

veřít věřít

ÚSTAVU PRO
SUDOBE DĚJINY AV ČR

Sovětská okupace Československa,
normalizace v letech 1969–1970
a role ozbrojených sil

Svazek 16
1994

Jindřich Madry

**Sovětská okupace Československa,
jeho normalizace v letech 1969–1970
a role ozbrojených sil**

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
1994

Institute for Contemporary History
Vlašská 9
118 40 Praha 1

Jindřich Madry: Soviet occupation of Czechoslovakia,
its normalization, 1969–1970, and the role of army

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 16

© 1994 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

ISBN 80-85270-30-7

Republishing of this material in any form is forbidden without permission
in writing from the Publisher.

Ediční řada SEŠITY ÚSD zveřejňuje dokumenty
a studie z oboru soudobých dějin Československa.
Má převážně pracovní charakter
a klade si za cíl přinášet dílčí výsledky
dlouhodobých badatelských záměrů.
Tomu odpovídají i formální náležitosti
včetně poznámkového aparátu.

Úvodem	
I. Sovětská okupace Československa 1945–1948	1
II. Sovětská okupace Československa 1948–1953	11
III. Konec sovětské okupace Československa 1953–1955	28
IV. Politický režim v letech 1955–1968	37
V. Ústavní změny v letech 1968–1970	73
VI. Ústavní změny v letech 1970–1975	80
VII. Ústavní změny v letech 1975–1989	110
VIII. Ústavní změny v letech 1989–1994	116
IX. Historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR	120
X. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v letech 1994–2000	127
Závěr	130
Záměr	130
Identifikace	130
Summary	137

Úvodem

Většina ústavní Čkoslovenska poznala autoritativní úlohu politických
partei i v období, kdy se v ní uskutečnila tzv. "normalizace". Tento proces
byla v ní uskutečňována v rámci tzv. "normalizace". Tento proces
byla v ní uskutečňována v rámci tzv. "normalizace". Tento proces
byla v ní uskutečňována v rámci tzv. "normalizace". Tento proces
byla v ní uskutečňována v rámci tzv. "normalizace". Tento proces

OBSAH

Úvodem	7
I. Sovětské zájmy ve vojenské koncepci Československa	8
II. Sovětská okupační politika v počátcích roku 1969 a vyostření československé krize	20
III. Konfrontace Dubčekových nadějí a iluzí s mocenskou politikou Kremlu	36
IV. Politický zvrát nastolením Husákova vedení KSČ	50
V. Umlčování opozice po 17. dubnu 1969	68
VI. Politické, bezpečnostní a vojenské přípravy na rozhodující potlačení protestů opozice	86
VII. Stávky, demonstrace a pouliční boje v srpnu 1969	108
VIII. Odvetná opatření, dokončení rozsáhlých personálních přeměn centrálních orgánů a obnovení předlednových metod řízení	116
IX. Hromadné politické čistky a jejich zostření pod nátlakem Moskvy a „ultralevých“	135
X. Permanentní čistky a dotvoření totalitního režimu	147
Závěrem	157
Zkratky	159
Jmenný rejstřík	161
Summary	167

OBSAH

Úvodem	7
I. Sovětské zájmy ve vojenské koncepci Československa	8
II. Sovětská okupační politika v počátcích roku 1969 a výhledy	30
Československé ústředí	36
III. Konfrontace Dubčevských nadejů a lístů s moskevskou politikou	30
Kritika	38
IV. Politický zvrstí nastolením Huskovou vedení KSČ	38
V. Ustřední opozice po 17. dubnu 1969	38
VI. Politická bezradnost a vojenské přípravy na rozhodující	46
podání pruské operace	108
VII. Světský demonstrace a pouliční boj v srpnu 1969	108
VIII. Občanská opozice, dokončení rozkladu personálních přeměn	118
centrálních orgánů a obnovu přebídnových metod řízení	132
IX. Hromadné politické částky a jejich zastání pod nátlakem Moskvy	147
a „mluvivých“	147
X. Permanentní ústředí a dobovém totalitním režimu	147
Závěrem	157
Zkratky	159
Jmenný rejstřík	161
Summary	167

Úvodem

Většina občanů Československa poznala normalizační změny společenských poměrů bezprostředně jako svou trpkou zkušenost. Teprve po roce 1989 však bylo možno studiem utajovaných dokumentů spolehlivěji poznat váhu a roli jednotlivců a politických skupin i metody jejich činnosti, které fakticky učinily z této republiky pouhou sovětskou provincií. Nejdřívější českoslovenští stalinisté ji považovali za zralou pro přímé začlenění do Svazu sovětských republik.

Početné archivní prameny obsahují množství faktů o vojenskopolitických cílech a zájmech Moskvy vůči Československu a o způsobech jejich prosazování. Nicméně zrod řady rozhodnutí a motivy jednání mnoha československých politiků zůstávají stále do značné míry obestřeny tajemstvím, protože zejména z osobních setkání vysokých československých a sovětských funkcionářů se zachovalo velice málo. Např. z vojenské kanceláře prezidenta L. Svobody lze zachované dokumenty státněpolitického významu spočítat na několika prstech jedné ruky. Téměř denní osobní styk sovětských zástupců s vyššími veliteli a náčelníky ČSLA a ministerstva vnitra zůstává uchován jen v hlavách účastníků, ti však nemají osobní zájem o něm pravdivě informovat. Něco málo jsme zvěděli o činnosti sovětského velvyslanectví v Praze, ale již zcela nepřístupné jsou dokumenty o politické činnosti Střední skupiny sovětských vojsk, kterou G. Husák po znormalizování Československa označil za klíčovou.

Tato studie se zaměřuje především na osvětlení činnosti stranických a státních mocenských orgánů, které rozhodovaly o osudu národů této země, snaží se však také zaznamenat významné projevy odporu občanské společnosti proti normalizaci, na které mocenské centrum reagovalo prostředky ohlupování, kumpování a zastrahování lidí a v krajních případech nasazením své ozbrojené potlačovací mašinerie.

I. Sovětské zájmy ve vojenské koncepci Československa

Průběh a důsledky srpnové invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa se staly po několik měsíců předmětem vojenskopolitických analýz a úvah o jejich dopadu na vývoj sovětsko-amerických vztahů. V Moskvě přijímali s uspokojením umírněnou reakci Spojených států. Sovětský velvyslanec ve Washingtonu oznámil 3. října 1968 ve své zprávě do Moskvy, že vládní místa USA mu dosud otázku vojenské akce proti Československu vůbec nepoložila. Dospěl k závěru, že – na rozdíl od veřejné propagandy – faktické počínání americké vlády vychází z uznání skutečnosti, že Československo je ve sféře zájmů SSSR a zemí Varšavské smlouvy.¹ Z řady projevů a rozhovorů amerických představitelů po srpnu 1968 vyznělo pro Sovětský svaz upozornění, že další akce po československých událostech, jako zásah proti Rumunsku, by významně postihla perspektivy uvolňování mezinárodního napětí a útok proti Jugoslávii by mohl vyvolat intervenci USA.

Okupace Československa byla Západem akceptována bez sebemenších hrozeb sankcí. Vláda Velké Británie projevila na podzim 1968 nesouhlas i s pouhým přerušením kulturních styků s SSSR. Jedinou výjimkou mezi státníky Západu byl italský ministr zahraničních věcí P. Nenni, který v roce 1969 podmiňoval přijetí sovětského návrhu na uskutečnění konference o evropské bezpečnosti „odstraněním následků obsazení Československa“.² Propastný rozdíl mezi bouřlivou reakcí Západu na potlačení maďarské revoluce v roce 1956 a smířlivým postojem k okupaci Československa v roce 1968 signalizoval změnu zájmů západních států. Prioritou jejich politiky se stalo vytváření příznivých podmínek pro sovětsko-americká jednání o omezení strategických zbraní. Uchování světového míru bylo zajisté to nejcennější pro všechny národy. Avšak za kompromisy velmocí platily některé malé národy omezením svých svobod a práv. Zejména československý vývoj v letech 1968 a 1969 je svědectvím toho, že americké ohledy na zájmy sovětského impéria usnadnily Kremlu prosadit úplnou porobu lidí v Československu.

Ve snaze zbavit členské státy NATO pocitu nejistoty postupovala po srpnu 1968 sovětská diplomacie velmi aktivně. Sovětský velvyslanec v USA Dobrynin předal jménem své vlády americké vládě ujištění, že SSSR nemá nikde v úmyslu opakovat svůj postup vůči Československu. Podobně si počínal vel-

vyslanec Carapkin v Bonnu. Západoněmecké požadavky na rozhodné posílení vojenské moci NATO po okupaci Československa označil americký ministr zahraničních věcí D. Rusk za zbytečné dramatizování situace. Na zasedání řídicích orgánů NATO v Bruselu 14.–16. listopadu 1968 se většina členských států shodla na tom, že změna situace nepředstavuje přímou vojenskou hrozbu žádné zemi tohoto společenství. Vpád vojsk do Československa byl hodnocen jako vnitřní záležitost východního bloku. V Bílé knize Velké Británie z 20. února 1969 bylo uvedeno: „Nic z toho, co sovětské vůdci v roce 1968 řekli nebo udělali, nesvědčí o tom, že uvažují o válce, aby dosáhli politických zisků v západní a jižní Evropě. Československá krize naproti tomu ukázala, že sovětská vláda je připravena vtrhnout do nezávislého státu proti vůli jeho vlády a národa, když se přitom nemusí obávat vážných vojenských rizik. Ve skutečnosti výslovně potvrdila své právo mocensky intervenovat v zemi, kterou považuje za člena komunistického 'Commonwealthu' ...“³

Způsob provedení vojenské intervence v srpnu 1968 nicméně řídicí orgány NATO přinutil prověřit realnost přijatých doporučení pro vedení omezené války. Vznikly vážné pochybnosti, nejsilněji v SRN, o schopnostech vojsk NATO tuto doktrínu s úspěchem provést.

Podle informací vojenských orgánů měly ozbrojené síly Varšavské smlouvy po trvalém umístění sovětských svazků na československém území ve střední Evropě celkem 46 divizí proti 29 divizím vojsk NATO.⁴ Američtí vojenští odborníci argumentovali proti přeceňování těchto údajů tím, že svazky NATO jsou početně silnější a disponují větším počtem profesionálních vojáků (u americké armády až 80 %, u západoněmecké 50 %) a s výjimkou tanků mají převahu ve všech hlavních druzích zbraní. Většina vojenských představitelů ve Výboru pro plánování NATO se shodla, že ze strategického hlediska sice nezpůsobilo umístění sovětských vojsk v Československu změnu poměru sil, ale že se zkrátila doba výstrahy, která dosud dovolovala přijímat včasná protiopatření včetně přesunu vojsk ze zámoří, a to vyvolává potřebu použít jaderné zbraně dříve, než se dosud předpokládalo. Podle hodnocení zpravodajské správy ČSLA „tato možnost se jeví jako zcela reálná i na směru proti ČSSR právě v důsledku změněného poměru sil v neprospěch států NATO, k němuž došlo po umístění sovětských vojsk v ČSSR“.⁵ Tak bylo jedním z prvních plodů Brežněvovy „ochra-

1 ÚSD, Sběrka komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970 (dále je ÚSD SKV), Dokumenty ÚV KSSS předané komisi vlády ČSFR 3.4.1992, č. 19.

2 Archiv generálního štábu ČSLA (dále jen A GŠ), 1969, P 42/3-13.

3 Vojenskopolitický archiv, Vojenská politická akademie, Praha, č. 11/1969, D387.

4 A GŠ, 1969, P-163/1.

5 Tamtéž.

ny“ Československa před „imperialisty“ zvýšené nebezpečí, že jeho území bude v případném konfliktu napadeno jadernými zbraněmi.

Průměrná ničivá síla jednoho úderu taktických jaderných zbraní byla přibližně na úrovni hirošimské bomby. Při vedení omezené války počítalo velení ČSLA v roce 1969 zhruba se 200 jadernými údery protivníka na československé území a vojska československého frontu. Pro obě supervelmoci snad mohlo mít vedení takové války ještě nějaký smysl, avšak pro národy střední Evropy by bylo jen sebevražedným činem. Zajímavým způsobem o podobných otázkách diskutoval 27.–28. září 1968 v Bonnu francouzský prezident se západoněmeckým kancléřem. Zatímco Kiesinger vyslovil přesvědčení, že při sovětském útoku na SRN by Spojené státy okamžitě odpověděly atomovým úderem na životně důležitá centra SSSR, de Gaulle byl toho názoru, že USA mají jiné zájmy, než aby kvůli SRN rozpoutaly světový nukleární konflikt a že počítají v Evropě pouze s omezenou konvenční válkou. Podle francouzského prezidenta by však byl takový konflikt pro Západ ztracen, a proto jediným východiskem je zmírňování mezinárodního napětí v Evropě.⁶

Hlavní velitel NATO gen. Lemnitzer upozorňoval, že sovětské velení soustředilo ve střední Evropě největší uskupení svých vojsk od konce druhé světové války, čímž se zejména zvýšila možnost útoku na bavorském operačním směru. Západ však na tuto skutečnost reagoval jen umírněným zvyšováním vojenských rozpočtů členských států NATO na posílení konvenčních sil. Zároveň však byl po již provedeném stažení 35 000 amerických vojáků odsun dalších amerických, britských a belgických jednotek z území SRN pozastaven. Po invazi do Československa se sice odložené jednání USA-SSSR dostalo v roce 1969 do pohybu, avšak vojenské řešení evropské bezpečnosti cestou snižování konvenčních sil nadlouho zamrzlo. V tom byla jedna z příčin trvalého mimořádně vysokého zatížení československé ekonomiky vojenskými náklady, které byly relativně nejvyšší ze všech států východního bloku po SSSR.⁷

6 A GŠ, Zpráva 29.10.1968.

7 *Vojenský historický archiv* (dále jen VHA), FS 1969, 8/2-4; Finanční správa porovnávala náklady na obranu podle údajů časopisu *Světové finance*, č. 1/1969. Podle nich podíl vojenských nákladů na společenském produktu dosahoval v SSSR 15,2 %, ČSSR 6,7 %, NDR 6,0 %, MLR 3,0 %, Francii 4,9 %, SRN 3,8 %. L. Brežněv na zasedání předsednictva ÚV KSČ 9.12.1967 tvrdil, že v sovětském rozpočtu je na obranu oficiálně určeno 22 %, ale fakticky musí vynakládat mnohem více. (SÚA, f. A. Novotného, CH, sv. 7.) Výše čs. nákladů byla zkrácena cenovými deformacemi a přenesením významné části výdajů do civilních resortů. V běžných cenách se rozpočet MNO zvýšil ze 13 237 milionů Kčs v roce 1967 na 15 385 mil. Kčs v roce 1969. I po vyloučení důsledků realizace československo-

Generální štáb ČSLA pečlivě analyzoval vojenská cvičení armád NATO, prověřující koncepci omezené války. Podle jeho názorů tato cvičení ukazovala nejen zaměření operační přípravy vojsk v předchozích letech, ale i možnou variantu zahájení a vedení války. Při cvičení Fallex-68 bylo cílem „modrých“ donutit „červené“ po jimi zahájeném útoku k přerušení bojové činnosti a vyvedení vojsk do výchozích prostorů, anebo k přijetí rizika dalšího rozšíření války. Při hrozbě průlomu přední obranné čáry se předpokládalo použití taktických jaderných zbraní jako varování před vyústěním konfliktu do všeobecné jaderné války. Scénář cvičení počítal s tím, že vojska NATO zahájí všeobecnou jadernou válku s předstihem 15 minut před „východními“. K tomu mělo dojít jako k logickému a předvídatelnému vývoji války.⁸ Orientace vojenských jednotek NATO na obranu byla v podstatě předurčena plánovaným rozsahem pohotových sil. Generální štáb ČSLA byl informován, že na síly krytu západoněmeckých hranic v úseku proti ČSSR bylo určeno u pozemních sil NATO asi 85 % stavu prvosledových útvarů a svazků, takže v míru nemají pohotové dostatečně hluboké zálohy k rozvíjení operací. Z toho bylo vyvozeno, že bezprostřední ohrožení československých hranic nehrozí.⁹

Nebezpečí hrozící Východu ze západoněmeckého území propaganda zveličovala z vnitropolitických potřeb Sovětského svazu a jeho satelitů. Je však přitom skutečností, že vedoucí činitelé států Varšavské smlouvy často nepředstírali, ale skutečně chovali vážné obavy z budoucího vývoje SRN. Informace získané v roce 1967 upozorňovaly, že Kiesingerova vláda usiluje vzhledem k odsunování amerických vojsk z území SRN o právo na vlastní jaderné zbraň.¹⁰ Postoje této vlády k východoevropským státům byly hodnoceny jako pokusy o změnu statu quo v Evropě. Západoněmecká nátlaková politika neuznávání NDR a prosazování její izolace současně s vyjadřováním neurčitých postojů k hranicím na Odře a Nise a k neplatnosti mnichovské dohody od samého počátku se jevila jako politická příprava pro budoucí prosazování územních požadavků. Velení armády po vyhodnocení informací zformulovalo v dokumentu pro předsednictvo ÚV KSČ v polovině roku 1969 závěr, že ohrožení ze strany SRN „... bude narůstat úměrně se zvyšováním úlohy a vlivu NSR v NATO a s růstem ambicí NSR na násilné sjednocení Německa a revizi jeho východ-

sovětských dohod z 11.2.1969 (viz s. 23) bylo čerpání rozpočtové částky překročeno o 299 mil. Kčs.

8 A GŠ, Zpráva 11.11.1968.

9 VHA, HPS 1969, 25/2-2.

10 A GŠ, 1967, P 422/2-5.

ních hranic“.¹¹ Tyto prognózy další vývoj nepotvrzoval, ovlivňovaly však bezprostřední vojenské plánování.

Ke konci šedesátých let předurčovaly koncepci výstavby ČSLA nejen obavy z možného budoucího přechodu SRN k agresivní politice východním směrem, ale i možnost rozšíření mimoevropského konfliktu obou supervelmocí na středoevropskou oblast, jak to naznačila v roce 1962 kubánská krize a čerstvé zkušenosti z války na Středním východě v roce 1967.¹² Úvahy o způsobech možného vedení války byly nejvíce ovlivněny materiálními možnostmi a vývojem vojenského myšlení. Sovětské velení nadále vycházelo ze strategie jaderné války od samého počátku s okamžitým rozvinutím útočné činnosti po překvapivém zahájení vojenských operací. Prakticky se o jiných variantách možného vedení války neuvažovalo. Do vojenského myšlení se stále promítaly ideologické přístupy, podle nichž střetnutí třídně nesmiřitelných protivníků nevyhnutelně nabývá nekompromisního charakteru boje „kdo s koho“.

Tvůrci těchto strategických koncepcí se příliš nezatažovali otázkami přežití středoevropských národů a zachování lidské civilizace. Svě poslání chápali jako pověření vyhrát válku a politikům přenechávali úkol postarat se o to, aby ke katastrofě nedošlo, aniž by jim to usnadnili přizpůsobením plánovaných vojenských opatření. Podle analýzy generálního štábu ČSLA z roku 1968 mohlo být Československo jen během prvních tří hodin od zahájení všeobecné jaderné války postiženo 60–70 jadernými údery o celkové hodnotě 10–12 000 kiloton.¹³ Sovětská vojenská strategie nabízela národům Československa jedinou perspektivu: obětovat svou existenci pro vítězství „světového socialismu“, čili sovětského impéria.

Vědečtí pracovníci Vojenské politické akademie v Praze vyslovili v připomínkách k Akčnímu programu MNO 25. dubna 1968 ostrou kritiku „petrifikování koncepce světové raketojaderné války jako jediné možné ve střední Evropě“.¹⁴ Přestože část funkcionářů generálního štábu zaujala k návrhům VPA od-

11 VHA, HPS 1969, 25/2-2.

12 Podle informací amerického ministra národní obrany R. McNamary Američané podezírali SSSR, že chce pomoci Egyptu ve válce s Izraelem k protiútoky, a proto vyslali do oblasti konfliktu 6. flotilu. Sovětský premiér Kosygin na to hněvivě po horké lince reagoval slovy: „Jestliže chcete válku, budete ji mít.“ Po další výměně názorů horkou linkou a rychlé dohodě válčících stran o zastavení bojů se podařilo nebezpečí konfrontace velmocí zažehnat. (Mc Namara, Robert: *Putím ošibok k katastrofě*, Moskva, Nauka, 1988, s. 23.)

13 VHA, Sekretariát ministra 1968, 24/4/1-16.

14 ÚSD SKV, K akčnímu programu ČSLA, VPA, Praha, duben 1968.

mítavý postoj s tím, že jsou v rozporu s přijatými operačními úkoly ČSLA ve Varšavské smlouvě,¹⁵ velký počet důstojníků a generálů GŠ i část armádních velitelství s nimi projevovala souhlas. Náčelník GŠ generál K. Rusov předložil již 16. května 1968 návrh nových směrnic pro bojovou pohotovost, v nichž se odchýlil od dosud uplatňovaných prvků sovětské vojenské strategie jak v otázce možného zahájení války, tak i jejího vedení. Uvádělo se v nich: „Nejpravděpodobnější variantou rozpoutání a vedení války v Evropě je v dohledné době konvenční a omezená jaderná válka. Nejméně pravděpodobnou, i když z technického hlediska uskutečnitelnou, se jeví všeobecná jaderná válka rozpoutaná nenadálým napadením.“¹⁶ V tomto přístupu se počalo objevovat obnovování suverenity Československa v oblasti vojenství. Ta přestávala být formální záležitostí podpisů československých státníků pod textem protokolů určujících rozsah sovětských vojenských požadavků, a měnila se ve skutečné respektování československých státních zájmů v praktické činnosti řídicích orgánů.

Iniciátoři a hlavní autoři Memoranda VPA M. Ždímal a B. Švarc v něm navrhovali analyzovat možnosti vedení omezené války s cílem odrazit protivníka a přimět ho k řešení sporu pokojnými prostředky.¹⁷ Protože sovětské velení považovalo vedení omezené války za velmi málo pravděpodobné, muselo se mu jevit oslabení pohotovosti vojsk ke všeobecné jaderné válce jako narušení schopnosti ČSLA bránit západní hranice státu. Navíc Memorandum VPA kritizovalo stav, kdy na rozhodování o použití jaderných zbraní nemá Československo žádný vliv, přestože by při něm šlo o bytí či nebytí jeho národů. Obdobné řešení tohoto rozporu, jak se o ně pokoušely členské státy NATO,¹⁸ bylo pro Sovětský svaz nepřijatelné. Narušilo by totiž věrohodnost jeho vojenského odstrašování, založeného na možnosti rozpoutat všeobecnou jadernou válku jako okamžitou odpověď na akutní ohrožení jeho impéria. Neúnosnost takového rizika pro západní svět zabezpečovala prostor pro vojenské akce podle Brežněvovy doktríny v kterékoli zemi východního bloku. V tom tkví v podstatné míře vysvětlení mimořádného, celou zemi vyčerpávajícího úsilí Sovětského svazu překonat nepříznivý poměr svých strategických sil vůči Spojeným státům. Podle údajů zveřejněných v roce 1986 R. McNamarou měly USA v roce 1965 převahu nad SSSR v počtu jaderných hlavic 9:1 a jejich nosičů 4:1. V sovětském velení

15 Archiv federálního ministerstva vnitra (AFMV), A-30, 386.

16 VHA, Sekret. MNO 1968, 24/4/1-16.

17 Memorandum VPA, *Lidová armáda, A-revue* č. 3/1968, s. 94.

18 Podle dohody dosažené koncem roku 1969 v řídicích orgánech NATO by použití jaderných zbraní bylo včas konzultováno s vládami těch nejaderných států paktu, jichž by se následky takového konfliktu týkaly.

panovalo přesvědčení, že zaostání v oblasti hlavních zbraňových systémů by přivedlo zemi do takového postavení, jako kdyby jednostranně odzbrojila. Do roku 1970 snížil Sovětský svaz tyto rozdíly na poměr 2:1 a 1,3:1 a v dalších letech dosáhl v podstatě vyrovnání strategických sil. Toto mohutné zbrojní úsilí zajišťovalo globální podmínky pro udržení sovětského impéria a prosazování sovětské politiky v rozvojovém světě, který se stal hlavním místem střetu obou supervelmocí.

I když za nejpravděpodobnější možnost pro vznik války v Evropě se předpokládalo rozšíření mimoevropského konfliktu, byla Evropa uvažována jako hlavní světové válčiště. Ze sovětské strategické koncepce vyplývala potřeba silného prvního sledu vojsk s výraznou převahou sil, zajišťující rychlé útočné tempo. Československému frontu bylo určeno, aby rychlým postupem na pomocném bavorském směru zabezpečoval hlavní úder na směru berlínském. Při vysoké hustotě vojsk v pásmu průlomu se uvažovalo (např. podle cvičení „Oder“ v červenci 1969), že jeho útočné tempo bude 30–35 km za den při konvenční válce a 60 km denně při použití taktických jaderných zbraní.¹⁹ Materiální zajištění těchto vojenských úkolů probíhalo s jistým zpožděním. Původní termín dokončení jaderných skladů v Československu v roce 1967 se nepodařilo dodržet, a tak k předání prvního objektu došlo až v prosinci 1968 a třetího ještě o rok později. Sovětské jednotky obsadily první dva sklady v dubnu 1969 a třetí sklad v únoru 1970. Tyto sklady vybudované a provozované na náklady Československa obsahovaly strategické zásoby jaderných zbraní Varšavské smlouvy pro plnění útočných úkolů čs. frontu a Střední skupiny sovětských vojsk. Sovětská vojska v Československu disponovala raketojadernými prostředky, dosud však nevíme, kdy jimi byla vybavena. Později, v osmdesátých letech, byly v Československu rozmístěny další sovětské raketové jednotky se střelami středního doletu. Velení ČSLA podezíralo hned po srpnu 1968 sovětský generální štáb, že na čs. území rozmísťuje raketojaderné prostředky, a proto nařídilo letecký průzkum k jejich identifikaci.

Pokud v Československu zůstávalo u moci Dubčekovo vedení, neměli Sověti jistotu, zda se v budoucnu československá vláda nepokusí o revizi smluv o jaderných skladech. Komplexní vojenskopolitické zájmy SSSR ve vztahu k Československu mohly být důsledně zajištěny pouze za vlády poddajné prosovětské garnitury, která by bezvýhradně souhlasila s reorganizací ČSLA a jejími operačními úkoly podle představ sovětského generálního štábu, a pomohla vytvořit záruky, že československé velení a celý velitelský sbor spolehlivě splní

¹⁹ VHA, OS 1969, 17/3-2.

sovětské požadavky nejen na vnější funkci ČSLA, ale i při její spoluúčasti na sovětské okupační politice uvnitř republiky.

Novou makrostrukturu ČSLA Džúrovo velení předběžně konzultovalo se sovětskou delegací, vedenou maršálem Grečkem, při jejím pobytu v Československu v květnu 1968. Vypracované návrhy nové makrostruktury projednali náčelníci GŠ československé a sovětské armády v Moskvě 4.–7. února 1969 a ministři národní obrany maršál Grečko s generálem Džúrem 22. února 1969. Poté je formálně schválila Rada obrany státu na svém prvním zasedání 14. března 1969. Podle náčelníka čs. GŠ generála Rusova bylo cílem reorganizace ČSLA vytvořit podmínky pro úspěšné vedení bojové činnosti „zejména v prvních dnech války zahájené s překvapením“, zabezpečit proto nepřetržitou bojovou pohotovost vyčleněných jednotek, přejít na válečné velení a maximálně přiblížit organizaci ČSLA struktuře ozbrojených sil SSSR.²⁰ Z pozemních vojsk bylo do prvního sledu určeno 6 divizí v sestavě 1. a 4. armády, tvořících československý front. Jejich naplněnost, jež dosud dosahovala 60–70 %, byla nyní naplánována na více než 85 %. Strukturálními změnami se přednostně posilovalo československé letectvo, protivzdušná obrana a raketové vojsko.

Realizací nové makrostruktury v roce 1969 došlo ke zvýšené koncentraci vojsk ČSLA v západní polovině Čech. Vojensko-odborná analýza předpokládala následující poměr sil československého frontu vůči silám protivníka na protilehlém teritoriu SRN (bez sovětských vojsk na čs. území):

druh vojska	čs. front	protivník	vzájemný poměr sil
svazky pozemních sil	5 1/3	3 1/3	1,60:1,0
tanky	1456	880	1,60:1,0
dělostřelectvo	294	423	1,00:1,4
protitankové zbraně	231	355	1,00:1,5
letadla	410	360	1,15:1,0
z toho nosiče jader. zbraní	24	155	1,00:6,5
prostředky jaderného napadení			1,10:1,0*)

*) A GŠ, Evidence archivovaných písemností, č. 324.

²⁰ VHA, VR MNO 1970, 1/6-5.

Při únorových jednáních v roce 1969 se podobně jako již v dubnu 1967 objevily rozdílné názory československých a sovětských vojenských činitelů na početní stav ČSLA a velení čs. frontu. V první otázce Sověti ustoupili od svého požadavku udržovat dosavadní mírové počty ČSLA. Respektovali demografický vývoj, z něhož bylo zjevné, že v příštích letech nastoupí vojenskou službu ročníky slabší asi o 20 000 osob. Proto byl odsouhlasen mírový stav ČSLA 200 000 vojáků. Po reorganizaci v roce 1969 se pak počty ČSLA skutečně snížily z 233 968 na 213 887 vojáků.²¹ Pokud šlo o velení čs. frontu, trvali sovětská maršálové na tom, aby ho uskutečňovalo MNO, které tím bylo degradováno ze státního orgánu komplexně zajišťujícího odborné řízení obrany země na pouhý podřízený stupeň sovětského velení s pravomocemi sovětského vojenského okruhu. K omezení koncepční činnosti MNO a k jeho přeměně na výkonný velitelský orgán směřovala likvidace téměř celé vědeckovýzkumné základny (mimo technické úseky) a zrušení řady pracovišť zajišťujících sběr a hodnocení informací.²²

Při projednávání nové makrostruktury byl upřesněn operační úkol československého frontu a jeho součinnost se sovětskými vojsky umístěnými v Československu. Určoval, že vojska čs. frontu „... po proniknutí do hloubky 40–50 km a po vytvoření podmínek pro zasazení Střední skupiny sovětských vojsk budou dále orientována na směr Norimberk-Mnichov...“. Sovětská vojska na čs. území byla ve druhém sledu a měla nastoupit k rozvíjení útoku na směr čs. frontu třetí den bojů.²³ Vojenská rada MNO konstatovala, že teoretický rozbor možných ztrát v počátečním období války je nevyřešeným problémem.²⁴ Nejpravděpodobněji by byl první sled ČSLA při plnění určeného operačního úkolu zničen.

Upřesněný operační úkol čs. frontu převzalo řídicí cvičení „Oder“ v červenci 1969 do svého „Rozhodnutí“ a „Ujasnění úkolu“. Obranné operace vlastních vojsk nebyly předpokládány. Rozhodnutí velitele cvičení znělo: „Nepřipustit vpád protivníka na území ČSSR a vytvořit příznivé podmínky pro pře-

21 VHA, VR MNO 1970, 1/6-5.

22 Zrušeny byly správa vojenských informací, správa pro zahraniční styk, Stálá komise pro rozvoj velení, VPA a její vědecké ústavy evropské bezpečnosti, vojenské ekonomiky, sociálních výzkumů a výzkumné pracoviště řízení vojsk. Z Historického ústavu ČSLA a výzkumných ústavů 401 a 060 musela odejít většina vědeckých pracovníků, protože nebyli stranicky prověřeni.

23 A GŠ, Evidence archivovaných písemností, č. 324.

24 VHA, NGŠ 1969, 24/1-7, VR MNO 30.9.1969.

chod vojsk frontu do útoku.“²⁵ Útok v jižní části území SRN k zabezpečení hlavního úderu na berlínském směru měl být veden takovým tempem, aby sedmý až osmý den vojska vyšla ke státní hranici s Francií a Švýcarskem a byla pohotova pokračovat v rozvíjení útočné operace do jihozápadní Francie. V „Ujasnění úkolu“ se kalkulovalo s možností použití pro zabezpečení tohoto tempa 345 jaderných úderů až do účinnosti 100 kiloton. Přechod svazků druhého sledu do sledu prvního byl předpokládán nejdříve v průběhu třetího dne.²⁶

V námětu cvičení byla také varianta zahájení a vedení války bez jaderných zbraní a s polovičním útočným tempem. Mohlo by se zdát, že v procvičovaných variantách bojové činnosti s taktickými jadernými zbraněmi anebo jen konvenčními silami byla akceptována teorie omezené války. Teoretikové takové války se však shodli na tom, že její podmínkou je sledování omezených cílů. Zabránit eskalaci omezené války by snad bylo možné tehdy, kdyby obě strany plánovaly přerušeni bojové činnosti ihned po obnově porušených hranic. Takový bezprostřední cíl mělo např. cvičení Fallex-68. Operační úkol ČSLA, projednaný v únoru 1969 v Moskvě a převzatý do námětu cvičení „Oder“, podobné omezení cíle neměl.

V návrhu doktrinálních východisek, respektujících podle ujištění jeho autorů „principiální vojensko-doktrinální pohledy koalice Varšavské smlouvy“, zpracovaném 27. května 1969 generálním štábem ČSLA k projednání v předsednictvu ÚV KSČ, byl zformulován závěr, že pokud se nepodaří v nejbližších dnech zastavit konvenční válku jednáním, přeroste s největší pravděpodobností ve všeobecnou jadernou válku.²⁷ Pochybnost vzbuzuje otázka, zda by vůbec vznikl časový prostor pro jednání před eskalací konfliktu, když „východní“ usilovali o vysoké útočné tempo a „západní“ se rozhodli použít již po 10 hodinách jaderné miny a po 39 hodinách taktické jaderné zbraně, aby útočníka po překročení hranic zastavili (jak to naznačilo cvičení „Front center“ z roku 1969).²⁸

Uvedený návrh doktrinálních východisek obdržel v ruském překladu zástupce Hlavního velitele spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy v Československu generál Jamščikov. Je pravděpodobné, že sovětské stanovisko pak ovlivnilo zpracování další varianty doktrinálních východisek ČSLA z července 1969. V těch již byly úvahy o možném jednání v počátku války vypuštěny a závěr implicitně předpokládal, že každá válka přeroste s největší pravdě-

25 VHA, OS 1969, 17/3-2.

26 VHA, OS 1969, 17/3-2.

27 VHA, HPS 1969, 25/2-2.

28 A GŠ, Zpráva 2.6.1969.

podobností ve všeobecnou jadernou válku.²⁹ Jediný pokrok v porovnání s doktrinálními závěry z roku 1965 byl v tom, že se jako v letech vlády Chruščova opět uvažovalo, že by válka nevypukla zcela překvapivě raketojaderným útokem, protože by jí předcházelo narůstání mezinárodního napětí.

Koncepce vojáků bývají nezdědka dobrodružnější než koncepce politiků. Nemáme důkazy, že by sovětská vláda za Chruščova i Brežněva chtěla řešit evropské rozpory válkou se západními státy, avšak možnost vzniku války v Evropě nevyklučovala. Při zasedání ministrů obrany Varšavské smlouvy v Moskvě 22.–23. prosince 1969 maršál Grečko (podle informace gen. Dzúra) hodnotil vojenskopolitickou situaci tak, že „... sice v současné době není bezprostřední nebezpečí napadení, že však toto nebezpečí může vzniknout v kterýkoli okamžik a v kterékoli části světa. Jako příklad vzniku byl uveden Blízký východ, Vietnam.“³⁰ Grečko ocenil reorganizaci ČSLA „jako velký vklad k celkovému zvýšení bojové schopnosti armád Varšavské smlouvy“. Protože SSSR nemůže uspokojit členské státy požadovanou vojenskou technikou, žádal, aby každý z nich rozšířil vlastní výrobu zbraní. Československé vedení usilovalo přitom o vylepšení obchodní bilance. Na léta 1971–1975 bylo naplánováno zvýšení čs. vývozu zbraní do SSSR o 103 % oproti předchozímu pětiletí a dosažení vyrovnaného obchodního salda.³¹ Po období padesátých let byla v sedmdesátých letech pod značným vlivem zbrojení zahájena druhá etapa rozvoje silně preferovaného těžkého průmyslu a zbrojní výroby, která prohloubila strukturální deformace československé ekonomiky. Tyto deformace byly pro československé hospodářství závažnější než celková výše nákladů na obranu, jejichž vzestup zhruba respektoval růst národního důchodu.

O názorech čs. vojenské delegace na moskevském zasedání ministrů národní obrany se gen. Dzúr ve zprávě prezidentovi nezmínil. Poté, co obhajoba československých zájmů ve vojenství byla označena za revizionismus, říkali představitelé velení ČSLA jen to, co chtěli Sověti slyšet. Jejich projevy byly kontrolovány a usměrňovány, jak to dokazuje návrh projevu náčelníka

29 VHA, Sekret. MNO 1969, 24/4/1-29. „Válka proti ČSSR by byla zároveň válečným střetnutím koalice NATO a Varšavské smlouvy. Za nejpravděpodobnější variantu lze považovat válku zahájenou po období narůstání mezinárodního napětí, vedenou zpočátku konvenčními prostředky ničení, která by s největší pravděpodobností po několika dnech přerostla ve všeobecnou jadernou válku. Nelze však vyloučit ani válku vedenou od samého počátku s použitím jaderných zbraní.“

30 VHA, Vojenská kancelář prezidenta republiky, 1970, čj. 00719.

31 V letech 1966–1970 převyšoval dovoz zbraní z SSSR do ČSSR jejich vývoz o 64 % a zatížil tím platební bilanci ČSSR o více než 3 mld. Kčs.

GŠ ČSLA gen. Rusova pro poradu Spojených ozbrojených sil 31. října 1969 v Moskvě, který byl přepracován podle připomínek gen. Jamščikova.³²

Výstavba ČSLA a „obrana ČSSR“ měla nesporný význam pro sovětské impérium, mohla mít osobní smysl pro vojáky z povolání, nikoli však pro národy Československa, jejichž existence byla katastrofickým pojetím vojenské strategie ohrožována, přičemž pro tuto „obranu“ musely vytvářet ekonomické zdroje. To lidé více méně cítili, a proto se jejich vztah k armádě trvale zhoršoval. To, co se při budování československé armády v minulém období udělalo užitečného, dostalo smysl teprve po listopadu 1989. Nový čs. stát totiž nemusel svou armádu budovat od nulového stavu, ale mohl převzít mnohé z toho, co bylo k dispozici.

32 VHA, sekret. MNO 1969, 24 4/1 32.

II. Sovětská okupační politika v počátcích roku 1969 a vyostření československé krize

V situaci, kdy vedoucí činitelé východoevropských zemí se cítili bezprostředně ohroženi vnitřními reformami a demokratickými proudy mnohem víc než vojenskými silami NATO, zůstávalo prosazení politického zvratu v Československu jakožto centru revizionistické náказы hlavním úkolem Varšavské smlouvy v Evropě. Aniž by se opomíjelo zajišťování vnější bezpečnosti členských států tohoto paktu, prvořadým posláním jeho ozbrojených sil v letech 1968-1969 se stalo mocenskopolitické působení a vojenské zásahy k obnově totalitního systému v celém východním bloku.

Tyto zájmy ovlivnily zařazení Střední skupiny sovětských vojsk v Československu do druhého sledu operační sestavy frontu a jejich dislokace do blízkosti větších měst a středisek politického života. Jakmile se politická situace uvnitř Československa zostříla, např. při odvolání J. Smrkovského z funkce předsedy Federálního shromáždění anebo při pohřbu J. Palacha v lednu 1969, pohnula se i sovětská vojska a v některých městech se znovu objevily sovětské obrněné transportéry. Z podnětu A. Dubčeka Československo proti tomu oficiálně protestovalo. Podle svědectví osobního tajemníka A. Dubčeka hrozili sovětské generály do dubna 1969 přesunem svých vojsk k Praze a jiným městům a možností jejich vojenského obsazení asi pětkrát.³³ Zpravodajské sledování sovětských vojsk československými orgány se mohlo provádět jen utajeně a výjimečně,³⁴ a proto se o jejich pohybech zachovaly jen místní a dílčí zprávy. Zástupce náčelníka GŠ ČSLA gen. Kosmela zaznamenal ve svém deníku 7. ledna 1969 velký pohyb sovětských vojsk na Slovensku a zvýšený pohyb hlídek v Komárně a Štúrovu a v dalších dnech i Ružomberoku.³⁵ Na poradě náčelníků politických správ ČSLA 15. ledna 1969 byl vysloven závěr, že přesuny sovětských vojsk slouží k hlídkování. K jejich zvýšené aktivitě došlo po neohlá-

33 ÚSD-SKV, Záznam rozhovoru s dr. S. Provazníkem 11.4.1990.

34 2.4.1969 vyjádřil maršál Grečko při jednání vojenské rady MNO ČSLA rozhořčení nad tím, že českoslovenští vojáci v březnu 1969 podali zprávu o soustřeďování sovětských vojsk u československých východních hranic. Za normalizace se podobná činnost zpětně posuzovala jako trestné činy. Náčelník průzkumného a zpravodajského oddělení 10. LA pplk. J. Potočár byl VKR vyšetřován, protože nařídil provádění vzdušného průzkumu prostorů sovětských vojsk, zda v nich nejsou rozmisťovány strategické jaderné zbraně. Obhajoval se tím, že tak učinil na rozkaz generálního štábu ČSLA. (A FMV, A-30/423.)

35 VHA, GŠ 1969, 2 5/2.

šeném příchodu prvního náměstka ministra národní obrany SSSR armádního generála Sokolova do Mimoně. Velení ČSLA zjistilo jeho pobyt v tomto prostoru jen náhodně.³⁶ Když 8. ledna 1969 čs. vládní zmocněnec gen. Korbela protestoval u sovětského zmocněnce gen. Litovceva proti činnosti sovětských hlídek a zejména bití a internaci československých občanů, aktivita těchto hlídek se omezila. Zesílila však snaha sovětských vojenských orgánů vybudovat ucelenou síť komandatur, umožňujících kontrolu všech významnějších míst v Československu a rozšíření politické spolupráce s čs. stalinisty. Při jednání v Trenčíně 18. ledna 1969 nejmenovaný sovětský major uvedl, že mu bylo nařízeno uvést v městě do chodu vojenskou komandaturu a vyčkat dalších rozkazů. Na čs. námitky, že je to v rozporu s uzavřenými dohodami, odpověděl, že komandatura již existuje. Podle smlouvy o pobytu sovětských vojsk měli Sověti zřizovat komandatury jen v místě sovětských posádek. P. Colotka v dopise ze 14. ledna 1969 uváděl, že Sověti usilují o komandatury v řadě okresů.³⁷

Velmi hrozivě zněly v USA zveřejněné informace, že koncem ledna 1969 začalo v západní části SSSR velké neohlášené vojenské cvičení, které se značně podobalo těm, jež probíhaly před srpnem 1968. V obdobích zvýšeného politického napětí udržovalo sovětské velení připravenost nejen svých vojsk umístěných v Československu k novému zásahu, ale zajišťovalo i jejich případné posílení další invazí přes československou severní a východní hranici.

Střední skupina sovětských vojsk v Československu stále intenzivněji organizovala společné porady a schůze s konzervativním křídlem KSČ, šíření tiskovin, navazování kontaktů s krajskými a okresními výbory KSČ a vybranými pracovníky stranického aparátu. Tato její politická činnost vedla ke vzniku řady konfliktů s obyvatelstvem. Z pozice síly nejednou Sověti ignorovali československé zákony. V některých případech sovětské vojáky československé občany zadrželi a ztýrali. Když byl při jednání československého zmocněnce pro styk se sovětskými vojsky v Československu se zástupcem těchto vojsk 28. ledna 1969 projednáván československý protest proti násilnému obsazení bytů ve Stráži pod Ralskem, Klášterci a Rokytnici, sovětský představitel odpověděl, že obsazené byty neuvolní. Stejně bezvýsledné byly československé protesty proti devastacím výcvikových prostorů Mímoň a Libavá, nepovoleným odstřelům zvěře apod. Z 88 incidentů sovětských vojáků s československými občany, uváděných československým vládním zmocněncem k 28. lednu 1969, bylo 35 případů politických urážek, 7 nezákonného omezování osobní svobody, 24 fyzic-

36 VHA, SBP 1970, 1/2-2, zápis z VR MNO 14.1.1969.

37 ÚSD-SKV, C II/74, C II/283.

kého napadení. Během necelých dvou měsíců od počátku roku 1969 použili sovětské vojsko osmnáctkrát zbraně, které nosili v mimoslužební době ostře nabitě.

V prvním pololetí 1969 bylo evidováno celkem 290 konfliktů a 71 dopravních nehod zaviněných sovětskými řidiči.

Jestliže samotná přítomnost sovětských vojsk v Československu byla trvalou provokací jeho národů, pak různé místní incidenty plodily přímo spontánní nenávisť a z ní pramenící výbuchy protisovětsky zaměřených vášní.³⁸

Sovětská vojska v Československu zůstávala silně izolována. Rozkaz ministra Dzúra 012/68 nařizující navázání kontaktů československých a sovětských jednotek byl většinou ignorován. Maršál A. Grečko si u generála Dzúra stěžoval na protisovětské smýšlení velké části československých vojáků a dodal: „Naše vojáky nepouštět k vašim, nerozumím tomu, nemůžeme to trpět.“

Sociologický průzkum upozornil, že více než 90 % vojáků nevěří v možnost obnovit přátelství se Sovětským svazem dříve než po deseti letech. 87,6 % vojáků z povolání a 78,1 % vojáků základní služby v únoru 1969 uvedlo, že pobyt sovětských vojsk v Československu má negativní vliv na zajišťování obrany státu. Vpád sovětských vojsk a vynucené změny dislokace narušily výcvik i bojovou pohotovost československých jednotek. Značná část rozpočtu ČSLA byla

38 Na přelomu roku 1968/1969 vyvolaly v řadě míst rozhořčení lidí bezohledné nákupy v obchodech sovětskými důstojníky. Grečkov ministerstvo na to reagovalo snížením přidělu měsíční peněžní hotovosti z 15 na 10 mil. Kčs a vytvářením vlastní obchodní sítě. Nejčtenější konflikty s obyvatelstvem vznikaly při činnosti sovětských hlídek a přesunech okupačních jednotek. I když zčásti nebyly evidovány, lze si o nich udělat určitou konkrétní představu ze souhrnných denních informací vydávaných pro velení ČSLA. Např. informace z 11.2.1969 obsahovala tato fakta: B. Kovářová svezla dva sovětské vojáky, ti ji však obtěžovali, udeřili jejího spolujezdce a poškodili auto; 8.2.1969 sovětský poručík v Ml. Boleslavi udeřil místního občana, srazil čs. hlídku VB; 8.2.1969 stržena informační tabule sovětského velitele ve Frenštátě; 7.2.1969 poškozen pomník Sovětské armády na Pustevnách; 10.2.1969 zadržen čs. voják, který plivl na sovětského vojáka; 10.2.1969 čs. občan seděl se sovětským důstojníkem v restauraci v Šumperku; oba byli zbiti skupinou mladíků; 8.2.1969 zavinili sovětské řidiči 3 autonehody; 10.2.1969 zavinili jednu autonehodu. Denní informace 13.2.1969 uváděla, že čs. občan byl vlákán do GAZu a okraden, 17.2.1969 že 30–40 lidí házelo kamení na komandaturu ve Frenštátě a byli rozeznáni střelbou pro výstrahu. Téhož dne zavinil sovětský řidič autonehodu v Ml. Boleslavi. O dva dny později se v Nelahozevsi pokusil sovětský voják znásilnit hradlačku a střelbou těžce zranil dva čs. občany. Podnapilá sovětská posádka GAZu pokřikovala 22.2.1969 na čs. občany a dva zranila pažbami. O den později sovětský voják napadl hlídku VB a v okrese Kladno sovětský řidič narazil do autobusu a způsobil dvě těžká zranění. Výčet podobných událostí může zřejmě pokračovat nejméně do roku 1990.

odčerpávána na krytí nákladů způsobených sovětskými okupačními vojsky. Samotná redislokace ČSLA si vyžádala více než jednu miliardu Kčs.

Dne 11. února 1969 podepsali zástupce MNO SSSR gen. Sokolov a státní tajemník MZV ČSSR V. Pleskot dodatkovou dohodu ke smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu ze 16. října 1968. Dohody zcela ignorovaly škody způsobené při okupaci od 20.8. do 16.10.1968 a zajišťovaly československé straně jen částečnou úhradu skutečných nákladů na další pobyt sovětských vojsk. Předběžně vyčíslená výše ročního nájmu za objekty převzaté sovětskou armádou činila podle informace pro československou vládu 323 milionů Kčs ročně. Pod tlakem Sovětů, kteří se zavázali uhradit všechny opravy, se tato suma nakonec snížila na 25 milionů Kčs. Náměstek MNO SSSR gen. Miljutin to považoval za velkorysost, protože sovětská vojska dosud v žádné zemi nájem neplatila. Sověti přistupovali k dohodám svévolně, čemuž podlézavost československých činitelů jen napomáhala. V říjnu 1969 se Grečko s Dzúrem dohodli, že MNO ČSSR provede generální opravy na Sověty převzatých objektech za 130 milionů Kčs, kdežto sovětská vojska jen za 5 milionů Kčs, a z bytového fondu ČSLA bude Sovětské armádě poskytnuto 1000–1200 bytů. Předsednictvo vlády poté schválilo předání 1200 bytů do konce roku 1972. Kromě toho byla uzavřena smlouva o stavbě 2000 bytů pro Sovětskou armádu, pro něž Československo na své náklady zajistilo vybudování inženýrských sítí.³⁹

Do dohod nebyly zahrnuty náklady na udržování československých silnic, na které srovnatelně s ČSLA měla sovětská vojska podle propočtů přispívat 100 miliony Kčs ročně. Podobně to dopadlo se zemědělskou daní, kterou ČSLA platila. Sovětské zástupci to při jednání odmítli argumentem, že by to bylo jen přelévání státních peněz a navíc se v SSSR půda považuje za „boží dar“.

Vláda měla k dispozici informaci, že při srovnání úrovně vnitřních maloobchodních cen odpovídá kupní síla jednoho rublu 9,65 Kčs. Vládě byl předložen návrh jednat o kurzu 1 Rb = 19 až 29 Kčs.⁴⁰ Dohody z 29. února 1969 stanovily, že sovětské platby se budou uskutečňovat podle československých cen poměrem 29 Kčs za jeden převoditelný rubl. Tento kurz byl před veřejností pečlivě utajován.

Libovůle zástupců sovětské okupační moci se snad nejvíce projevila v jejich vztahu k plnění smluvní povinnosti uhrazovat zaviněné škody. Za rok 1968 odmítli jakékoli náhrady, v roce 1969 uznali jen dva případy a v roce 1970

39 ÚSD-SKV, C II/20.

40 ÚSD-SKV, C II/279.

21 škod. V roce 1971 bylo zmocněncům oznámeno 822 případů, z nichž projednali 166.

Náměstek ministra financí ČSSR Dluhoš na konci jednání o dodatkových dohodách konstatoval: „Armáda projela, co se dalo,“ a poznamenal, že předseda vlády O. Černík dvakrát materiál „shodil se stolu“, takže vláda o něm vůbec nejednala.⁴¹

Uvedená fakta dokreslují postavení Československa jako okupovaného státu. Za podmínek, jaké si sovětsí zástupci vynutili v dodatkových dohodách, zatěžovala Střední skupina sovětských vojsk v Československu rozpočet SSSR méně, než kdyby byla ve své zemi. Navíc výhodně přivážela zboží z Československa. Vývoz vojsk za hranice SSSR patřil v tomto případě k neefektivnějším druhům sovětského vývozu.

V myšlení sovětských politiků a maršálů se jevilo jako přirozené, že armáda má chránit nejen vnější hranice státu, ale také politický systém, i když to bude proti vlastnímu lidu. Pro takovou činnost ČSLA byly již za Čepičky, v letech 1953–1954, vypracovány rozkazy a nařízení, podle nichž měla armáda v případě potřeby použít všechny druhy ručních zbraní, kulometry, polopásová vozidla a tanky. V roce 1968, jak uvedl generál Dzúr, byly v úzkém kruhu velení ČSLA rozpracovány různé varianty použití ČSLA k boji s kontrarevolucí a v roce 1969 se pak podle nich skutečně postupovalo.⁴² Počátkem roku 1969 byla však ČSLA pro potlačování „kontrarevoluce“ příliš nespolehlivá nejen pro nesouhlas vojáků se sovětskou politikou, ale zejména proto, že čtyři pětiny příslušníků armády podporovaly demokratické reformy proti československým stalinistům. Nedůvěra Sovětů vůči ČSLA byla živena zkreslenými zprávami VKR, jejíž náčelník gen. Stavinoha nepřerušil ani v srpnu 1968 spolupráci se sovětským náčelníkem III. správy KGB gen. Fedorčukem. Za nového ministra vnitra J. Pelnáře v této činnosti pokračoval ještě intenzivněji. Gen. Dzúr již 18. září 1968 upozorňoval na sovětskou zpravodajskou aktivitu: „... vědí detailně o stavu – konkrétně kdo s čím vystupoval, kdo se postavil na antisovětské pozice.“⁴³ Část generálů a důstojníků vsadila svou kariéru na sovětskou kartu a vytvořila v MNO a GŠ skupinky lidí, kteří útočili na Dzúrovo velení a obviňovali ho z napomáhání pravicovým živlům. V telefonickém hovoru s náčelníkem generálního štábu gen. Rusovem 13. ledna 1969 upozorňoval prezident

41 VHA, FS 1970, 8/1-1, KM 1972, 05/1.

42 Státní ústřední archiv, f. G. Husák, Dopis generála Dzúra KRK KSČ 6.9.1970.

43 Záznam projevu gen. Dzúra ve zprávě plk. M. Devery z listopadu 1969 „Jak vidím svoji práci ve funkci zástupce náčelníka HPS“.

L. Svoboda, že „z boku jsou hlasy, v jakém je armáda rozkladu“.⁴⁴ Útokům československých armádních jeztrůb posloužily i některé zprávy ze zahraničí. Informace GŠ ze října 1968 uváděly mínění amerického velení, že spolehlivost ČSLA se v důsledku srpnových událostí snížila, což ovlivňuje vojenský poměr sil ve střední Evropě ve prospěch vojsk Severoatlantického paktu.

Počátkem ledna 1969 se v Československu objevila významná sovětská delegace v čele s tajemníkem ÚV KSSS K. Katuševev. Kritizovala vedení KSČ za nedostatečný boj proti pravicovým a antisocialistickým silám, a přitom se zaměřila zejména na československou armádu. Ve zprávě z 22. ledna 1969 pro předsednictvo ÚV KSČ jsou Katuševovy závěry zaznamenány takto: „Znepokojující je podle sovětských soudruhů morální a politický stav naší armády. Takové je hodnocení jak sovětských vojenských expertů působících u nás, tak i mnohých československých armádních představitelů. Podle jejich zpráv dochází... ke snížení bojeschopnosti. V případě útoku ze Západu je nebezpečí, že československá armáda by nebyla schopna postavit se na odpor.“⁴⁵

Takové posuzování československé armády otřásl Dzürovým ministerským křeslem. V materiálu, který předkládal předsednictvu ÚV KSČ 7. ledna 1969, se snažil dokázat, že československá armáda je schopna proti útoku ze Západu úspěšně bojovat. Nepotřeboval lhát. Prověrky bojové pohotovosti prokázaly, že Západní vojenský okruh je schopen do tří hodin od vyhlášení poplachu plnit bojové úkoly se 65 % mírových počtů vojáků a 81 % tanků, což představovalo dostatečné síly a prostředky pro odrazení nenadálého útoku ze západního směru.⁴⁶ Nenarušena zůstala vůle většiny vojáků bránit národy Československa. V několika po sobě provedených průzkumech (v posledním z nich bylo dotazováno 3500 vojáků) byla příslušníkům československé armády položena stejná otázka: „Představte si, že byste v době napadení ČSSR byl v neutrálním Finsku, co byste učinil?“ Variantu odpovědi „vrátil bych se, abych pomohl bojovat“ zvolilo v roce 1965 70,9 %, v říjnu 1968 75,0 % a v únoru 1969 73,6 % dotázaných. Podle posledního průzkumu, který byl proveden se značnou objektivitou, odpovědělo na otázku „kterou zemi byste si vybral pro prožití většiny svého života“ 59,7 % dotázaných vojáků Československo, 16,5 % Švédsko, 8,1 % Jugoslávii, 5,0 % Švýcarsko, 3,6 % USA. V této době si ještě většina

44 VHA, VR MNO 1969, 1/2-2.

45 ÚSD-SKV, D 172.

46 Podle informací GŠ převážně profesionalizované pozemní síly NATO v pásmu proti Československu měly stanovenou normu 85 % příslušníků útarů do dvou hodin od vyhlášení poplachu, avšak většina jednotek této normy nedosahovala.

občanů Československa přála, aby se svět vyvíjel k socialismu. Z vojáků základní služby jich bylo 87,2 %. Naděje na možnost spojení demokracie a sociální spravedlnosti byla stále velmi živá, přestože již začalo převažovat zklamání ze socialistické praxe. Z tehdejších postojů československých vojáků lze soudit, že jejich negativní vztah k sovětské politice narušil možnou součinnost ČSLA se sovětskou armádou, avšak bojeschopnost československé armády se podstatně nesnížila. To musel nakonec přiznat i sovětský předseda vlády Kosygin při setkání s československými generály 22. února 1969. Fakticky existoval jediný důvod sovětského zpochybňování československé armády – potřeba zapojit ČSLA do politického zápasu uvnitř Československa na straně konzervativního křídla KSČ jako ozbrojené a politicky nátlakové síly pro boj s „pravící“ a „kontrarevolucí“. Protože po lednu 1968 většina československých vojáků odmítala plnit vnitřní funkci armády jako nepříslušnou, bylo třeba je donutit anebo ideologicky zpracovat k poslušnému provádění násilných potlačovacích akcí.

Na přelomu roku 1968 a 1969 vznikla v Československu nová krajně vyhrocená politická situace. G. Husák se propůjčil k provedení sovětského záměru odstranit J. Smrkovského z vedení strany a státu. Využil k tomu počátek platnosti ústavního zákona o federativním uspořádání státu od 1. ledna 1969, jehož součástí byla přeměna Národního shromáždění ve Federální shromáždění se Sněmovnou lidu a Sněmovnou národů. Princip rovnoprávnosti českého a slovenského národa měl být pojištěn paritním zastoupením příslušníků obou národů ve všech ústředních orgánech federace s celostátní působností. G. Husák proto požadoval, aby i čtyři nejvyšší politické a státní funkce byly rozděleny rovnoměrně a předsedou Federálního shromáždění se stal Slovák. Cílem tohoto manévru bylo odstranění J. Smrkovského z nejvyšší parlamentní funkce, se kterou bylo spojeno i jeho členství v osmičlenném výkonném výboru předsednictva ÚV KSČ, prakticky nejvyšším orgánu politické moci ve státě. Odchod J. Smrkovského by oslabil i pozice A. Dubčeka a Brežněvovi stoupenci by pak ve vedení KSČ byli schopni snáze prosazovat usnesení podle své vůle i přání Moskvy.

Veřejnost za pomoci sdělovacích prostředků ihned pochopila smysl tohoto manévru. J. Smrkovský se již na podzim 1968 stal terčem útoků stalinistů. G. Husák svou demagogií proti pravici rychle ztrácel zejména v českých zemích důvěru veřejnosti, která proto všechny jeho návrhy sledovala s podezřením. Na podporu J. Smrkovského vystoupily studentské organizace, svazy tvůrčí inteligence a zejména odbory. Koncem roku 1968 zvlášť silně zazněl varovný hlas delegátů odborového sjezdu kováků, zastupujícího 900 000 členů. Odboráři v dohodě se studenty přistoupili k přípravě protestních stávek. Celý severo-

český uhelný revír se rozhodl, že 28. prosince ve 13.00 hod. zahájí stávkou, která měla být signálem pro připojení ostatních. Po jednání delegace odborářů s premiérem O. Černíkem byla stávka odvolána. Protesty veřejnosti si však vynutily alespoň kompromis. Předsedou Federálního shromáždění se sice stal P. Colotka a J. Smrkovský přešel na nižší funkci předsedy Sněmovny lidu, ale zůstal členem výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ. Ten však byl o P. Colotku doplněn, což pozice Husákovy a Štrougalovy skupiny vylepšilo a reformní komunisté se museli stále častěji podřizovat. Bylo to znát již z textu prohlášení předsednictva ÚV KSČ k politické situaci z 3. ledna 1969, které odsuzovalo politické protestní akce veřejnosti s odůvodněním, že hrozí vyústit v „tragický konflikt“. Nepravdivě se v něm tvrdilo, že prý nejde o odstranění J. Smrkovského z nejvyšší politiky, a kritici G. Husáka byli obviněni z křivého nařčení. Nakonec byla veřejnost vyzvána ke klidu.

G. Husák varoval 3. ledna 1969 zástupce Svazu vysokoškolských studentů: „Může přijít vojsko, může nastat vylučování, zavírání.“⁴⁷ Opatření ozbrojených sil k potlačení hromadných veřejných politických protestů obyvatelstva se prováděla v tajnosti. Ministr národní obrany M. Dzúr vydal 4. ledna 1969 rozkaz velitelům a náčelníkům všech stupňů poskytovat na požádání místních orgánů státní moci vojenskou pomoc při „udržování pořádku a klidu“ a v dopise ze 7. ledna 1969 informoval prezidenta republiky, že připravil, ale zatím nevydal další rozkaz „pro případné zhoršení vnitropolitické situace“.⁴⁸ Náčelník generálního štábu generál K. Rusov vyhlásil 4. ledna 1969 dvacetiminutovou pohotovost pro vyčleněné vojenské jednotky a spolu se zástupcem ministerstva vnitra upřesnil vzájemnou součinnost bezpečnosti a armády. Tato pohotovost vojenských jednotek trvala celý měsíc, až do 4. února 1969, a poté byla snížena na pohotovost štábů.

Zatímco A. Dubček vyzval 8. ledna 1969 v televizním projevu občany, aby přestali hrozbou stávek vymáhat své požadavky a vybízel je k ukázněné politické angažovanosti při respektování „demokraticky (?) zvolených orgánů“, rozvíjeli českoslovenští stalinisté naprosto nedemokraticky své výpady proti polednové politice a jejím čelným představitelům, především J. Smrkovskému, F. Krieglovi, O. Šikovi, E. Goldstückerovi a jiným. Jejich hlasy zcela převládly v diskusi na zasedání ÚV KSČ 16.–17. ledna 1969. V průběhu prvního dne jednání přišla zpráva o sebeupálení Jana Palacha. H. Rašková vyjádřila přímo své

47 Zápis z jednání delegace předsednictva SVS na předsednictvu vlády dne 3.1.1969, výtisk TAISS.

48 VHA, VKPR 1969, 03053.

zděšení nad hlubokým kontrastem mravní čistoty obětujícího se studenta a ubohým politikařením četných řečníků. Sovětská garnitura v KSČ si vynucovala maximální vystupňování boje proti „pravici“, aniž by se zajímala o prosperitu společnosti a pocity občanů. A. Kapek žádal postupovat proti „nepřítelům socialismu mocensky, když to nepůjde jinak, potlačovat“. Generál Dzúr sdělil, že armáda splní své úkoly při udržování klidu a pořádku a upozorňoval, že zákony tuto její činnost omezují jen na pořádkové úkoly. K prosazení normalizačního pořádku nabídl použití vyčleněných jednotek armády. F. Tesař požadoval kádrové zásahy proti novinářům, J. Havelka navrhoval vyházet z KSČ signatáře „2000 slov“. Proti vystoupila desítky reformních komunistů, kteří si ovšem právo projevu museli na předsedajícím vymáhat. Odmítli označování politické aktivity lidu za činnost protisocialistických sil, vyslovili se pro maximální svobodu informací alespoň o vnitřní politice s tím, že není rozumné dráždit Moskvu. Prosazovali rozšířit prvky demokratického režimu ve společnosti, aby nedošlo k roztržce mezi KSČ a progresivními proudy obyvatelstva. Nic z toho do usnesení neprosadili, to bylo nakonec příliš neurčité a nic neřešící. Brežněvovo křídlo v KSČ učinilo další krok ke svému sjednocování, když se mu při hlasování podařilo proti J. Smrkovskému soustředit 36 % přítomných členů ÚV KSČ.

Rezoluce ÚV KSČ nereagovala na čin J. Palacha a zcela podcenila sílu jeho morální a politické výzvy. V dopise, který Palach 16. ledna 1969 zanechal všemu československému lidu, napsal, že tímto způsobem protestu se skupina dobrovolníků rozhodla probudit naše národy, které se ocitly na pokraji beznaděje, žádal okamžité zrušení cenzury a zákaz okupanty rozšiřované tiskoviny „Zprávy“, jinak do pěti dnů vzplane pochodeň číslo dvě. Teprve smrt J. Palacha 19. ledna a další lidské oběti jeho následovníků spolu s mohutným ohlasem těchto událostí zejména mezi mládeží a dělníky, i řada demonstrací, přinutily vedení KSČ a vládu reagovat – novými výzvami ke klidu. Jejich tlumočníkem byl hlavně prezident L. Svoboda, který v televizním projevu 20. ledna 1969 sliboval hájit „všechny demokratické svobody“ a zároveň varoval před nebezpečím velkého požáru, který „může stát tisíce nevinných životů“.⁴⁹ Podobně se snažil zklidnit situaci předseda vlády O. Černík vystoupením na prvním všesvazovém sjezdu českého revolučního odborového hnutí ve dnech 21.–23.1.1969.

Po více než dvou desetiletích volili odboráři své delegáty svobodně a demokraticky, a sjezd tudíž jednoznačně ovládali obhájci polednové politiky. Prosazovali ji nyní radikálněji než její původní autoři, kteří byli nuceni respektovat rizika a brát ohled na sovětské hrozby vojenským násilím i na poměr sil ve ve-

49 *Rudé právo*, 21.1.1969.

dení KSČ. Rezoluce sjezdu žádala odchod všech politiků, kteří nemají morální předpoklady pro své funkce a kteří ztratili důvěru občanů, vymáhala urychlenou přípravu a provedení voleb do zákonodárných orgánů, plné uskutečňování občanských svobod uvedených v ústavě, což znamenalo zrušit cenzuru a jiná omezení práv.

V polovině prosince 1968 78 % z 2000 dotázaných občanů vyjádřilo vlastními slovy svůj nejčastější pocit takto: útlak, bezmocnost, nejistota, zklamání, zrada, pesimismus. Ohlas výzvy J. Palacha a sjezdu českých odborářů se pak projevil v ústupu těchto pocitů, oživil víru ve smysl občanské politické aktivity a byl důkazem izolovanosti tažení československých jestřábů proti zbytkům polednové politiky. Nižší garnitura konzervativních funkcionářů a členů KSČ, jejíž vzorek se sešel 22. ledna 1969 na schůzi v libeňské Čechii, se vzájemně povzbuzovala vtipkovaním o socialismu s lidskou tvář a vulgárními útoky na jeho představitele. Nejvyšší funkcionáři tohoto směru se však neomezovali na tuto politickou zábavu a cílevědomě stupňovali své úsilí o ovládnutí rozhodující části stranického aparátu a ozbrojených sil.

Ve snaze předejít zásahům okupačních vojsk akceptovala čs. vláda již na podzim 1968 se souhlasem vedení KSČ sovětské požadavky na zajišťování normalizačního klidu a pořádku vlastními ozbrojenými silami. V listopadu 1968 se proto začaly připravovat vyčleněné jednotky ČSLA. Tím se vláda a vedení KSČ dostávaly do role potlačovatele občanů, kteří neaktivněji protestovali proti sovětské okupaci, a usnadnily tak mobilizaci prosovětských aktivistů, usilujících o obnovení předlednových poměrů. Den před pohřbem J. Palacha, 24. ledna 1969, vydala vláda O. Černíka prohlášení, v němž otevřeně vyhrožovala použitím bezpečnosti a armády proti všem, kdož v rozporu se zákony poruší veřejný pořádek. Týž den se sešel aktiv tří tisíc příslušníků Lidových milicí, které L. Štrougal mobilizoval do třídního boje proti pravici a antisocialistickým silám, protože „neúprosný boj kdo s koho pokračuje“.⁵⁰ V demagogické argumentaci dostihl G. Husáka, do jehož frakce se po boku V. Biřáka zařadil. Po protestním politickém odchodu 13 500 osob z Lidových milicí v letech 1968–1969, kteří se pokusili zachránit svou čest, stala se tato složka protidubčekovskou ozbrojenou silou.⁵¹

Žádné zastrasování nemohlo zabránit mnoha tisícům lidí, aby se přišli 25. ledna 1969 rozloučit s J. Palachem. Od počátku sovětské okupace Československa to bylo největší veřejné shromáždění. Ač v nevyjpatější politické situa-

50 *Rudé právo*, 25.4.1969.

51 *ÚSD-SKV*, D III/106.

ci, uskutečnilo se klidně a důstojně a připravené ozbrojené síly nebyly do akce nasazeny.

Zápas československých stalinistů o jejich plné ovládnutí však pokračoval. 27. ledna 1969 se v Bartolomějské ulici sešel aktiv StB, na němž A. Indra odpovídal na četné dotazy, jak bude skoncováno s vládou sdělovacích prostředků, zlikvidován Koordinační výbor tvůrčích svazů a potlačeno politické hnutí studentů a „pravicových“ odborářů. A. Indra poukázal na existenci nepřátel v KSČ a prohlásil, že s nepřáteli republiky se diskutovat nebude. Zdůraznil: „V boji za sjednocení... počítá strana i s příslušníky bezpečnosti, a to jak v represii, tak i v politické práci.“⁵² Tato koncepce vyžadovala, aby armáda jejich akce podporovala anebo zůstala alespoň neutrální.

Klíčovým předpokladem pro realizaci vnitřní mocenské funkce ČSLA byla změna politického postoje velitelského sboru. S tímto záměrem bylo na 5. února 1969 svoláno velitelské shromáždění, na něž předsednictvo ÚV KSČ delegovalo A. Dubčeka a O. Černíka. Generál Dzúr znal nedůvěru Sovětů k Dubčekovi, a proto iniciativně přizval navíc G. Husáka, L. Štrougala a prezidenta L. Svobodu, kteří ve vedení KSČ stále zjevněji prosazovali Brežněvovu politiku. Přednesené projevy signalizovaly značné prohloubení rozporů ve vedení KSČ. Všichni se shodovali v tom, že základní příčina politického napětí je v existenci opozičního proudu ve společnosti a jeho požadavcích na okamžitý odchod sovětských vojsk, provedení voleb apod., avšak diametrálně se rozcházel ve způsobu řešení. A. Dubček odmítl názor, že to jsou neoprávněné požadavky předkládané ze zlého úmyslu. Z jeho otištěného projevu byla vypuštěna tato část: „Boj na dvě fronty je hlavní linií konsolidace. Tak připravit volby, sjezd, obnovit suverenitu, k čemuž vedení provádí kroky.“ Černíkovo stanovisko bylo blízké Dubčekovi v jeho tezi, že třídní boj v Československu neexistuje, ale na rozdíl od něho prosazoval zcela jednostranně politický boj s pravicí. Silným potleskem shromážděných činitelů byla přijata Černíkova pochvala G. Husáka za to, že říká lidem „krutou pravdu“. G. Husák, hlučně přivítán na tribuně, cítil se zřejmě mezi svými přáteli, protože odkryl své záměry v boji s pravicí způsobem, který u něho dosud na širším shromáždění lidí nebyl zaznamenán. Když prohlásil dosavadního člena ÚV KSČ O. Šika a některé další osoby za hochštaplery a dobrodruhy, s nimiž se nebude ztrácet čas diskusí, a vyhlásil potřebu disciplíny, protože „politický život vypadá, jako když se rozštěkají psi“. Nakonec dospěl k závěru: „Dost jsme diskutovali, prosili. Jsou nutná energická

52 ÚSD-SKV, A 310, Poznámky z archivu hlavní správy StB 27.1.1969 v Bartolomějské ulici.

demokratická opatření. Odstranění několika desítek nebo stovek lidí z veřejného života bude to nejdemokratičtější a nejhumnější opatření pro 14 milionů lidí. Většina má studijní místa v azylu a bude pokoj. Sami se vyhodit nedají.“ „... Jde o záchranné... profylaktické opatření společnosti. A velmi demokratické.“⁵³ G. Husák se ztotožnil se sovětskými představami politických čistek v Československu a propůjčil se k jejich prosazování již několik měsíců před svým nástupem do nejvyšší mocenské funkce.

Diskuse na velitelském shromáždění nebyla připuštěna a projevy Dzúra a ostatních jmenovaných vedoucích politiků byly pak rozšiřovány do vojsk jako platné směrnice. Vystoupením A. Dubčeka však nabyly rozpornou podobu. Dzúr charakterizoval československou armádu jako jednu ze záruk mocenské a politické stability československého zřízení, jako faktor, který musí každá extrémní síla respektovat. Oznámil, že armáda je povinna poskytovat podle branného zákona a usnesení vlády pomoc při udržování veřejného pořádku. Naproti tomu Dubček připustil možnost použití armády jako ozbrojené síly v podstatě jen hypoteticky v „mimořádně vyostřené situaci“. Současně zdůraznil, že „s překonáním antagonistických třídních protikladů v naší společnosti ustupuje vnitřní funkce do pozadí“.⁵⁴ Po velitelském shromáždění diskuse vojáků z povolání o vnitřní funkci armády pokračovaly a Dzúr neměl jistotu, jak to přiznal Grečkovi, „že vyslaný pluk se nepřidá k demonstrantům“. Rozhodování o mocenském použití armády uvnitř země zůstala do konce března prakticky v pravomoci A. Dubčeka a ten je odmítal. Zaznamenáváme to při dalších událostech podrobněji.

K ovlivňování vnitřního československého vývoje využili sovětské činitele pozvání různých československých funkcionářů k návštěvě SSSR. Ministra zahraničních věcí ČSSR Marka přijali v Moskvě počátkem února 1969 Brežněv, Kosygin, Podgornyj a Gromyko, aby mu shodně vytkli, že československé vedení neplní dohody o normalizaci, a to zejména na úseku hromadných sdělovacích prostředků. Ze zprávy o této návštěvě se zdá, že tyto výtky byly ještě vysloveny v mezích sovětské uměřenosti. S velením ČSLA jednal však již Brežněv bez obalu, varovně a velmi výhrůžně. Pobyt československé vojenské delegace se uskutečnil v SSSR od 21. února do 1. března 1969 a v jeho průběhu

53 *Celoarmádní shromáždění velitelů, náčelníků a stranickopolitických pracovníků ve Sjezdovém paláci v Praze 5.2.1969.* Praha, Naše vojsko 1969. Nepublikované části dle záznamu projevů účastníka velitelského shromáždění 5.2.1969 pplk. J. Madryho.

54 *Celoarmádní shromáždění velitelů, náčelníků a stranickopolitických pracovníků ve Sjezdovém paláci v Praze 5.2.1969.* Naše vojsko 1969, s. 32-34.

bylo dokončeno jednání o makrostruktuře ČSLA. Ihned po příletu do Moskvy přijal československé generály maršál A. Grečko. Projevil nespokojenost se situací v Československu a svá doporučení shrnul slovy: „S nepřitelem je třeba tvrdě zacházet a ne liberálníčit.“ V Irkutsku generálové Fomičev a Zabov prohlásili, že jejich vojska jsou připravena nastoupit k zajištění československých hranic. Celá série podobných setkání vyvrcholila přijetím u Kosygina a nakonec u Brežněva. V jeho projevu byla vojenskopolitická situace zhodnocena takto: „Ve světě je stále složitá situace. Západní Němci se postupně ozbrojují. Mne nikdo nepřesvědčí, že západní Němci se vzdali revanše. Tam je hlavní nebezpečí. Vy se stále zabýváte problémem, zda sovětská vojska umístěná na vašem území vyvézt či ne. Zde není hlavní problém. Bude-li jednota socialistického tábora, nebudou moci imperialisté své záměry uskutečnit... Pokud se týká počtu raketové techniky strategického významu, Američané tvrdí, že naše síly budou přibližně v roce 1969 stejné. My však víme, že je tomu jinak.“⁵⁵

Při hodnocení vnitřních poměrů v Československu neskrýval nejvyšší sovětský vůdce nedůvěru k Dubčekovu vedení: „Prostředky masového působení slíbili vaši, že vezmou do ruky, ale nic se nestalo. Je nám to dnes podezřelé. Již v Černé jsme řekli, že Československo a KSČ nedáme do rukou nepříteli a opakují to dnes znovu. Jestli se situace bude takto dále vyvíjet, antisocialistické živly se budou dále prosazovat a věci se nebudou řešit, bude těžko a řeknu vám otevřeně, že nevím, co se stane.“ Tato hrozba obsahovala nejen možnost opakovaného vojenského zásahu, ale i uvěznění opozice. L. Brežněv pokračoval: „My jsme vstupem vojsk chtěli přehradit cestu kontrarevoluci v očekávání, že pořádek si uděláte již sami. Nic takového se však nestalo. My jsme tehdy nikoho nezavřeli. Já vám řeknu, že toho dnes litujeme.“

Přítomné československé generály L. Brežněv vyzval, aby v armádě zavědli pořádek a netrpěli diskuse o tom, kdo je levý nebo pravý. Zdůraznil: „Máme však zájem na tom, aby armáda byla pevnou...“, „změny v armádě je nejistější dělat změnami kádrovými.“ Nakonec vyzval československou vojenskou delegaci, aby poskytla záruky svého přátelství k Sovětskému svazu a pevného zapojení do Varšavské smlouvy. Brežněv dal svými výroky najevo, že kdo nebude sloužit Sovětskému svazu, musí být odstraněn. Poslušnost velení ČSLA ovšem vymáhat nemusel. Džúr to dokazoval ve své řeči: „Budeme řešit a přijímat kádrová opatření vůči těm, kteří zaujímají linii proti straně a vládě. Vypořádáme se s tím.“ Slíbil, že udělá pořádek ve vojenském tisku. Na Brežněvovu kritiku, že dosud nebyla přijata slíbená opatření proti Vojenské politické

55 VHA, VR MNO 1969, 1/3-9.

akademii, odpověděl, že tam jsou „silné skupiny lidí, které pracovaly a pracují proti. Budeme to řešit.“ Obdobně reagoval na kritiku politického aparátu a poměrů v organizaci vojenské mládeže. Zapomněl odpovědět pouze na Brežněvovo upozornění, že je „třeba věnovat pozornost též fyzické přípravě“. Po Brežněvovi ještě dvakrát přijal československou delegaci maršál Grečko, aby ji upozornil, že Československo nepustí z rukou, protože je „strategickým bodem ve střední Evropě“.⁵⁶

Bezprostředně po návratu do Československa přistoupilo velení ČSLA k plnění závazků, které v Moskvě přijalo. V březnu 1969 začalo na Vojenské radě MNO normalizovat vojenský tisk. Nejdříve byl odvolán z funkce zástupce náčelníka Hlavní politické správy plk. F. Dobiáš, který vytrvalým odmítáním administrativních metod řízení překážel zavádění cenzury. Generál Mucha vystoupil s radikálním požadavkem postihnout všechny redaktory, kteří se odchýlili od linie určené velením armády. Nakonec Vojenská rada MNO rozhodla provést kádrové změny vojenských redakcí postupně a diferencovaně a současně podřídit tisk přísné ideologické kontrole.

Na Brežněvovu kritiku politických poměrů uvnitř armády reagovalo velení ČSLA při projednávání morálněpolitického stavu vojáků na Vojenské radě MNO 11. března 1969. Generální inspektor ČSLA generál M. Šmoldas předložil poměrně objektivní zprávu, vycházející ze sociologických průzkumů, která upozorňovala, že většina příslušníků armády považuje za hlavní nebezpečí činnost konzervativních politiků a nesouhlasí se sovětským vměšováním do československých záležitostí. Tato fakta byla pro československé generály poučené v Moskvě nepřijatelná. Náčelník HPS generál F. Bedřich proto prohlásil, že sociologický průzkum byl orientován nesprávně a chybí mu třídněpolitický rozbor situace. Náčelník generálního štábu generál K. Rusov vyjádřil nedůvěru k celému průzkumu s tím, že byl proveden Vojenskou politickou akademií. Pouze generál Šmoldas naznačoval, že ve zprávě je skutečně to, co si vojáci myslí. Nicméně jeho zpráva o morálněpolitickém stavu vojsk byla odmítnuta a Vojenská rada MNO rozhodla o dodatečném průzkumu s nově formulovanými otázkami. Jeho cíle vyjádřil generál V. Dvořák takto: „... zjistit nesprávné názory, rozporné s oficiální politikou strany a státu, jejich nositele, a stanovit postup boje proti nim.“⁵⁷ Diskuse ve Vojenské radě MNO potvrdila, že velení ČSLA se definitivně vzdalo úvah o možném obnovení suverenity Československa a plně

56 Tamtéž.

57 VHA, VR MNO 1969, 1/4-2.

akceptovalo Brežněvův požadavek prosadit „normalizaci“ za trvalého pobytu sovětských vojsk.

Po lednu 1968 se vytvořily některé předpoklady pro demokratickou kontrolu armády, což bylo pro sovětské velení nepřijatelné. Hlavní politická správa ČSLA s generálem F. Bedřichem předložila po konzultacích v SSSR návrhy na obnovu sovětského systému politické práce v ČSLA a 7. ledna 1969 je předsednictvo ÚV KSČ schválilo. Obtížnější pro velení ČSLA bylo řešení vojenské organizace mládeže. Generál Dzúr se proto rozhodl požádat o pomoc ministra vnitra J. Pelnáře a předsedu ÚV Národní fronty E. Erbana, aby činnost těchto organizací nepovolili pod záminkou výhrad vůči jejich stanovám. Po příchodu G. Husáka k nejvyšší moci je pak definitivně zlikvidoval. I když generál Dzúr již před dubnem 1969 splnil četná sovětská přání, většina československých vojáků nadále nebyla ochotna demokratické reformy v Československu potlačovat, ale naopak je chtěla hájit.

Jiná situace byla ve velení ČSLA. Nositelem československé suverenity ve vojenství se podle představ po lednu 1968 měla stát Rada obrany státu, která byla koncipována jako státní orgán, jenž nahradí dřívější Vojenskou komisi obrany a zruší tak monopol moci KSČ na tomto úseku. Návrh zákona o Radě obrany státu byl však vypracován na podzim 1968 již v duchu normalizační politiky. Vědecká oponentura Vojenské politické akademie, předaná na podzim 1969 [!] předsednictvu vlády, jej vyvrátila. Velení armády nejdříve zakázalo oponentní činnost VPA, provedlo v návrhu zákona menší změny a 17. ledna 1969 návrh předložilo Federálnímu shromáždění. Poslanec Knapp kritizoval, že návrh zákona má chatrnou právníckou úroveň a umožňuje omezovat pravomoci ústavních orgánů. Kompetence Rady obrany státu měly být vymezeny teprve dalším zákonem, ale k tomu nikdy nedošlo. Neurčitá formulace, že Rada obrany státu bude o stavu obrany státu podávat Federálnímu shromáždění zprávy, nebyla v dalším vývoji respektována a kontrolní činnost branného a bezpečnostního výboru postupně zcela uhasla. Varování poslanců F. Kriegla a Bauera, že zákon o Radě obrany státu dovoluje omezovat občanská práva, bylo rovněž ignorováno a 31. ledna 1969 poslanci zákon odhlasovali.⁵⁸

1. března 1969 jmenoval prezident L. Svoboda devět členů Rady obrany státu. Tento počet se během roku 1969 snížil na šest osob. Svým složením byla Rada obrany státu pokračováním předchozí Vojenské komise obrany a převzala i její způsob rozhodování. S výjimkou ministra národní obrany byli všichni ostatní členové Rady obrany státu nejvyššími stranickými a státními funkcionáři,

členy předsednictva ÚV KSČ. F. Kriegel již v parlamentní diskusi vyjádřil pochybnosti, zda v tomto složení může rozhodovat o opatřeních spojených s vedením války. I takový člen Rady, jakým byl ministr Dzúr, měl slabé vojensko-odborné znalosti a jako dlouholetý náčelník týlového zabezpečení i omezené zkušenosti. Vojenské poznatky generála L. Svobody příliš zastaraly. Jediným vojenským odborníkem Rady obrany státu byl v podstatě jen její sekretář generál Rusov. Rada obrany státu proto nebyla schopna kvalifikovaně posuzovat předložené koncepce výstavby ČSLA a její operační úkoly, ale pouze je připomínkovala z hlediska jejich politických a ekonomických aspektů.

Poprvé se Rada obrany státu sešla 14. března 1969, aby schválila moskevské dohody generála Dzúra a maršála Grečka o změně makrostruktury ČSLA. K předloženému dokumentu diskutovali A. Dubček a O. Černík jen z hlediska vývoje ekonomických nákladů. V rámci navržených organizačních změn ČSLA byl bez diskuse schválen rozkaz prezidenta republiky L. Svobody o zrušení Vojenské politické akademie v Praze. Bez připomínek byl přijat návrh změn orgánů Spojeného velení Varšavské smlouvy, který se již o tři dny později projednával v Politickém poradním výboru na jeho zasedání v Budapešti. Obsahoval vytvoření Výboru ministrů obrany států Varšavské smlouvy, štábu spojeného velení, Vojenské rady spojených ozbrojených sil a Technického výboru. Všechny tyto formální úpravy organizace nadřazené postavení sovětského velení v alianci východoevropských států neoslabilily. Budapeštské zasedání Politického poradního výboru v březnu 1969 bylo v západním světě hodnoceno jako posilování jednoty členských států Varšavské smlouvy v Brežněvově duchu. Od Československa bylo požadováno, aby v zájmu této jednoty obětovalo své reformy.

58 Archiv Federálního shromáždění (AFS), krab. 53/129.

III. Konfrontace Dubčekových nadějí a iluzí s mocenskou politikou Kremli

Při hodnocení posrpnového vývoje převažují názory, že reformní politikové byli donuceni neustále ustupovat nátlaku z Moskvy a československým konzervativcům až do předání moci Husákovu vedení. Vznikl dojem, že šlo jen o novou variantu vývoje, jaký národy Československa zažily mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. Vnější podoba výsledků těchto dvou období ovšem zastírá podstatné rozdíly v politickém vývoji i v konečné podobě nastoleného režimu.

Jak jsme již zaznamenali, po útlumu politického života na podzim 1968 počala se v zimě roku 1969 zvedat nová vlna boje za demokracii. Byla živelná i řízená, podporovaná čelnými představiteli kultury, studentského hnutí, odborů, jednotlivými členy vedení KSČ. Prosazovala jen nejbližší možné cíle, omezené uskutečňování akčního programu KSČ.

Sdělovacím prostředkům zůstal pro kritiku stále ještě významný prostor. Cenzura sice nepřipouštěla polemiku se stanovisky zveřejňovanými v pěti státech Varšavské smlouvy, jež vojensky intervenovaly v Československu, idea socialismu a právní zakotvení vedoucí úlohy KSČ byly nedotknutelné, avšak o jejich „deformacích“ bylo možno psát a mluvit. Veřejně byly odsuzovány záklisní politické machinace a protidemokratické praktiky G. Husáka, českého ministra vnitra Grössera, V. Biřáka a akce tzv. ultralevých. Bylo možné publikovat i informace o konfliktech sovětských vojsk s československými občany a o vměšování okupantů do vnitropolitických záležitostí. Téměř svobodně ovlivňovala myšlení lidí umělecká a vědecká tvorba, která v míře od roku 1948 nevidaná zahrnula čtenáře, diváky a posluchače působivými díly, odkrývajícími hrůzné události padesátých let i hloupost a směšnost vykonavatelů a obhájců stalinské politiky. Pokračovalo zveřejňování výsledků průzkumů veřejného mínění, což posilovalo společenské vědomí existence značné národní jednoty v odporu proti pokusům o návrat k předlednovým poměrům. 88 % dotázaných zařadilo v průzkumu z poloviny března 1969 mezi pět nejvíce důvěryhodných politiků L. Svobodu, 76 % A. Dubčeka a 56 % J. Smrkovského (po Husákově kampani proti němu mu dalo na Slovensku důvěru jen 36 % lidí). G. Husákovu důvěřovalo na Slovensku jen 24 % a v České republice 2 % dotázaných.⁵⁹

Organizace Národní fronty jednaly pod nepřímým a nedirektivním vlivem KSČ anebo samostatně, jak to dokazovalo zejména počínání tvůrčích svazů. Je-

jich Koordinační výbor a Svaz vysokoškolských studentů mohly existovat dokonce mimo Národní frontu a rozvíjet velmi rozsáhlou veřejnou činnost.

Po českém a slovenském odborovém sjezdu v lednu 1969 se odboráři zapojili do přípravy zákona o podnicích, jehož součástí bylo vymezení pravomocí rad pracujících. Předpokládali, že se tím překoná lhostejný, odcizený vztah zaměstnanců k vlastním podnikům. Do března 1969 bylo založeno 500 podnikových rad. Když premiér O. Černík pod vlivem sovětské kritiky ustupoval od svého slibu, že zákon bude předložen nejpozději do konce prvního čtvrtletí 1969, usnesení XII. všeodborového sjezdu 4.–7. března 1969 otevřeně vyjádřilo nesouhlas se změnou tohoto termínu. Diskuse na tomto sjezdu měla opět výrazně politický charakter a jednoznačně podpořila polednový demokratizační proces. Proti útokům G. Husáka a jeho společníků na občanské svobody pod záminkou, že protisocialistické síly jich zneužívají, žádali odboráři ve sjezdové rezoluci jejich rozšíření, „aby každý pracující mohl svobodně vyjadřovat své názory“. Proti výpadům z Moskvy vůči československým sdělovacím prostředkům postavil se sjezd na jejich ochranu a požadoval „skutečnou svobodu novinářské práce“. Proti výtkám politiků, ať již Dubčkova či Husákovy směru, že nátlaková politika je nepřijatelná, zakotvila Charta Revolučního odborového hnutí právo na stávkou jako politický nástroj boje za obranu demokracie.⁶⁰ Delegáti sjezdu prosadili do usnesení skutečnou vůli odborářů, které zastupovali. Nedomysleli však, jak vytvořit záruky, aby i po sjezdu tuto vůli za všech okolností museli respektovat zvolení funkcionáři všech svazových i všesvazových vedení odborů.

Historie nakonec prokázala nereálnost politických záměrů, prosazovaných vedoucí skupinou reformních komunistů okolo A. Dubčeka. Nepotvrzuje však jejich kapitulantství, ani jakousi bezmeznou politickou naivitu a sobectví. Sovětský vliv ovšem ve všech ústředních orgánech KSČ po srpnu 1968 sílil. I z osmdesáti nově kooptovaných členů ÚV KSČ, zvolených vysočanským sjezdem, přešla část do služeb Brežněva a Husáka. Nicméně Dubček a jeho přátelé si do dubna 1969 stále ještě uchovali šanci získat pro své návrhy souhlas ústředního výboru strany. Méně příznivá situace byla v devítičlenném výkonném výboru předsednictva ÚV KSČ, v němž se v zimě 1969 mohl A. Dubček spolehlivě opřít jen o J. Smrkovského. Jen o málo lepší byly poměry v předsednictvu ÚV KSČ, kde reformní politické postoje důsledně hájila přibližně jedna třetina z 21 členů. Nezapomeňme však, že ani před srpnem 1968 neměl A. Dubček za sebou spolehlivou většinu předsednictva ÚV a že nakonec o nej-

59 VHA, SVI 1969, 1/1-11, SDI 8.4.1969.

60 Práce, 9., 11. a 12.3.1969.

významnější politické porážce konzervativců v tomto orgánu v noci z 20. na 21.8.1968 rozhodly historické náhody. Snadno lze předvídat jednání lidí typu V. Biřáka, pro něhož bylo při rozhodování vždy jediným a absolutním kritériem to, co si myslí a chce Moskva. Naprosto jinak tomu bylo např. u O. Černíka, o němž vznikla zjednodušená představa, že po srpnu 1968 postupoval jen podle osobních zájmů a zcela v intencích Moskvy. A. Dubček se s O. Černíkem nadále důvěrně radil o nanejvýše citlivých politických otázkách.

Když byla v diskusi na předsednictvu ÚV KSČ 14. ledna 1969 vznesena otázka termínu voleb do zastupitelských orgánů a svolání sjezdu KSČ, A. Dubček oznámil, že práce na přípravě sjezdu se již rozbíhají a že spolu s O. Černíkem došli k závěru, že by situace měla být přehodnocena a rozhodnuto o konání voleb na základě společné kandidátky.⁶¹ Tento kompromis by sice býval umožnil různým konzervativcům získat funkce, ale jejich celkové pozice by se zúžily a předvolební aktivita demokratických sil by prokázala jejich izolaci. Na plenárním zasedání ÚV KSČ 16.–17. ledna 1969 předložil R. Černý návrh usnesení, které mělo zajistit, že do konce června 1969 bude termín sjezdu KSČ stanoven. R. Baloušek vystoupil s kritikou neustálého oddalování voleb a sjezdu KSČ, v důsledku čehož mohou politiku nadále ovlivňovat osoby, které ztratily politický i morální kredit. Jak již bylo uvedeno, požadavek voleb se objevil též na sjezdu českých odborů v lednu 1969.

Informace o jednání všech nejvyšších československých orgánů přicházely do Moskvy během několika hodin. Návrhy na konání sjezdu KSČ a voleb do zastupitelských orgánů vzbudily značné znepokojení, které Brežněv s Kosyginem neprodleně 23. ledna 1969 vyjádřili ve společném dopisu A. Dubčekovi a O. Černíkovi. Psali, že události v Československu po smrti J. Palacha nabývají „nebezpečný politický charakter“ a že „... v některých vystoupeních jsou významovány požadavky na okamžité uspořádání voleb do státních orgánů, pokračování zasedání XIV. sjezdu KSČ a svolání sjezdu českých komunistů“.⁶² Předsednictvo ÚV KSČ ustoupilo sovětskému nátlaku a 5. února 1969 Dubčekovi iniciativu odmítlo. Usneslo se, že termín voleb souvisí s termínem sjezdu KSČ a strana nemůže jít do voleb, pokud nebude v zásadě sjednocena a společnost konsolidována. V březnu 1969 učinil Dubček nový pokus propašovat pod heslem upevňování jednoty strany návrh na termín sjezdu a voleb na jednání ÚV KSČ. 24. března 1969 předložil na schůzi výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ plán politického postupu, který předpokládal, že ÚV KSČ rozhodne

v nejbližší době o termínech sjezdu a voleb. Podle zmínky J. Smrkovského v *Rudém právu* 15. dubna měla tak učinit již příští schůze ÚV KSČ, uvažovaná zprvu na konec března.

Hlavním bodem tohoto zasedání mělo být projednání zprávy Pillerovy rehabilitační komise. Nejvýznamnější v ní bylo to, že dokázala souvislost nezákonnosti a politických procesů s poučným politickým systémem. Důkladněji než dosud prokázala odpovědnost sovětských poradců a politiků za uplatňování zločinných metod v Československu. V připraveném návrhu usnesení byly sice požadavky na změny v československém politickém systému zformulovány nedůsledně, přesto však znamenaly jeho rozsáhlý odklon od sovětského modelu, jak fungoval za Brežněvovy vlády. Navíc Sověty znepokojila akutní hrozba, že řada předních československých stalinistů bude vyřazena na periferii politiky. V návrhu usnesení k Pillerově zprávě bylo totiž uvedeno, že „... nemohou zastávat důležitou stranickou funkci ti, kdož se podíleli na politických procesech v letech 1949–1954 a jejich revizi v letech 1955–1962“.⁶³ Tajemník ÚV KSSS K. Katušev si 20. února 1969 pozval československého velvyslance v Moskvě V. Kouckého, aby mu typickou sovětskou formou předal požadavky Brežněvova vedení. V. Koucký pak do Československa odeslal tuto zprávu: „Znovu se ukázala dokonalá informovanost sovětských vedoucích i o velmi detailních otázkách. Katušev upozornil zejména na nebezpečí široce založeného útoku proti celé straně v souvislosti se zakončením Pillerovy rehabilitační komise a nutnosti ovládnutí informačních prostředků jakožto základního faktoru socialistické moci v ČSSR. Vyslovil zároveň vážné pochybnosti o politickém smyslu a záměrech diskuse k zákonu o socialistickém podniku...“⁶⁴ Kremlu šlo tedy především o změnu programu nejbližšího plenárního zasedání ÚV KSČ. Reformní komunisté ve vedení KSČ však nadále žádný z těchto tří požadavků Katuševa nerespektovali.

Postup reformistů byl zejména v březnu 1969 ofenzivní, i když byl zároveň doprovázen jejich odmítáním akcí v ulicích a výzvami ke klidu a pořádku. Rozhodně zvolili účinnější formu boje s československými stalinisty, než byly pouhé slovní šarvátky. A. Dubček vnímal nespokojenost lidí a sliboval si, že touto cestou se mu zdaří demokratické hnutí nejen zaktivizovat, ale i uchránit. Shodoval se s ním J. Smrkovský, který v projevu na konferenci Svazu vysokoškolských studentů v Brně 18. ledna 1969 rozhodně varoval před rozpoutáním studentských a dělnických stávek. Řekl, že po poradě s mezinárodními od-

61 ÚSD-SKV, D 253 a S IV/59.

62 SÚA, f. 07/15, sv. 27, a.j. 280.

63 O procesech a rehabilitacích, II, Praha, Florenc 1990, s. 142.

64 A MZV, šifrovky došlé, 1969, sv. 3, č. 1445.

borníky došli k závěru, že by se v našich ulicích znovu objevily tanky.⁶⁵ Správnost jeho názoru potvrdily pozdější události z dubna a srpna 1969. Federální ministr vnitra J. Pelnář s odvoláním na zhodnocení československé situace pracovníky Státního departmentu USA předložil předsednictvu ÚV KSČ 4. března 1969 zprávu, že v Československu „... SSSR nepřipustí další stupňování odporu a eventuálně znovu zasáhne“.⁶⁶ Ať již byly Pelnářovy motivy pro předložení této informace jakékoli, vyjadřovaly reálnou hrozbu.

Reformisté měli přirozeně možnost vzít tyto výstrahy na vědomí a nedělat „naivní politiku“, „nebýt oportunisty“ a odejít z funkcí. Z. Mlynář v říjnu 1968 navrhol A. Dubčekovi, aby se svými stoupenci předali moc O. Černíkovi a L. Štrougalovi a zabránili tak Husákovi s Biřákem uchopit moc. Jeho představa, že by v Československu mohl vzniknout mírnější režim jako v Maďarsku po roce 1956 je sporná, protože nebere v úvahu rozdíly sovětského vedení za Chruščova a Brežněva. Navíc osobní vývoj Černíka a Štrougala nepotvrzuje, že by dokázali čelit nátlaku konzervativních sil podporovaných Moskvou. Každopádně i těch sedm měsíců snesitelnějšího režimu před vládou Husáka mělo pro život lidí a vývoj jejich myšlení značnou cenu. Protože nikdy nelze předem spolehlivě odhadnout všechny možnosti politiky, jevil by se dobrovolný předčasný odchod Dubčeka a jeho přátel z funkcí jedním jako kapitulantství nebo zrada, druhým jako principiální postoj.

Podle svědectví L. Štrougala se po poradách na sovětském velvyslanectví českoslovenští stalinisté pokusili zorganizovat uchopení moci před dubnem 1969 dvakrát.⁶⁷ Nepodařilo se jim to, přestože měli podporu významné části členů vedení KSČ, byrokratů stranického a státního aparátu a téměř celé Státní bezpečnosti. Dosti jednostranné soustředění na vnitropolitický vývoj však ovlivnilo počínání reformních komunistů natolik, že znovu podcenili odhodlanost Kremlu vynutit si v Československu změny, jež by mu zajistily trvalé a spolehlivé ovládnutí tohoto teritoria pro vojenské přípravy podle sovětské vojenské doktríny a definitivně skoncovaly s reformami, které by mohly přitažlivě působit na okolní státy a narušovat totalitní systém moci východního bloku. Neposlušnost Dubčeka vedení oslabovala velmocenskou prestiž SSSR.

Extrémně kritický postoj představitelů NDR a Polska vůči Československu je všeobecně znám. Pozoruhodná je však zpráva z tolerantnějšího Maďarska, kterou 27. ledna 1969 odeslalo československé velvyslanectví: „Podle dů-

65 *Elixír*, zvláštní vydání časopisu studentů VŠCHT, 20.1.1969.

66 *SÚA*, f. 07/15, a.j. 8a.

67 *ÚSD-SKV*, Rozhovor s L. Štrougallem 23.5.1991.

věrných maďarských jednání, potvrzených i informacemi diplomatů SSSR, způsobuje poslední vývoj u nás značnou nervozitu a znepokojení v MLR. Maďarské vedení se obává, aby dlouhotrvající politická krize u nás nezačala aktivovat některé politické síly v Maďarsku, zejména v kruzích maďarské inteligence, jejichž nekonformní názory byly zatím udržovány v klidu rozváznou praktickou politikou maďarského vedení.“⁶⁸ To naznačuje, že zesílil znovu společný zájem všech pěti států Varšavské smlouvy dořešit československý problém, a to před nejbližším zasedáním ÚV KSČ.

Sovětské vedení se při postupu vůči Československu ocitlo opět v časové tísní. Pouze rychlá výměna osob ve vedení KSČ mohla zabránit legálně připravovanému vyřazení stalinských kádrů z československé politiky. Pokud by v Kremlu zaváhali, mohlo by se stát, že by pak museli zopakovat vojenský zásah, obdobně jako v srpnu 1968. Nebylo náhodné, že sovětský velvyslanec v Praze Červoněnko si 28. března vyžádal přijetí u A. Dubčeka a sondoval, jakou činnost vedení KSČ plánuje. Podle záznamu o průběhu této návštěvy mu A. Dubček sdělil, že hlavním úkolem zasedání ÚV KSČ v dubnu a červnu 1969 budou otázky upevnění jednoty strany (v nich byl zahrnut sjezd), uzavření rehabilitací a ekonomické otázky (v těch se mělo objevit ustavování rad pracujících).⁶⁹

Nevíme zatím, jak se v Moskvě v březnu 1969 za těchto okolností o Československu diskutovalo, je však jisté, že ke konci tohoto měsíce zde bylo znovu rozhodnuto, pokud to nepůjde jinak, použít k prosazení politických cílů i vojenskou sílu. Představitelé NDR a Polska s tím souhlasili. Možná proto, že na Slovensku Husák prosazoval normalizační politiku podle sovětských představ, nyní se již nepočítalo s jižním směrem vojenských akcí z maďarského území. I když to nelze prokázat přímo ze sovětských pramenů, dost faktů naznačuje, že po Červoněnkově sondáži u A. Dubčeka se Sověti rozhodli přejít k činům a dali souhlas ke spuštění připravených akcí.

Dosud nikdy v historii neměly sportovní události tak dalekosáhlou politickou odezvu, jako utkání československých a sovětských hokejistů koncem března 1969. První vítězství bylo slaveno ještě umírněně. Výjimkou bylo Václavské náměstí, kde se shromáždily asi dva tisíce lidí a skandovaly protisovětská hesla. 28. března, po druhém vítězství, které diváky uchvátilo svou dramaticitostí, se během půlhodiny zaplnilo Václavské náměstí 150 000 lidmi. V pozdější zprávě FMV bylo uvedeno 69 měst, v nichž vyšlo do průvodu

68 *A MZV*, šifrovky došlé, 1969, sv. 2, s. 690.

69 *SÚA*, f. 07/15, sv. 27, a.j. 281.

a shromáždění přes půl milionu lidí. V Bratislavě demonstrovalo 20 000 lidí a v dalších 13 slovenských městech 7400 osob. V ulicích zněla hesla: „ČSSR–okupanti 4:3“, „Dubčekovi slivovici, Brežněvovi po palici“ apod. V armádě zjistily vyšetřovací komise účast asi 600 vojáků, avšak ve skutečnosti jich bylo v ulicích více. Někteří velitelé se snažili chránit své vojáky, zatajili jejich odchod a upravovali záznamy návratu z vycházek. V Olomouci několik set vojáků přelezlo plot kasáren a zapojilo se do průvodu v ulicích. Nejméně toho víme o oslavách uvnitř kasáren. Např. u 255. protiletadlového pluku se vojáci základní služby seřadili v jednotku, za zpěvu národních písní pochodovali okolo nádvorí a před rozchodem zpívali národní hymnu.

Pobyt okupačních vojsk v Československu byl trvalou výzvou k projevům nespokojenosti všech československých občanů, kteří neztratili národní hrdost. Ve shromáždění většího počtu lidí často snadno převládnu vášně nad rozumem. Na rozdíl od obdivuhodně kulturního počínání československého lidu v srpnu 1968 zvítězily po sedmiměsíčních zkušenostech s okupačními vojáky pocity hněvu a odplaty a u řady lidí se projevil tak primitivně, že v devíti měsících přešli k rozbíjení oken a zařízení, v nichž byly umístěny sovětské instituce nebo sovětská vojska. Jejich motorová vozidla v Ústí n. L. byla zapálena. Ke konfliktům se sovětskými vojáky došlo na 21 místech z celkového počtu 36 sovětských posádek.⁷⁰

Politicky nejvýznamnější byly útoky na Aeroflot v Praze, které byly závažně vyprovokované. To potvrdili L. Štrougal, M. Paris (tehdejší poradce prezidenta), bývalý funkcionář FMV J. Frolík i další svědci.⁷¹ Výkladní skříň Aeroflotu byla poprvé rozbita 25. ledna 1969 při pohřbu J. Palacha a velvyslanectví

70 VHA, Státní tajemník MNO 1969, 00259415.

71 A MV, G/H 3-4, a.j. 96. – Frolík, J.: *Špion vypovídá*, Orbis, Praha 1990, s. 283-285. – *ÚSD-SK*, Rozhovor s L. Štrougalem 23.5.1991. – *ÚSD-SK*, M. Paris, Fakta a úvahy, 30.5.1990. – Významné svědectví obsahuje výpověď tajemníka Městského výboru KSČ v Praze B. Šimona před Ústřední kontrolní a revizní komisí KSČ půl roku po hokejových událostech. B. Šimon již po prvním hokejovém utkání československých a sovětských hokejistů žádal Městskou správu VB v Praze o přijetí bezpečnostních opatření. Dále vypověděl: „... Jednal jsem s předsedou vlády Černíkem třikrát, volal jsem s. Džúra a do telefonu, možná primitivně, jsem mu radil, aby pro ten případ příštího střetnutí, toho utkání, aby se armáda zapojila, aby uzavřela přístupy... Mluvil jsem s Pelnářem, kde s kým, a ty opatření tomu neodpovídaly.“ „... A jestli jsem se vyjadřoval s jistými pochybnostmi o celé té záležitosti, mám je dosud.“ S touto obhajobou B. Šimona žádný z členů ÚKRK, kteří šetřili jeho činnost, nepolemizoval. (SÚA, f. G. Husák, Záznam jednání s B. Šimoneem v ÚKRK KSČ 11.9.1969, s. 107-109.)

SSSR v Praze na to reagovalo požadavkem na zajištění bezpečných podmínek pro činnost sovětských institucí, avšak rozsáhlejší politické závěry z této události nevyvozovalo. Možná, že lednová příhoda inspirovala pracovníky StB. Zatímco v Bratislavě byla bezpečnost již hodinu před hokejovými utkáním v plné pohotovosti, v Praze žádná pohotovost nařízena nebyla. Když se v blízkosti Aeroflotu shromáždil asi čtyřtisícový dav, skupina pracovníků StB řízená plk. B. Molnárem začala jeho kanceláře rozbíjet. Poté, co se k nim připojila část přihlížejících, stáhli se a autobusy připravenými v blízkosti hlavní pošty odjeli. Veřejná bezpečnost byla přivolána se zpožděním a při malém počtu příslušníků byla bezmocná. Zpráva Federálního ministerstva vnitra uvádí, že také část občanů se marně pokoušela vandalským činům zabránit. První zpráva FMV z 1. dubna 1969 pro předsednictvo vlády ještě uváděla, že k rozbití výkladní skříň došlo „z dosud nezjištěné příčiny“, ale když se v Praze objevil maršál Grečko, byla prosazena sovětská verze vzniku těchto událostí. Je málo pravděpodobné, že by Molnárova skupina StB jednala bez vědomí sovětských poradců.

Události v místech sovětských posádek byly neprodleně hlášeny do Moskvy. Přestože ještě před půlnocí 28. března byly v Ústí n. L. na ochranu sovětské komandatury nasazeni příslušníci Veřejné bezpečnosti a ve 23.58 hodin k ní přijely obrněné transportéry z Bohosudova, zástupce velitele Střední skupiny sovětských vojsk gen. Litovcev nadále urgoval u stálého operačního dozorcího MNO ČSLA každých 20–30 minut spojení s ústeckou komandaturou a zdůvodňoval to tím, že musí urychleně informovat Moskvu. Maršál Grečko pak ve vystoupení 1. dubna 1969 na Vojenské radě MNO ČSLA prohlásil: „Podľa hlásení, ktoré sme dostávali, boli sme v kursu vecí.“ Dále řekl: „Prikazoval som nestrielať, prosím o pomoc, zachovať chladnú krv a ovládať sa.“ Na jiném místě pak uvedl: „My sme mali své dôstojníky v civilných oblekoch, vieme, že sa to robilo organizovane.“⁷² Ve zprávě vyšetřující komise o událostech v Mladé Boleslavi je zaznamenáno, že jejich průběh osobně sledoval náčelník oddělení StB Zd. K. spolu s orgánem vojenské kontrarozvědky sovětské armády. Demontrace asi pět tisíc osob probíhala zpočátku klidně a na průjezd několika sovětských aut nereagovala. Když však po 22. hodině vyjely tři obrněné transportéry a poslední z nich začal otáčet kulometem směrem na shromáždění lidí, zaútočili demonstranti na kasárna kamením. Jisté je, že sovětské velení vše pečlivě sledovalo

72 VHA, VR 1969, 1/8-1. Stenografický zápis jednání s Grečkem nebyl pořízen. Citace je uváděna ze záznamu plk. Štulčtyho, který je nejpodrobnější ze všech záznamů pořízených účastníky jednání.

a zaznamenávalo (na VR MNO předložili i fotografickou dokumentaci), ale není již pravda, že by jim šlo o získání pomoci, jak řekl maršál Grečko. S výjimkou Ústí n. L. nebyl operační dozorcí MNO o ni požádán. O událostech v Mladé Boleslavi se gen. M. Dzúr dozvěděl až ze sobotního ranního hlášení GŠ MNO a o událostech v Olomouci teprve 1. dubna.⁷³

S žádostí o zásah armády se na MNO obrátil slovenský ministr vnitra E. Pepich, avšak demonstrace v Bratislavě nenabývaly takového rozsahu, aby si s nimi slovenská policie sama neporadila. Naopak prokázala, že se již za Husákovy působení ve funkci vedoucího tajemníka ÚV KSČ zcela znormalizovala. To pocítila na své kůži část občanů, která byla bezdůvodně a bez předchozího varování bezohledně zbita pendreký. Mezi nimi byla tehdy již šedesátiletá slovenská spisovatelka Zora Jesenská, kterou zmlátili, i když bezmocně ležela na zemi, sražena utíkajícím davem.⁷⁴

V Praze oznámil ve 23.30 hodin náměstek FMV Kubík operačnímu dozorcímu MNO, že demonstrace nabývaly celostátního charakteru a požádal o vojenskou pomoc. Předávání této informace mezi vojenskými činiteli a jejich rozhodování bylo příliš zdlouhavé a opatnické. Gen. M. Dzúr byl informován ve 23.50 hodin, ale zůstal ve svém bytě a přikázal povolat na generální štáb gen. Kučeru, který však neměl právo o použití armády rozhodnout. Dzúr se pak marně pokoušel o telefonické spojení s prezidentem L. Svobodou a předsedou vlády O. Černíkem. Důsledně se držel své zásady nepřijímat žádné politicky riskantní rozhodnutí. Nakonec se mu podařilo spojit se s A. Dubčekem, ale ten mu souhlas k použití armády nedal a Dzúra požádal „upřesnit a vyjasnit věci“. A. Dubček se již delší dobu obával možného politického zneužití armády, avšak za dané situace, kdy mohlo dojít k dalším provokacím a vandalismu, byla jeho úvaha chybná. Aniž by se armáda střetla s demonstranty, měly být jednotky nejrychleji s dvacetiminutovou bojovou pohotovostí neprodleně vyslány k ochraně předem určených objektů. Postoj A. Dubčeka byl pak ihned zneužit jeho sovětskými i československými protivníky jako důkaz, že nemá situaci v rukou. Nejostřeji ho v této souvislosti napadal maršál Grečko, když prosazoval jeho odvolání.

Politická krize se v Československu po srpnu 1968 vyostřovala více méně postupně a události ovlivňovaly známé kulturní a politické osobnosti. Po hokejovém utkání 28. března však reagovaly statisíce lidí zcela neorganizovaně a během několika minut. Státní a stranické vedení bylo událostmi překvapeno. Na-

73 VHA, HSPV 1969, 2/5-36 a OS 1969, 2/1-8.

74 Listy, č. 13/1969, s. 7.

víc se dopustilo další chyby tím, že nepřikročilo okamžitě k jejich analýze a zhodnocení možných vnitřních i vnějších dopadů. V sobotu 29. března zasedala pouze vláda České republiky. Ve svém stanovisku konstatovala, že došlo k „spontánnímu shromažďování našich občanů, kteří oslavovali vynikající úspěch našich reprezentantů“. Vyjádřila pochopení pro „projevy srdečné a živelné radosti“, avšak skutečnosti, že na některých místech došlo k vandalství a výtržnictví, „politicky zneužívají i provokatéři a protispolečenské kriminální živly“.⁷⁵

Odpoledne 29. března se spojil O. Černík s gen. Dzúrem a oznámil mu, že na základě dohody s prezidentem L. Svobodou žádá zajistit okamžitě ve dnech 29. a 30. března 1969 bojovou pohotovost vojenských útvarů okolo Prahy, Brna a Bratislavy pro případ možných nepokojů. V 18.00 hodin bylo pro zmíněná města připraveno ve dvacetiminutové pohotovosti 3800 vojáků.⁷⁶ O nějakých dalších opatřeních vládních a stranických orgánů v prvních dnech po hokeji archivní prameny dosud žádné svědectví nevydaly.

V pondělí 31. března si prezident L. Svoboda v doprovodu A. Dubčeka, O. Černíka, L. Štrougala, gen. M. Dzúra a dalších státních činitelů vyjel na návštěvu 20. motostřelecké divize do Chebu a Mariánských Lázní. Na 1. dubna měl naplánován pobyt u 17. tankového pluku a 1. stíhacího leteckého pluku. V dalších dnech se o těchto zájezdech rozšířily mezi lidmi fámy, že se prezident snažil zabránit vojenskému puči. Skutečnost byla všednější: L. Svoboda již 13. ledna 1969 oznámil náčelníku generálního štábu K. Rusovovi, že hodlá navštívit některé vojenské útvary a požádal ho, aby mu připravili projevy, kterými „chce působit na city lidí, kázeň“. Účast všech nejvyšších československých činitelů na této předem plánované propagační cestě svědčí o jejich malé prozíravosti. A tak nejvýznamnější změny v československém vývoji od srpna 1968 nastaly stejně neočekávaně, jako vojenská intervence o sedm měsíců dříve.

V neděli 30. března se sešlo k mimořádnému zasedání politbyro ÚV KSSS a rozhodlo se využít „hokejových“ událostí k dovršení mocenskopolitického zvratu v Československu.⁷⁷ Tím získalo významný časový předstih před ústředními československými orgány, které možná stanovisko české vlády považovaly pro Brežněva za přijatelné. Nedoceněn zůstal i varovný úvodník sovětské Pravdy z 31.3.1969, který odmítl vysvětlení událostí českou vládou a označil je za akce kontrarevoluce řízené ze zahraničí s asistencí J. Smrkovského.

75 Rudé právo, 31.3.1969.

76 VHA, OS 1969, 2/1-8, Fonogramy, nařízení, rozkazy.

77 VHA, SZS 1969, 31/10-7.

Odpoledne 31. března 1969 přiletěl náhle na sovětské vojenské letiště v Milovicích maršál A. Grečko se zástupcem ministerstva zahraničních věcí V. Semjonovem, jenž byl znám jako generál, který velel sovětské armádě při potlačování maďarského povstání. Do Milovic se kvapně odebralo celé československé velení s výjimkou ministra M. Dzúra, který doprovázel L. Svobodu v západních Čechách. Na otázku náčelníka generálního štábu generála K. Rusova, zda bude jednat s prezidentem a vládou, maršál Grečko odpověděl: „Vy otvěčajetě i vas budu brať k otvětstvěnnosti.“⁷⁸ Poté se odebral na poradu velitelů a politických pracovníků Střední skupiny sovětských vojsk, kde shromáždil další informace o incidentech. Velitel Střední skupiny sovětských vojsk generál A. Majorov se již v neděli večer sešel k rozhovoru o nich s generálem M. Dzúrem a na jeho příkaz zpracoval generál K. Rusov pro sovětské velení písemné hlášení o konfliktech, k nimž po hokejovém utkání došlo.

Postup maršála Grečka svědčí o tom, že se rozhodl nejdříve obnovit bezpodmínečnou poslušnost československé armády, aby ji mohl využít k nátlaku na nejvyšší stranické a státní orgány. Přišel v doprovodu čtyř sovětských generálů 1. dubna v 10.02 hodin na Vojenskou radu MNO ČSLA, která byla sezvána v užším složení sedmi československých generálů v čele s ministrem M. Dzúrem. Maršál Grečko nejdříve navodil potřebnou atmosféru delším mlčením a pak oznámil, že přiletěl z rozhodnutí ÚV KSSS a sovětské vlády. Přešel k podrobnému výčtu konfliktů, který doplňoval fotografickou dokumentací. Pohrozil, že při jejich opakování si SSSR ponechává právo výběru vlastních opatření bez předchozího upozornění československých orgánů. Oznámil, že sovětským velitelům vydal tyto příkazy:

- „– s času na čas podľa plánu hliadkovať obrnenými transportérmi a tankami,
- pri vzniku nebezpečia nedopúšťať demonštrantov bližšie než na 500 m a prijať opatrenia,
- na sklady a základne, kde neni zbraní, vyslať obrnené transportéry a tanky,
- nariadiť komandantom posádok zoznamiť s týmto rozkazom miestne orgány,
- ak sa to bude opakovať, bude zavedený 'komandantský čas',
- postavíme roty a tanky na existujúce komandatury,
- skúma sa otázka o zvýšení našich vojsk o 10–15 000 do 75 000,
- informujeme štáty Varšavskej zmluvy,

78 ÚSD-SKV, Rozhovor s generálem M. Šmoldasem 20.5.1990.

- bol vydaný pokyn dvíhať vrtulníky, aby hliadkovali nad miestami dislokácií,
- dal pokyn skupine sovietských vojsk v NDR, v Polsku a na Ukrajine vstúpiť na územie ČSSR, keď by hrozilo nebezpečie, a to i bez upovedomenia československých orgánov.“⁷⁹

Po demonstraci vojenské síly následoval výčet sovětských požadavků: vyšetřit československo-sovětskými komisemi účast československých vojáků na incidentech, potrestat je, nahradit škody, omluvit se sovětským představitelům, začít skutečně bojovat s kontrarevolucí. Maršál Grečko prohlásil: „Myslím si, že situácia je u vás horšia, než bola 21.8.1968, keď neurobíte opatrenia, bude zle.“

Generál Dzúr se hájil, že neměl pravomoc použít vojska proti demonstrantům. Grečko zasáhl do jednání VR čtyřřadvacetkrát, prušoval Dzúra a další československé generály a zahrnoval je výtkami. Dal pak najevo, že jim důvěřuje, nikoli však nižšímu velitelskému sboru československé armády. Nejzávažnější byla jeho výzva ke změnám v politickém systému. Podle zápisu z jednání řekl, že by využil tento přímý výpad kontrarevoluce a udělal řadu opatření.⁸⁰ Generál Dzúr se v průběhu zasedání Vojenské rady spojil s L. Svobodou, požádal ho, aby mu zajistil pozvání na schůzi předsednictva ÚV KSČ 1. dubna a následující den ho pak přijal. Maršál Grečko dal generálu Dzúrovi úkol informovat na těchto místech o jeho stanoviscích, vyslovených na Vojenské radě MNO a projevil zájem zúčastnit se setkání u prezidenta. Svým postupem zapojil velení ČSLA do realizace plánu politbyra KSSS a učinil z něho nátlakovou sílu proti Dubčekovu vedení. Současně přiměl československé generály k opatřením, která měla zajistit, že ČSLA napříště již při potlačování „kontrarevoluce“ neselže. Možnost nového vystoupení „kontrarevoluce“ se předpokládala po změně politického kurzu KSČ a odstranění některých československých reformních politiků.

Pevně rozhodnuta prosadit neodkladně zvrát politického vývoje v Československu dávala Moskva přednost té variantě, která se zaměřovala na jeho provedení vnitřními československými silami, využívajícími politický a vojenský nátlak SSSR pro dosažení větší ústupnosti českých a slovenských reformních politiků a jejich kapitulaci. Sovětský zájem realizovat přednostně tuto variantu vysvětluje zpráva československého velvyslance v Maďarsku, jež uvádí, že podle informace jugoslávského rady získané od velvyslance USA v Budapešti,

79 VHA, VR MNO 1969, 1/8-1.

80 Tamtéž.

„americká vláda navázala s vládou SSSR kontakt po událostech z 28. na 29.3., vláda USA prý informovala sovětskou vládu, že plně uznává zájem SSSR na evropské oblasti jejího vlivu a nechce se v československé problematice angažovat, současně ale upozornila, že další stupňování tlaku na ČSSR by americká veřejnost nemohla nikterak pochopit. Taková situace by Nixonovi znemožnila pokračovat v přípravě přímých kontaktů s představiteli SSSR.“⁸¹ Západní státy nevyčkávaly na rozuzlení československé krize a již 11. dubna z konference rady NATO ve Washingtonu vydaly komuniké, které v 7. bodě uvádělo: „... blížíme se k období rozšiřujících se kontaktů mezi Východem a Západem a možným jednáním.“⁸² Snižování mezinárodního napětí bylo přirozené i v zájmu československého lidu. Ve snaze dosáhnout s SSSR dohody o omezeném strategickém zbrojení se však USA vzdaly všech účinných forem nátlaku na Sovětský svaz ve věci Československa. V Kremlu si uvědomovali, že nové použití vojenské síly proti Československu by jim dočasně zkomplikovalo vztahy s USA, nikoli však více, než po srpnové intervenci v roce 1968. Rozhodli se držet vojska v pohotovosti k novému zásahu proti Československu a zatím prozrazovat své cíle s ohledem na světové veřejné mínění mírnějšími prostředky. Rozkaz maršála Grečka nestřílet při konfliktech sovětských vojsk s demonstranty byl dodržen. Proto v této době, na rozdíl od srpna 1968, nedošlo zaviněním sovětských vojáků k jedinému zranění československého občana. Nová intervence přes východní a severní hranice ČSSR byla však připravena. Již 24. března přišla na generální štáb zpráva z krajské vojenské správy, že „vojáci strážního praporu, kteří jsou určováni jako doprovod vagonů na území SSSR, po návratu upozorňují, že při našich hranicích se soustřeďují sovětská vojska.“⁸³ Tato informace byla tehdy veřejně odmítnuta generálem M. Korbelou jako nepravdivá. V prohlášení maršála Grečka z 1. dubna je však Ukrajina uvedena jako jedno z míst, kde je Sovětská armáda připravena ke vpádu do Československa. Pohotovost vojsk k této akci zajišťovalo probíhající cvičení „Vesna“. Šlo o spojovací cvičení naplánované v říjnu 1968 pod názvem „Azimut“, jehož příprava začala 3. února 1969. Cvičení pod novým názvem „Vesna“ bylo stanoveno na dny 29.3.–4.4.1969. Podle směrnice maršála Jakubovského byl na 31. březen naplánován příjezd hlavních představitelů Varšavské smlouvy na československé území. Předpokládalo se, že odtud hlavní funkcionáři povedou hovory směrem na Varšavu, Drážďany a Berlín. 14. března bylo zpraveno, že

81 A MZV, šifrovky došlé, 22.4.1969, sv. 7, č. 3486.

82 ČTK, 14.4.1969.

83 VHA, SVI 1969, 1/1-11, SDI z 24.4.1969.

těmito funkcionáři budou náčelníci generálních štábů zúčastněných států a náčelník Hlavního štábu Spojeného velení. Cvičení se zúčastnily štáby a spojovací vojska severního, středního a jižního frontu a dvou armád polských, dvou sovětských, dvou německých a jedné československé. Z každé armády se zúčastnil cvičení jeden štáb divize a její jednotka spojovacích vojsk. Operační skupiny štábů zaujaly výchozí velitelská stanoviště 30. března, kdy byla zároveň zabezpečena pohotovost spojení. Podle informační zprávy „v průběhu cvičení byla na území NDR, PLR, ČSSR a zčásti i SSSR rozvinuta spojovací soustava strategicko-operačního charakteru.“⁸⁴ Jde o stejná území, o nichž mluvil maršál Grečko 1. dubna, když vyhrožoval novou intervencí.

Činnost jižního frontu cvičila československá armáda. Štábem tohoto frontu bylo polní velení MNO ČSLA. Na československé štáby frontu, armády a divize bylo rozhodnuto přesunout celkem 63 sovětských vojáků ve třech operačních skupinách. Bylo to zdůvodněno přepodřízením armád a svazků různých národností, mohlo však jít o přípravu dalších sovětských velitelských stanovišť na československém území a o kontrolu činnosti československých štábů. Celkový počet cvičících není znám. Zúčastnilo se ho 2,5 tisíce vojáků ČSLA se 700 vozy.

Informační zpráva z února 1969 upozorňovala, že Spojené velení přikládá cvičení velký důraz z hlediska „operačních, odborných i politických cílů“. V námětu cvičení se uvádí, že experti NATO došli k závěru, že situace je příhodná pro vojenské řešení vlivem „... zhoršení situace uvnitř zemí a zeslabením jednoty socialistických zemí, které podle jejich názoru došly do kulminačního bodu...“⁸⁵ Nevíme, zda „Vesna“ byla plánována jako součást sovětských příprav na řešení československé krize či zda termín tohoto cvičení souvisel se zostřením politické situace v Československu jen náhodou. Výstavbou velitelských stanovišť a zabezpečením všech druhů spojení vojsk Varšavské smlouvy na území od západní Ukrajiny až po hranice se SRN vytvořilo cvičení podmínky pro rychlé provedení nové vojenské akce proti Československu. Pro ČSLA skončilo cvičení 3. dubna, avšak zda tomu tak bylo i u vojsk za hranicemi ČSSR nevíme. Pro SSSR příznivý průběh změn v politice vedení KSČ od 2. dubna 1969 Kremlu signalizoval, že pokud nedojde k bouřlivým protestům v ulicích, nebude nový zásah sovětských vojsk v Československu nutný.

84 VHA, SSV 1969, 17/1-2.

85 Tamtéž.

IV. Politický zvrat nastolením Husákova vedení KSČ

Generál Dzúr nedokázal ani v období československého jara jednat se sovětskými maršály a generály jako ministr suverénního státu. Po srpnu 1968 hodnotil situaci takto: „Příčinou vstupu vojsk nebyla slabší ochrana hranic nebo neplnění úloh z Varšavské smlouvy, nýbrž otázka politická – viz i dislokaci sovětských vojsk. Řešení situace je prakticky v rukou KSČ, kdyby byla ve vedení KSČ jednota v období leden–srpen, nebylo by k srpnu došlo. A nedojde-li k jednotě ani nyní, bude to pro nás nebezpečné.“⁸⁶ Dzúr ovšem chápal, že Moskvu uspokojí jen jednota založená na Brežněvově politice. Mezi takto sjednocenými lidmi viděl i své místo. Ve vystoupení na Hlavním výboru KSČ MNO 14. února 1969 projevil uspokojení s tím, že v ÚV KSČ „zdravé jádro je v naprosté většině“. Chápal svou funkci hlavně jako funkci politickou. Pokud byl ve vedení KSČ A. Dubček, zvolil metodu lavírování mezi protikladnými silami, aby jeho postavení nebylo ohroženo. Jak to jen trochu šlo, vyhnul se rozhodování o politicky riskantních otázkách. Celá řada lidí z jeho blízkého okolí se o něm zmiňuje jako o člověku, který stále někoho podezíral, že ho chce připravit o ministerské křeslo. Při setkáních se sovětskými funkcionáři obhajoval vždy jen svou vlastní činnost, ale nikdy se nepostavil na obranu demokratických reforem v Československu.

Náčelník generálního štábu gen. K. Rusov jako hlavní vojensko-odborný činitel zajišťoval vydání podrobných příkazů a nařízení k realizaci sovětských i Dzúrových požadavků ve vojenské praxi. Z jeho funkce vyplývalo udržování častých a rozsáhlých styků jak se sovětskými vojenskými funkcionáři, tak i s vedením Federálního ministerstva vnitra. Proto byl velmi dobře informován o přípravách a provádění akcí všech ozbrojených sil. Nepatřil ke skupině stalinských jestřábů, ale jejich politiku silami armády spolehlivě zabezpečoval. Vyjadřoval zpravidla jen takové názory, jež byly pro něho nejvýhodnější.

Státní tajemník MNO gen. V. Dvořák byl podle informace J. Frolíka, jenž řadu let pracoval na FMV, agentem StB. Formuloval obvykle nejostřeji návrhy na splnění sovětských požadavků. V tom s ním soutěžili náčelník Hlavní politické správy gen. F. Bedřich a náčelník Hlavní správy pozemních vojsk gen. A. Mucha, kteří se pro sovětskou politiku angažovali nejen z vlastních osobních zájmů, ale zřetelně i z přesvědčení. Gen. M. Šmoldas jako generální inspektor ČSLA čelil předkládanými zprávami extrémně kritickým útokům Sovětů na ar-

mádu, avšak v situaci, jaká nastala po návštěvě maršála Grečka, se pouze přizpůsoboval svému okolí. Podobně si počínal náčelník kádrové správy plk. M. Stejskal, který se tvrdou kádrovou politikou snažil smýt své hříchy ze srpna 1968.

Některé generály ČSLA možná svazoval pocit nejistoty po ořesných zážitcích z pobytu v SSSR po roce 1939. Nevíme, kdo z nich byl zavázán Sovětům ke spolupráci. V každém centrálním stranickém a státním orgánu v Československu byla větší či menší skupina reformních politiků obhajujících proces demokratizace společnosti. Ve velení ČSLA (a asi též ve velení FMV) nebyl ani jeden. Takové velení ČSLA přešlo snadno ze služeb československého státu do služeb sovětských maršálů.

Odpoledne 1. dubna 1969 po odchodu maršála Grečka přistoupila Vojenská rada MNO k přípravě opatření pro zajištění bojeschopnosti ČSLA proti kontrarevoluci a ke zformulování požadavků na předsednictvo ÚV KSČ. Nejdále zašel generál V. Dvořák svým návrhem ke zvážení, „zda by každý velitel neměl mít právo rozhodnout o použití vojsk vzhledem k situaci“.⁸⁷ To by znamenalo přejít k polovojskové vládě. Ministr M. Dzúr návrh gen. V. Dvořáka odmítl tím, že by mohl mít nedozírné následky. Nezajímal ho ovšem význam dodržování právních norem pro formování demokratické společnosti, ale z předchozích zkušeností vycítil, že jejich respektování ho v jeho ministerské funkci ochraňuje. Odpolední zasedání Vojenské rady skončilo přijetím těchto závěrů:

1. Ustavit vyšetřující [vyšetřovací?] komise v čele s vedoucími funkcionáři ČSLA ke zjištění účasti československých vojáků na incidentech a jejich potrestání. (Již následujícího dne, 2. dubna, zahájilo činnost 21 komisí složených z vysokých československých a sovětských vojenských funkcionářů a pracovníků bezpečnosti.)
2. Vypracovat a plnit plány družby československých a sovětských vojenských jednotek, kterou dosud většina příslušníků ČSLA odmítala.
3. „Zpracovat zprávu pro PÚV KSČ a vyjádřit v ní stanovisko Vojenské rady k současné vnitropolitické situaci... vnést na PÚV KSČ požadavky velení ČSLA.“⁸⁸ (Tyto „požadavky velení“ byly ultimativními požadavky maršála Grečka, jehož nástrojem se velení ČSLA stalo.)
4. Zveřejnit stanovisko Vojenské rady k politické situaci.

To znamenalo, že v případě, kdyby vedení KSČ požadavky velení ČSLA a maršála Grečka neakceptovalo, postavili by se českoslovenští generálové v čele

87 VHA, VR MNO 1969, 1/8-2.

88 Tamtéž.

86 VHA, Kancelář MNO 1968, C1, Zápis z členské schůze KSČ 2.10.1968.

s ministrem veřejně proti němu. Byl to nejzazší krok, který jako projev politického nátlaku na Dubčekovo vedení mohli učinit, další by již prakticky znamenal vojenský puč. K prosazení závěrů Vojenské rady se generál Dzúr ihned odebral na zasedání výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ a ostatní členové Vojenské rady vyčkávali jeho návratu a připravovali písemné znění politického stanoviska a rozkazu ministra pro vojáky.

Zatímco maršál Grečko rozvíjel nátlak po vojenské linii, V. S. Semjonov po své demarši zahájil v součinnosti se sovětským velvyslanectvím porady s prosovětskými československými politiky. A. Dubček po obdržení dopisu ÚV KSSS požádal tajemníka ÚV KSČ J. Špačka o vypracování návrhu odpovědi a svolal na odpoledne 1. dubna výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ. Dopis ÚV KSSS se snažil dokázat, že v Československu působí organizovaná kontrarevoluce podporovaná ze zahraničí, které vedení KSČ nečelí. Vyjádřil podezření, že někteří lidé z vedoucích orgánů kontrarevoluční akce podněcují, což prý se potvrdilo v případě J. Smrkovského. Nakonec bylo výhrůžně zdůrazněno, že při vzniku nových výpadů nepřátelských sil si sovětská strana vyhrazuje právo určit charakter svých opatření.⁸⁹

Předběžné porady sovětských emisarů s některými členy výkonného výboru ovlivnily a sjednotily jejich politický přístup vůči A. Dubčekovi a J. Smrkovskému. Slovenští zástupci (G. Husák, P. Colotka a Š. Sádovský) očividně přijeli sjednoceni již z Bratislavy. Všem členům nejvyššího vedení KSČ muselo být už před jednáním a nejspíše před přečtením dopisu KSSS zřejmé, že Kremlu jde o odstranění A. Dubčeka a J. Smrkovského z dosavadních funkcí a o bezvýhradné splnění sovětských požadavků na zavedení cenzury a přijetí dalších pacifikačních opatření k rozhodnému potlačení projevů nespokojenosti československých občanů. E. Erban to v diskusi s odvoláním na informaci J. Kádára řekl zcela otevřeně: „Moskva je proti Dubčekovi, ale i jiným.“⁹⁰ Byla to výzva, aby pochopili, že mají odejít.

A. Dubček v úvodu zasedání výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ upozornil, že sovětské názory o organizované kontrarevoluci v Československu jsou v rozporu s informacemi nashromážděnými Federálním ministerstvem vnitra. Doporučil přijmout opatření hlavně ve sdělovacích prostředcích, aby se zamezily „tendence, které jdou směrem na SSSR“. Varoval před takovými vnitřními kroky, které by vyvolaly vážné otřesy a ozbrojený zásah proti obyvatelstvu. V další diskusi připomněl, že se dosud nehovořilo o „příčinnosti“ a dodal:

89 SÚA, f. 07/15, sv. 27, a.j. 281.

90 SÚA, 8.02/6, a.j. 18.

„Určitý zásah jiných ozbrojených sil je zdrojem politicky napjaté situace.“⁹¹ J. Smrkovský v další části diskuse zdůraznil, že protisovětské nálady lze překonat po vyřešení pobytu sovětských vojsk v Československu. Pokud šlo o způsob překonání československé krize, prohlásil: „Strana se nemůže dostat do konfliktu s lidem.“

Podle poslední dohody s generálem Dzúrem navrhl prezident Svoboda pozvat na zasedání výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ ministra národní obrany. Dzúr pak silně ovlivnil celé další jednání. Nejdříve podal informaci o hrozbách a ultimátech maršála Grečka a poté jménem velení armády požadoval „rozhodná opatření proti silám, které podlamují spojenectví s SSSR,... zavést cenzuru,... použít vyčleněných jednotek k zabránění dalších provokací“ a některá další opatření.⁹² Bylo vidět, že nepřišel jako podřízený člen vlády pro nějaké úkoly, ale vymáhat splnění požadavku československého i sovětského velení. Když A. Dubček řekl: „Vedení ministerstva přijme opatření po jednání ve vládě,“ generál Dzúr odpověděl: „To, co mi Vojenská rada doporučila, nemá co čekat na vládu.“ Když Dubček hodlal nechat výkonný výbor rozhodnout o zveřejnění stanoviska Vojenské rady MNO k politické situaci, Dzúr ho znovu zaskočil: oznámil, že již bylo předáno sovětskému tisku. Dodal, že zveřejnění v Československu bude provedeno až po prohlášení ÚV KSČ, protože „nechce, aby to veřejnost vzala tak, že je to děláno pod tlakem SSSR“. Oznámil, že Vojenská rada MNO ještě předá své požadavky nočnímu zasedání předsednictva ÚV KSČ písemně. Na dotaz P. Colotky, co ví o pohybu sovětských vojsk, který již byl zaznamenán, gen. Dzúr odpověděl, že nezná situaci na hranicích, ale že v Praze se objevily obrněné transportéry. Stoupenci Dubčeka proto nemohli vyloučit, že se jako v srpnu 1968 znovu neobjeví před budovou ÚV KSČ a nedojde i k zatýkání. To skutečně bylo v tuto dobu na II. správě FMV připravováno.

Nejradikálnější kritiku v diskusi přednesl G. Husák. Prohlásil, že dosavadní koncepce Dubčekova vedení je „shnilá“ a navrhl odvolání J. Smrkovského a „některých lidí z PÚV“. Končil tím, že je třeba přijmout „zákonná opatření“, která by bezpečnosti umožnila zavírat zadržené lidi na delší dobu než doposud. O. Černík hned na počátku diskuse dokázal, že se definitivně odklonil od A. Dubčeka. Řekl, že vedení nemá situaci v ruce a je „naprosto odepsané“. Velmi rozhodně podpořil Husákovu kritiku L. Štrougal a současně ocenil jeho postup proti pravici na Slovensku. Návrh prohlášení ÚV KSČ, připravený J. Špačkem, označil za „platformu pravice“. Přispěl k tomu, že zpracováním nového

91 Tamtéž.

92 Tamtéž.

návrhu byli pověřeni V. Biřák a J. Kempný (L. Štrougal ho charakterizoval jako „sovětskou figuru“⁹³). Proti J. Smrkovskému nehorázně zaútočil E. Erban, postaviv otázku, zda má „morální právo“ zůstat ve vedení KSČ. V situaci, kdy se A. Dubček sám stal terčem kritiky, otevřeně na obranu J. Smrkovského nevystoupil, ale pouze ho vyzval k „pochopení“. Definitivní konec vzájemné podpory Dubčeka, Smrkovského a Černíka usnadnil jejich postupné odstraňování z vedoucích funkcí a přechod k tvrdé normalizační politice.

Výsledkem zasedání výkonného výboru byla dohoda pokračovat v jednání o novém návrhu prohlášení ÚV KSČ na předsednictvu, které se sešlo ve 23.30 ještě téhož dne, 1. dubna. V té době již byla připravena vstoupit do hry StB. O půlnoci byla na Hlavní správě StB vyhlášena bojová pohotovost a vytvořeny skupiny po šedesáti lidech k obsazení rozhlasu, televize a k dalším akcím. Velel jim pplk. Š. Hubina. Některým příslušníkům II. správy FMV byla poskytnuta informace, že v ranních hodinách bude vyhlášeno stanné právo a vládu převezmou noví lidé.⁹⁴ Je nanejvýš nepravděpodobné, že by se tyto přípravy StB konaly bez vědomí sovětských poradců a velvyslanectví SSSR.

V pohotovosti byla také Vojenská rada MNO. Když se Dzúr vrátil z výkonného výboru, schválila konkrétní opatření uvnitř armády podle zmíněných návrhů z odpoledního zasedání VR MNO a zejména přesnou formulaci požadavků vůči předsednictvu ÚV KSČ a federální vládě, jak o nich Dzúr mluvil na výkonném výboru. V připraveném stanovisku Vojenské rady o politické situaci, určeném ke zveřejnění, bylo zdůrazněno, že socialismus nelze budovat proti SSSR, a proto velení ČSLA nehodlá k rozvoji antisovětismu nečinně přihlížet. Tato formulace byla obyvatelstvu varováním, že při protisovětských demonstracích proti němu zasáhne armáda.

Schůze předsednictva ÚV KSČ skončila po celonoční diskusi v 7 hodin ráno 2. dubna. Jedinou otázkou, která byla rozhodována bojovným hlasováním, byl návrh na zveřejnění kritiky J. Smrkovského. Z dvaceti přítomných členů předsednictva ÚV KSČ hlasovalo proti jen pět: L. Hrdinová, V. Kabrna, J. Pinkava, V. Slavík a J. Smrkovský. A. Dubčekovi se podařilo dosáhnout odmítnutí

93 ÚSD-SKV, Rozhovor s L. Štrougalem 23.5.1991.

94 ÚSD-SKV, Zeiner, J.: *Postavení bezpečnostních sborů, zejména Státní bezpečnosti v politickém vývoji 1967–1970*, s. 78, Praha 1991. V rozhovoru pro Komisi vlády 23.5.1991 L. Štrougal uvedl, že již před hokejovým utkáním 28.3.1969 vedoucí pracovník 1. oddělení ÚV KSČ Štafa ho upozornil, že Molnárova skupina StB připravuje v noci puč. Štafa prý ke své informaci dodal: „Ty tady sedíš a zítřka jste bez moci.“ Zdá se, že v StB se několikrát chystali zahájit své akce, ale dostali pokyn je odložit.

sovětských závěrů o existenci organizované kontrarevoluce v Československu, avšak o den později Husákovo předsednictvo ÚV KSS prohlásilo, že události měly na více místech kontrarevoluční charakter. Zveřejněné prohlášení předsednictva ÚV KSČ plně akceptovalo základní požadavky Moskvy. Typicky brežněvovské formulace textu, hrozba použití ozbrojených sil proti novým demonstracím, zavedení úplné cenzury, kritika Smrkovského, ignorování skutečných příčin československé krize spolu s vyhlášením poslušného respektování sovětské ideologie a politiky musely přirozeně vedení KSSS zcela uspokojit. L. Brežněv to také potvrdil v rozhovoru s československým velvyslancem v Moskvě 11. dubna. Prohlášení vyjadřovalo likvidaci posledních zbytků polednové politiky a vyhlásilo program pacifikace obyvatelstva. Vyvolaným pocitem znechucení z politiky a hrozbami násilí byla veřejnost vyloučena z politické hry o osud Československa. To umožnilo emisarům Kremlu a československým stalinistům řešit změny ve vedení KSČ a státu v zákulisí.

Připravené akce StB se nyní jevily jako neúčelné. Jejich pozastavení však vyvolalo mezi příslušníky StB zklamání. Pokud A. Dubček zůstal v nejvyšší funkci, udržovali pohotovost. Podle zápisu z porady na FMV 16. dubna 1969 o plánu mimořádných opatření zmíněný velitel skupin příslušníků StB pplk. Š. Hubina uvedl: „Situace je velmi napjatá, takže přechod do ostré situace může být velmi rychlý. Jako významná opatření vidí zajistit náhradní vysílání a opatření směřující k zamezení přerušování vysílání. Dále se dotazuje, podle jakých ukazatelů či kritérií mají být stanoveny a vybírány osoby k izolaci.“⁹⁵

Prohlášení předsednictva ÚV KSČ zkonkretizovala federální vláda na zasedání 2. dubna. Požadavek Vojenské rady MNO zmocnit ministra rozhodováním o použití vojsk nebyl přijat a právo nařídít jejich nasazení při porušení klidu a pořádku bylo svěřeno triumvirátu v čele s předsedou vlády O. Černíkem, s ministrem národní obrany gen. Dzúrem a federálním ministrem vnitra J. Pelnářem. A. Dubček tím byl práva spolurozhodovat o řešení takových situací zbaven.

Hlasování reformních komunistů v předsednictvu ÚV KSČ pro Prohlášení bylo ovlivněno snahou uchránit lidi před násilím a zatýkáním. To se pro nejbližší dobu podařilo díky rezignaci a pasivitě obyvatelstva. Průzkum ohlasů na večerní pořady televize a rozhlasu 2. dubna 1969 zjistil: „Přečtení Prohlášení předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR se projevilo šokujícím způsobem. Po rozhlasových novinách prudce klesla sledovanost všech dalších pořadů televize a jednotliví tazatelé [dotazovaní?] vysvětlují tento stav tím, že po tomto Prohlášení nebyli schopni další pořady soustředěně sledovat.“⁹⁶ 3. dubna se A. Dubček

95 A MV, A 13/22, Zápis z porady u plk. Šorala 16.4.1969.

96 VHA, SVI 1969, 1/1-11, SDI 8.4.1969.

v televizním projevu pokusil získat pochopení veřejnosti pro své politické ústupky a upozornit ji na mocenskou hru o budoucnost Československa. Poukázal na sovětský nátlak tím, že označil poslední dny za osudovou křižovatku, v níž hrozí, že náš lid bude stržen „tam, kde jsme byli na konci srpna“.⁹⁷ Dubčekovo vystoupení vyvolalo rozhořčenou reakci Kremlu. V rozhovoru s velvyslancem V. Kouckým Brežněv odsoudil televizní projev A. Dubčka a dodal: „Dosavadní opatření ani jej neuspokojují, a proto pevně věří, že nadcházející plénum ÚV KSČ přinese opravdu rozhodné a účinné kroky. Zdůraznil, že můžeme být ubezpečeni, že pravice v ČSSR nikdy nezvítězí, ať se děje cokoli. Nikdy to nedopustí.“⁹⁸

Se záměrem přimět Dubčka k odchodu z funkce vedoucího tajemníka se s ním 7. a 11. dubna sešel V. S. Semjonov. Zahrnul ho ostrými výtkami a jeho televizní projev označil za pokus chránit pravici a antisocialistické síly. Dával mu najevo, že mu Moskva nedůvěřuje a hrozil znovu, že když se zostří situace, „prijmou opatření“. Zjevné odhodlání Moskvy prosadit svou vůli, když to nejde jinak, vojenskou silou, přivedlo Dubčka k závěru, že svou funkci nemůže nadále udržet.

Kdyby lid vyšel do ulic, došlo by k obětem jako v srpnu 1968. Zůstávaly však možnosti rozhodných a přitom klidných politických projevů nesouhlasu na schůzích, shromážděních uvnitř továren, škol apod., až po případnou stávku. Uchováním ducha odporu v lidu mohla být zmírněna následující normalizace. Nestalo se tak, protože na rozdíl od srpna 1968 zůstal v dubnu 1969 lid bez skutečných politických vůdců.

Reformní komunisté prakticky přestali být vůdci národa. Pokud nehradili své přesvědčení, zůstali živými symboly potlačených snah o demokratickou obrodu společnosti, avšak přestali iniciovat pohyb širokých lidových vrstev a vytyčovat jeho směr.

Ostatní straníční funkcionáři se rychle měnili v komunistické hejtmány. Mezi nimi a lidem se s prudkostí zemětřesení objevila propast, kterou KSČ již nikdy nedokázala překročit. Hned 2. dubna rozjel stranický aparát organizovanou kampaň za přijetí souhlasných rezolucí s Prohlášením předsednictva ÚV KSČ a k přivedení všech kacířů popletených občanů na cestu pravé víry.

Jednání reformních komunistů bylo do značné míry spoutáno zvykem uvažovat a jednat podle uznávaných pravidel demokratického centralismu. Proto

97 *Rudé právo* 4.4.1969.

98 *A MZV*, šifrovky došlé 1969, sv. 7, č. 3106.

i většina těch, kteří měli vážné výhrady k prováděné politice, snažila se je ukázněně uplatňovat uvnitř strany, ve víře, že nakonec budou uznány za správné a zvítězí jako názor většiny. Výjimkou byli jen jednotlivci, kteří veřejně projevíli se stanoviskem KSČ nesouhlas, jako tomu bylo např. při hlasování o Smlouvě o pobytu sovětských vojsk v Československu z října 1968. I oni se však omezovali na vyjádření svého osobního postoje, aniž by se pokusili projevy politického nesouhlasu sjednocovat, aby nabyly politické váhy. Teprve hromadné vylučování z KSČ zlikvidovalo politické a psychologické zábrany jít do otevřeného boje proti vedení KSČ. V dubnu 1969 však „demokratický centralismus“ usnadnil Husákovi a jeho společníkům převzetí moci. Cílevědomě využili většinovou pozici ve výkonném výboru k monopolnímu ovládnutí KSČ a státních orgánů. Když se objevily informace, že stranické a společenské organizace připravují schůze, aby zaujaly stanovisko k politické situaci, výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ se 12. dubna usnesl, že nelze připustit, aby příprava plenárního zasedání ÚV KSČ „probíhala pod vnějšími tlaky“.⁹⁹ To bylo zjevně v době, kdy sovětský nátlak vrcholil, jeho se ovšem usnesení výkonného výboru netýkalo.

Sověští emisáři si sjednali řadu rozhovorů s nejvýznamnějšími českými a slovenskými státníky a zejména s představiteli své politické agentury v Československu. V. Biřák a J. Kempný při nepřetržitém kontaktu se sovětským velvyslanectvím v Praze připravovali mocenskopolitický zvrát po organizační stránce. Ve svých pamětech se V. Biřák pochlubil, že 3 až 4 týdny před 17. dubnem (tedy již před březnovými hokejovými demonstracemi) se v jeho kanceláři scházeli straníční funkcionáři a spojky z okresů a krajů. Uvedl, že řada jeho společníků požadovala „řešit situaci rychle, radikálně, silou“. To jsme zaznamenali v případě porady pracovníků StB 16. dubna, stejně to však podle Biřákových informací platilo o části stranického aparátu. Biřák pokračuje: „Promyšleně a houževnatě jsme pracovali se členy ústředního výboru. Každého člena ÚV KSČ jsme posuzovali z politické i charakterové stránky.“ Biřák přiznal i to, že dostávali z Moskvy důvěrné informace a předkládali sovětskému vedení plány na odstranění Dubčka z funkce a prosazení Husáka na jeho místo.¹⁰⁰

K jednání s prezidentem L. Svobodou 2. dubna, jehož se zúčastnil také A. Dubček a O. Černík, přišel maršál Grečko s celou suitou – V. Semjonovem, velvyslancem S. Červoněnkem, velitelem Střední skupiny sovětských vojsk A. Majorovem a generálem Džúrem. To byl z celého československého pobytu

99 *SÚA*, f. 02/1, P5551.

100 Biřák, V.: *Paměti, II. díl*, Praha 1991, s. 183-190.

maršála Grečka jediný případ, kdy se setkal s A. Dubčekem. Ostře ho napadl za to, že v noci 29. března nedovolil použít československou armádu proti demonstrantům, a pak ho jen ignoroval. Rovněž Semjonov, když po druhém rozhovoru s A. Dubčekem zjistil, že je ochoten vzdát se své funkce, si počínal stejně. Důležitější byl pro ně L. Štrougal, jehož maršál Grečko se stejným doprovodem sovětských funkcionářů navštívil 3. dubna. Z pozdější výpovědi L. Štrougala vyplývá, že s ním jednali o výměně vedení KSČ a odvolání A. Dubčeka. Průběh tohoto jednání velice ocenil sovětský premiér A. Kosygin 8. dubna, když československému velvyslanci v Moskvě vyjádřil své uspokojení s „vřelým přijetím“ u Štrougala. Od L. Štrougala se Semjonov, Červoněnko a Majorov přesunuli k rozhovorům s J. Kempným. Následující den (4.4.1969) se celá sovětská garnitura v čele s maršálem Grečkem a za doprovodu generála Dzúra přemístila do Bratislavy k poradám s G. Husákem. Podle Biřakových pamětí jednal prý O. Černík s L. Brežněvem a A. Kosyginem přímo v Moskvě. Není pochyb, že se ve všech případech řešilo prosazení nového politického kurzu KSČ a výměna vedoucího tajemníka strany.

Za klíčovou osobnost považovali Sověti L. Svobodu, který podle průzkumů veřejného mínění měl největší důvěru občanů. Věděli, že již v srpnu 1968 si přál odchod A. Dubčeka z nejvyšší stranické funkce. Velvyslanec SSSR v Praze S. Červoněnko zaslal po svém rozhovoru s prezidentem Svobodou 7. září 1968 do Moskvy informaci, že úmyslem L. Svobody je, aby se G. Husák vrátil do Prahy na práci v ÚV KSČ. Červoněnko názor Svobody podporoval. Když se v dubnu 1969 maršál Grečko sešel se Svobodou, rozhodně ho nemusel k přijetí svých návrhů nutit.¹⁰¹ A. Dubček měl v úmyslu získat u L. Svobody podporu proti předání moci G. Husákovi. S ohleduplností vůči L. Svobodovi v Komisi vlády v roce 1990 řekl, že „nechcel přistat na kandidaturu Husáka... A vybral som sa a išiel som k Svobodovi na Hrad. Boli sme dvaja a snažil som sa povedať, že nemôžem sa cez to preniesť, že Husák nie je na to vhodný typ. A na túto tému sme debatovali. Keď som mu to vysvetlil, že Husák nie, tak on sa tak narovnal na tej stoličke... a povedal – Sášo, já jsem to tomu Grečkovi slíbil... No tak cítil som, že mu bolo ťažko na duši... museli ho pritlačiť ke zdi.“¹⁰² Zdá se, že Grečko se dohodl se Svobodou již 2. dubna. Původně propagandistická prezidentova cesta po vojenských útvech dostala i navenek významné politické poslání. Do Vojenské akademie v Brně přijel ve čtvrtek

101 ÚSD-SKV, Sovětské materiály předané v prosinci 1991 Komisi vlády ČSFR pro analýzu událostí 1967–1970, dokument č. 47.

102 ÚSD-SKV, Rozhovor s A. Dubčekem 17.7.1990.

3. dubna v doprovodu předsedy federální vlády O. Černíka, předsedy české vlády S. Rázla, gen. Dzúra a dalších. Sotva však bylo náhodné, že se na tomto místě, jež nebylo jeho služebním rajonem, objevil G. Husák. Podle původního cestovního plánu se s ním měl L. Svoboda setkat první den dalšího týdne po Velikonocích. Prezidentova návštěva Slovenska se pak uskutečnila 9. a 10. dubna a v obou dnech se radil s G. Husákem. Při rozhovorech s J. Kádárem v roce 1971 L. Svoboda řekl, že prosazení Husáka do nejvyšší stranické funkce byla „perná práce“. Nakonec se to podařilo před plenárním zasedáním ÚV KSČ na tajné poradě asi pěti funkcionářů v domku na Hradě.¹⁰³

Generál Dzúr se zúčastnil všech vojenských výprav generála Svobody a v ostatních předvelikonocích dnech doprovázel maršála Grečka. Ten se o Velikonocích odebral na porady s W. Ulbrichem a W. Gomulkou, po nichž vydal rozkazy k přesunu části sovětských vojsk do Československa. Generál Dzúr se ve zbývajícím čase soustředil na donucení československých vojáků k poslušnosti a na další nátlak na Dubčekovu menšinu ve vedení KSČ.

Odpoledne 2. dubna se znovu sešla Vojenská rada MNO. Provedla poslední úpravu textu svého prohlášení k veřejnosti, v němž byla nově zformulována úloha armády jako instituce k „obhajobě třídních politických zájmů“. Tím vele-ní skoncovalo s častými diskusemi vojáků o vnitřní funkci armády. Středem jednání Vojenské rady byl návrh rozkazu ministra č. 02, který zrušil právo vojáků na vlastní politický názor a nahradil je povinností zaujímat politické postoje v duchu vydaných rozkazů a nařízení. Ukládal všem velitelům až po rotu předstoupit před svou jednotku se stanoviskem k politické situaci. Ti, kdož tak ne- učinili očekávaným způsobem, byli odvoláni z funkcí. Pro zajištění „klidu a pořádku“ bylo velitelům nařízeno poskytovat pomoc orgánům bezpečnosti a v místech se společnou dislokací československých a sovětských vojsk vypracovat plány společných opatření ke splnění tohoto úkolu. ČSLA tak přijímala spoluúcast na sovětské okupaci Československa. Na Grečkovy výtky, že So- větská armáda je v Československu izolována, reagoval ministr Dzúr příkazem organizovat družbu se sovětskými jednotkami a plnění tohoto rozkazu hlásit nadřízeným velitelům. Rozhodl se, že vojáky z povolání donutí ke změně poli- tického postoje rozkazem a pokud jej nesplní, budou propuštěni do zálohy.¹⁰⁴

Před večerním zveřejněním Prohlášení předsednictva ÚV KSČ 2. dubna byla na žádost O. Černíka obnovena dvacetiminutová pohotovost vyčleněných vojenských jednotek. Pro zvýšení účinnosti zásahů bezpečnosti přesunula

103 ÚSD-SKV, D III/158.

104 VHA, SBP 1970, 1/6-1, R MNO 02/69.

v Praze armáda v noci z 3. na 4. dubna deset obrněných transportérů do kasáren Veřejné bezpečnosti Na Mičánkách. Svými vyzkoušenými stalinskými kádry armáda významně pomohla nově formovanému vedení KSČ při výměně vedoucích funkcionářů aparátu ÚV KSČ, kteří řídili společensky nejcitlivější úseky. Nejznámější z nich byl plk. V. Diviš, který na podzim 1967 horlivě posluhoval A. Novotnému a J. Hendrychovi při jejich pokusech potlačit politickou opozici mezi spisovateli a musel proto na jaře 1968 opustit významné místo na ministerstvu kultury a vrátit se zpět do armády. Tam v roce 1969 znovu prokázal své normalizačtorské kvality při řízení vojenského tisku, a proto byl počátkem dubna 1969 jmenován do funkce vedoucího oddělení ÚV KSČ pro tisk, rozhlas a televizi. Podle pokynů J. Kempného usměrňoval a kontroloval zavedení cenzury na území celého státu a likvidaci některých časopisů. Spolu s M. Jakešem byl pověřen provést pohovory a navrhnout potrestání sedmnácti novinářů-komunistů (L. Vaculíka, J. Hochmana, J. Rumla, K. Kyncla a d.) za psaní v rozporu s politikou ÚV KSČ.¹⁰⁵ V téže době na neméně významnou funkci nastoupil plk. J. Obzina, jenž byl určen vedoucím oddělení ÚV KSČ pro školství, vědu a kulturu, čili společenské úseky, ze kterých byl očekáván největší odpor proti politice normalizačního vedení KSČ. Vzhledem k prudce rostoucí vnitropolitické roli armády byl jmenován vedoucím rychle obnovovaného odboru pro brannou politiku na ÚV KSČ plk. Macháček. S L. Štrougalem na byru ÚV KSČ pro stranickou práci v českých zemích pracoval již od února 1969 gen. J. Hejna, jenž se v květnu téhož roku stal vedoucím tajemníkem KV KSČ v Českých Budějovicích. Vzhledem k tomu, že vedoucí oddělení ÚV KSČ byli fakticky nadřazeni na určených úsecích ministrům a vedoucím centrálních úřadů, převzaly vojenské kádry od Čepičkovy éry největší podíl na státní moci.

První zprávy o ohlasech na Prohlášení ÚV KSČ, vlády a Vojenské rady MNO a na rozkaz MNO 02/69 mezi vojáky hovořily převážně o projevech nedůvěry a pochybností. Shrnující operativní stranická informace uváděla např. dotazy, proč vláda a ministerstvo vnitra nepodnikly po hokeji včasná preventivní opatření, „zda nejde o nastolení okupačního režimu – zda existuje všeobecná kontrarevoluce, jestli se teď nehledají argumenty pro její dotvrzení“, a také fámy, že „prý se chystal proti vedení strany a státu vojenský puč“.¹⁰⁶ Velení armády si uvědomilo, že za těchto okolností by se vojenské jednotky vyslané do ulic proti obyvatelstvu mohly projevit jako nespolehlivé. Jako nejúčinnější prostředek k vynucení kázně a přizpůsobení vojáků z povolání tvrdé normali-

105 SÚA, f. 02/1, Záznam z porady vedoucích tajemníků ÚV KSČ 4.4.1969.

106 VHA, HV KSČ MNO 1969, sv. 1.

zační politice se mu jevily exemplární tresty včetně okamžitého propuštění do zálohy. Na zasedání Vojenské rady MNO 8. dubna se všichni její členové předháněli v horlivém vymýšlení zastrahujících opatření. Plk. M. Stejskal navrhl prověřit všechny velitele a politické pracovníky od pluku výše a slíbil, že kádrová správa MNO urychleně předloží návrhy na propuštění do zálohy. Soutěž by asi vyhrál gen. F. Bedřich, který navrhl rozpustit celou leteckou divizi v Olomouci, kde se na demonstracích po hokeji zúčastnilo nejvíce vojáků. Na třetím pokračování tohoto zasedání Vojenské rady 9. dubna bylo však velení ČSLA upozorněno, že to platné zákony nedovolují a muselo by nejdříve žádat Federální shromáždění o změnu zákona. Nakonec se tedy ještě spokojili s propuštěním do zálohy dvou desítek důstojníků a praporčků, uvedených jmenovitě ve zprávách 21 vyšetřujících [vyšetřovacích?] komisí MNO a Střední skupiny sovětských vojsk. Dělal se to takovou rychlostí, že rozkaz 03 schválil gen. Džúr, doprovázející L. Svobodu na Slovensku, pouze telefonicky a poté bylo nařízeno jej do šesti hodin doručit útvarům k neprodlenému vyhlášení. Zastrahující účinek rozkazu 03 byl zesilován tím, že ukládal provést vyšetřování všech důstojníků a praporčků, kteří při pohokeyových událostech neplnili své funkční povinnosti. Formulace, že velení nedovolí, aby pravicové a protisocialistické síly rozvracely armádu, ohlašovala propouštění vojáků z povolání pro politickou nespolehlivost. Hned po vydání rozkazu 03 navrhl velitel Západního vojenského okruhu generál Šádek propuštění třinácti důstojníků pro nesouhlas se srpnovým vpádem vojsk do Československa.

Reakce na rozkaz 03 splnila Džúrovo očekávání. Politická správa přímo podřízených složek MNO shrnula, že u vojáků se projevila „určitá skleslost a pocity, že je vše ztraceno a že nemá smysl se angažovat, apatie a vyhýbání se jakékoli angažovanosti nebo vyjádření obav před perzekucí, zaujímání vyčkávacích stanovisek, až jak se bude situace vyvíjet nebo budou-li přijata další opatření“. To vyjadřovalo postoj trpného přihlížení k likvidaci zbytků polednové politiky. Z velení Pohraniční stráže hlásili, že část důstojníků se rozhodla: „Nebudu se zabývat politikou, budu plnit jen rozkazy a nařízení.“ Ze silničního sboru přišlo ujištění, že vojáci chápou, že musí plnit rozkazy, ale mají nejasnosti s případným použitím zbraní.¹⁰⁷ Politické postoje vojáků z povolání se po rozkazu 03 měnily překvapivě rychlým tempem. Těch, kteří se rozhodli pro odchod z armády bylo sice více než v předchozích obdobích (od 1. do 15.4.1969 celkem 257, zčásti ovšem z jiných než politických důvodů), avšak většina se nové situaci přizpůsobila.

107 VHA, HPS 1969, 27/1-1.

Svolat Vojenskou radu MNO na 8. dubna, tedy před zasedáním výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ, se gen. Dzúr rozhodl proto, aby mohlo velení ČSLA vyvinout na výkonný výbor další nátlak. Dzúr na Vojenské radě prohlásil, že „politická situace je velmi vážná“ a žádal: „Především je třeba odstranit nositele nesprávných tendencí... musí dojít ke střetnutí zdravé části společnosti a armády (!) s těmi, kdo chtějí svést vývoj v republice na nesprávnou cestu.“¹⁰⁸ Protože mezi členy Výkonného výboru se objevovaly pochybnosti o spolehlivosti československé armády v boji s „kontrarevolucí“, rozhodla se Vojenská rada poslat výkonnému výboru informační zprávu o svých krocích proti nespolehlivým a neukázněným vojákům a ujistila jej, že splní všechny uložené úkoly. Bylo to reálné hodnocení. ČSLA se stala ozbrojenou silou normalizátorů a okupantů.

Sovětské vedení se rozhodlo změnit Dubčekův návrh dubnového zasedání ÚV KSČ tím, že požadovalo, aby dopis ÚV KSSS byl „brzy předložen k projednání plénu“.¹⁰⁹ Tak by se hlavním obsahem jednání stala sovětská kritika Dubčekova vedení a připravilo se jeho odvolání. Konzervativní většina ve výkonném výboru předsednictva KSČ se rozhodla prosadit tyto sovětské požadavky na své schůzi 8. dubna. Řídil ji ještě A. Dubček a za podpory J. Smrkovského navrhl odložit zasedání ÚV KSČ na květen, jednání o dopisu ÚV KSSS učinit jen částí jeho programu a zaměřit se hlavně na aktuální problémy, jejichž řešení veřejnost přivítá a podpoří. Pouze E. Erban podpořil návrh neodkládat jednání o rehabilitaci nezákonně odsouzených lidí. Všichni ostatní prosazovali svolání ÚV KSČ v nejbližší době s jediným programem: zlikvidovat politickou opozici. Odmítli zaměřit se na pozitivní program činnosti, protože – jak řekl L. Štrougal, „my jsme opozici nevyřídili, proto nemůžeme dělat“. Husák pokračoval: „Opoziční síly, které tu jsou, musí být vyřazeny z legálního politického života se všemi důsledky.“ Nakonec bylo rozhodnuto svolat zasedání na 17. dubna. A. Dubček to komentoval jako výsledek sovětského nátlaku na reorganizaci vedení. „Nezastírám své obavy,“ poznamenal L. Štrougal, „bude to obrovská bitva.“¹¹⁰

Urychleně se dokončovala bezpečnostní opatření. Pořadatelskou službou na zasedání byla tentokrát pověřena StB, aby kontrolovala pronikání zpráv o zasedání na veřejnost. Je možné, že i někteří členové ÚV KSČ se ocitli v se-

108 VHA, VR MNO 1969, 1/8-4.

109 A MZV, šifrovky došlé 1969, sv. 6, č. 2937.

110 SÚA, f. 02/6, a.j. 19.

znamech osob určených „k izolaci“, jak se o nich na poradě StB 16. dubna zmínil pplk. Š. Hubina. Federální ministr vnitra J. Pelnář oznámil dopisem ze 14. dubna českému ministru vnitra Grösserovi, že v případě potřeby posílí bezpečnost armáda vyčleněnými 67 obrněnými transportéry, 190 nákladními auty a 5900 vojáky. Rozhodne o tom operativní skupina předsedy vlády, MNO a FMV. J. Pelnář končil: „Pro případ vzniku nepokojů velkého rozsahu, ohrožujících podstatu státního zřízení, jsou připravena opatření, o nichž rozhoduje prezident ČSSR a Rada obrany státu.“¹¹¹ K posílení vyčleněných jednotek v Praze vydal náčelník generálního štábu po odpoledním zahájení plenárního zasedání ÚV KSČ rozkaz veliteli Západního vojenského okruhu přesunout do 19.00 hodin padesát nákladních aut do kasáren v Ruzyni, vojáky vybavit denní dávkou stravy a osobními zbraněmi bez munice.

V pohotovosti již byla také sovětská vojska. Maršál Grečko nařídil přesunout osm tisíc sovětských vojáků z NDR do Československa. O jeho rozhodnutí byl 10. dubna informován náčelník generálního štábu gen. K. Rusov. Přesuny se uskutečnily přes Děčín ve dnech 12.–16. dubna. Dva transporty sovětských vojsk s technikou byly vyloženy v Mělníku, jeden v Ústí nad Labem a jeden v Jaroměři.¹¹² O. Černík prostřednictvím státního tajemníka MNO gen. Dvořáka dohodl s maršálem Grečkem text zprávy ČTK, kterou měly být přesuny sovětských vojsk zveřejněny. Mělo se tak stát na jeho osobní pokyn, a to v případě potřeby vystupňovat politický nátlak hrozbou vojenské síly. Nedopatřením byla informace o přesunech vojsk odvyšována již 12. dubna, její opakování bylo po dvou hodinách stornováno. Gen. Dzúr se pak s O. Černíkem přel o to, kdo tuto indiskreci zavinil.

Všechny obavy z lidového odporu byly přehnané. Většina občanů Československa si neuvědomovala, jak historicky významné rozhodování nadchází. V srpnu 1968 bylo všem jasné, že násilné odvlčení Dubčeka, Smrkovského a dalších reformních politiků spolu s vojenskou okupací je pokusem o nastolení cizí nadvlády. Nyní se uskutečňovalo totéž, avšak zastřeněji. Reformní komunisté zůstávali ve vedení a vyzývali ke klidu a pořádku. Lidé nemohli tušit, že A. Dubček je v čele KSČ již jen formálně a politiku vedení KSČ diktuje konzervativní většina, k níž se přidali L. Svoboda, O. Černík a jiní mužové Pražského jara. Cítili sovětský nátlak – A. Dubček to v televizi napověděl – domnívali se však, že změny v politickém kurzu KSČ z 2. dubna jsou hlavně ústupkem vynuceným zvenčí, zatímco ve skutečnosti byly též vítězstvím českosloven-

111 A MV, A 213, a.j. 2285.

112 VHA, OS 1969, 2/1-8, č. 57, 58, 74, Fonogramy, nařízení, rozkazy.

ských stalinistů. Postoje lidí ovlivňovaly také pocity zklamání po Prohlášení z 2. dubna i zastrašování armádou a bezpečností. Politické aparáty nasadily všechny síly k manipulování a uklidňování lidí. Z více než 40 000 stranických a dalších desítek tisíc společenských organizací přišlo do 9. dubna celkem 1106 rezolucí k Prohlášení ÚV KSČ, z nichž 74,5 % vyjadřovalo plný souhlas, 15 % souhlas s výhradami a jen 11,5 % naprostý nesouhlas s tímto dokumentem. Polovina nesouhlasných rezolucí pocházela z Prahy a jen v jednom případě ze Slovenska.¹¹³ I ta nejbojovnější vedení společenských organizací z doby před dubnem podpořila obnovování „pořádku“ anebo nechala své členstvo jednat živelně. Tak si počínalo i velmi vlivné předsednictvo Českého odborového svazu kovoprůmyslu, jež v usnesení 3. dubna opatrně naznačilo výhrady k Prohlášení ÚV KSČ a vyzvalo odboráře ke klidu a zajišťování výroby, aby bylo možno řešit jejich sociální problémy. Nespokojení odboráři z Prahy 9, zejména ČKD, začali uzavírat dohody o společném postupu mezi svými základními organizacemi a se studentským hnutím a své ústředí ignorovali. V Praze se 17. dubna sešlo čtyřicet zástupců pražských závodů, avšak po diskusi nepřijali žádné konkrétní stanovisko. Vedení studentského hnutí se radilo 8. dubna o studentské stávce. Z podnětu plk. Obziny, úřadujícího na ÚV KSČ, vydalo ministerstvo školství zákaz pořádání jakýchkoli akcí na školách. Přesto na několika fakultách se větší shromáždění studentů konala. Představitelé studentů však pod vlivem školských funkcionářů a politických aparátníků upustili od stávky a souhlasili s diskusemi na „dnech polednové politiky“ místo ní.¹¹⁴ To vše nemělo politickou váhu. Převažující mlčící většina uvolnila politický prostor stalinistům deroucím se k moci.

Těsně před zasedáním ÚV KSČ odletěl G. Husák do Užhorodu, kde se na letišti sešel s L. Brežněvem k poradě o další politice KSČ. O jednání poskytl G. Husák omezené informace, které zejména pokud jde o údajný slib Brežněva, že sovětská vojska se odsunou po vyřešení krize, jsou nevěrohodná. Pravdivé je, že „išlo o výmenu Dubčeka. Brežnev ho neznášal a neveril mu, lebo ho chcel naozaj neraz dobehnúť, najmä po auguste 1968“.¹¹⁵

Aby nemohly být vzneseny námitky proti zvolení Brežněvovy avantgardy v Československu do vedoucích funkcí, přijal výkonný výbor předsednictva ÚV KSČ 16. dubna usnesení, že V. Biřák, A. Indra, D. Kolder a mnozí další

113 *ÚSD-SKV*, S IV/61.

114 *SÚA*, MV KSČ Praha, f. 01, sv. 35, a.j. 191.

115 Plevza, V.: *Vzostupy a pády, G. Husák prehovoril*. Bratislava, Tatrapres 1991, s. 123-124.

v srpnu 1968 neznámí a nekolaborovali, jejich čest je neposkvřená a proto každý, kdo je bude pomlouvat, bude postižen podle zákona.

17. dubna se v 11 hodin nejdříve sešlo předsednictvo ÚV KSČ. A. Dubček požádal o uvolnění ze své funkce jako důsledek 21. srpna. Sdělil, že se na jeho místo uvažovalo s O. Černíkem nebo G. Husákem a výkonný výbor se rozhodl pro G. Husáka. Konzervativní většina výkonného výboru se rozhodla, aby se jednání pléna ÚV KSČ omezilo jen na volbu nového předsednictva a prvního tajemníka ÚV KSČ. O. Černík to zdůvodnil tím, že když bude na ÚV připuštěna diskuse a z toho vyvozovány kádrové závěry, bude se opakovat prosinec 1967 a leden 1968. Od převažujících chvalozpěvů a oceňování kvalit G. Husáka vybočili v diskusi V. Slavík a V. Kabrna. Oba pak hlasovali proti uvolnění A. Dubčeka a zdrželi se hlasování o G. Husákovi. Když V. Slavík požadoval, aby se zajistilo demokratické projednávání kádrových návrhů, byl ignorován. J. Smrkovský v diskusi varoval před pronásledováním lidí. G. Husák mu odpověděl: „Mohu dát místopřísežné prohlášení. Je jasné, že pozice dodržování zákonů nikdy nesmí sklouznout.“¹¹⁶ V závěru Husák navrhl nové složení předsednictva ÚV KSČ. Jeho základem se stal dosavadní konzervativní výkonný výbor PÚV bez J. Smrkovského, doplněný V. Biřákem, J. Pillerem a K. Poláčkem.

Odpoledne před 15. hodinou započal za přítomnosti 182 členů jednat ÚV KSČ. Žádný z hlavních řečníků, jimiž byli A. Dubček, O. Černík, L. Štrougal či L. Svoboda, nepromluvil o skutečných příčinách politické krize nebo sovětských ultimátech a činnosti maršála Grečka a V. Semjonova v Československu. Pouze G. Husák použil pokřiveně sovětskou hrozbu jako argument pro prosazení své protidemokratické politiky, když řekl: „... někdo vyprovokuje sovětská vojska na našem území tak, aby v obraně podnikla nějakou akci.“ Konzervativní část členů ÚV KSČ se nezajímala o skutečné řešení společenských problémů, ale jen o převzetí moci. Veliká část přítomných byla o skutečné politické situaci špatně informována. Jejich rozpaky vyjádřil K. Pavlišťík, který upozornil, že se po nich požaduje, aby rozhodovali, ale o problémech vědí jen z novin. K těmto lidem zaměřil svůj projev V. Slavík. Prohlásil, že vnější příčinou současné politické krize je srpen 1968 a vnitřní zužování demokratického prostoru. Oznámil, že je proti odvolání A. Dubčeka a znovu žádal, aby se kádrové změny projednaly demokraticky. Výzvu V. Slavíka jít cestou rozšiřování demokracie podpořili M. Vaculík a J. Svoboda, kteří se pokusili změnit dosavadní směr jednání a přimět plénum ÚV KSČ, aby se zabývalo původně předpokládaným programem a rozhodlo o termínu sjezdu KSČ a voleb do zastupitel-

116 *SÚA*, f. 02/1, sv. 87, a.j. 141.

ských orgánů. Řízení schůze měli však pevně v rukou husákovci, kteří tyto návrhy ignorovali a nepřipustili o nich hlasování. Ostatně i jejich přijetí by mělo smysl jen tehdy, pokud by se ve vedení KSČ udržela demokraticky smýšlející většina.

Jménem významné skupiny představitelů demokratických reforem, složené převážně z nejvýznamnějších společenskovědních pracovníků a uznávaných reprezentantů kultury, vystoupil M. Hübl. Označil situaci za příliš vážnou na to, aby se pouštěli do rozsáhlých debat. Věděl o slibu G. Husáka, že zabrání perzekuci lidí, což rozhodlo, že doporučil zvolení G. Husáka místo odstoupujícího A. Dubčeka. (V roce 1972 byl M. Hübl odsouzen za politickou činnost na 6,5 roku vězení, v němž strávil 5 let.) Na zasedání vysokoškolského výboru KSČ 18. dubna podal M. Hübl podrobnější vysvětlení. Uvedl, že na důvěrných poradách před zasedáním ÚV KSČ se shodli na nutnosti „změnit taktiku dalšího postupu, protože věčné píchání špendlíkem ani nátlaková politika nemá úspěch a nahrává pouze konzervativcům. Naznačil orientaci na přímé ovlivňování vedoucích funkcionářů...“ „Podle jeho názoru nedojde k zásadní změně politického kurzu, ale pouze k dílčím změnám... nové vedení bude prosazovat brzké konání XIV. sjezdu, voleb atd.“ Předpokladem toho všeho mělo být, že „nebude docházet k politickým srážkám“.¹¹⁷

Pokud L. Štrougal očekával na zasedání ÚV KSČ velkou bitvu, souviselo to především s obavami z vystupování skupiny lidí kolem M. Hübla, kteří disponovali rozsáhlými informacemi o skutečné situaci ve společnosti a byli schopni účinně ovlivnit rozumové uvažování přítomných. Rozhodli se však za nejisté sliby nevstupovat do „bitvy“, a tak jejich intelektuální moc zůstala jen potenciální společenskou silou. Výjimkou byl filozof K. Kosík, jenž vystoupil na zasedání ÚV KSČ s principiální kritikou omezování občanských svobod a varoval před politikou, která činí svým východiskem boj proti levému či pravému směru a nikoli skutečné zájmy lidu. Jeho racionální argumentace byla však přehlušena hlučnými a teatrálně vystupujícími demagogy.

Všichni hlavní řečníci a značná část diskutujících pěli chválu na G. Husáka. O. Černík vyslovil přesvědčení, že G. Husák je „zárukou, že se pod jeho vedením strana vyvaruje všech možných recidiv padesátých let“. Dodal: „Několik měsíců jeho aktivní politické práce v československé veřejnosti bylo vskutku imponující. Imponující i pro nepřitele.“¹¹⁸ V diskusi chtělo promluvit ještě patnáct lidí, avšak O. Černík nechal odhlasovat ukončení debaty a hned

117 SÚA, f. 02/1, P 6242.

118 SÚA, Zasedání ÚV KSČ 17.4.1969, Praha 1969.

poté se začalo rozhodovat o kádrových změnách. Proti uvolnění A. Dubčeka z funkce prvního tajemníka bylo 22 členů ÚV a hlasování se zdrželo deset lidí. G. Husák byl zvolen 156 ze 178 odevzdaných hlasů. ÚV KSČ ignoroval veřejné mínění obyvatelstva, jež Husákovi převážně nedůvěřovalo. Následovala volba jedenáctičlenného předsednictva místo dosavadního jedenadvacetičlenného a byl zrušen výkonný výbor. To zajišťovalo monopolní soustředění moci do okruhu lidí Brežněvovi nejoddanějších. Asi jedna pětina až jedna třetina konzervativních členů ÚV získala podporu středu v takové míře, že i V. Biřák byl nakonec zvolen dvoutřetinovou většinou. J. Smrkovský, jehož průzkum veřejného mínění zařadil na třetí místo v pořadí důvěryhodnosti československých politiků, dostal při volbách členů předsednictva jen devět hlasů.

Závěrečný projev G. Husáka, přeplněný udivujícími sofismaty, vycházel ze sovětského hodnocení československé krize. Obsahoval tvrzení, že události po hokeji měly na některých místech kontrarevoluční charakter a varoval, že nelze čekat, až kontrarevoluce bude komunisty věšet, ale že je nutné energicky zakročit. Zdá se, že většina členů ÚV KSČ ani nepostřehla krkolomné spojování více méně pravdivých faktů s neadekvátními závěry, a tak přijala Husákovo vystoupení silným potleskem. Nikdo, ani ti, kdož si mysleli, že bude nutné dočasně ustoupit a nějakou dobu se přizpůsobovat sovětskému diktátu, si neuvědomili, že to je definitivní konec reformního komunismu v Československu.

O půlnoci bylo zasedání ÚV KSČ uzavřeno a stranický aparát začal organizovat akce na podporu nového vedení. Nejpohotovější bylo velení armády, které již o půl hodiny později zahájilo aktiv nejvyšších vojenských funkcionářů, na němž je generálové Džúr a Bedřich informovali o průběhu jednání ÚV KSČ. Ve stejnou dobu na Václavském náměstí protestovalo asi 300 lidí, které bezpečnost snadno rozehnala. Všechny dalekosáhlé vojenskopolicejní přípravy se ukázaly zbytečné.

Výsledky dubnového zasedání ÚV KSČ byly nanejvýš netrpělivě očekávány v Moskvě. Vydání deníku *Pravda* bylo 18. dubna zdrženo o několik hodin jen proto, aby mohly být otištěny informace o vítězství „zdravých“ leninských sil v Československu ještě též den. I několik dalších dnů¹¹⁹ se sovětský tisk kochal tímto úspěchem Brežněvovy politiky. Při oslavách Leninových narozenin 22. dubna vstoupil G. Husák po boku Brežněva do Kremelského paláce a byl přivítán vskutku triumfálním potleskem. Začalo období jeho největší slávy, jehož rubem byl dvacetiletý úpadek země a ponížení českého a slovenského národa.

119 VHA, SZS 1969, 31/10-8, Zpráva čs. vojenského přidělence v Moskvě.

V. Umlčování opozice po 17. dubnu 1969

Žádný československý poválečný politik, který se dostal na špici mocenské pyramidy, se neocítl v takové izolaci, jako G. Husák po 17. dubnu 1969. A to dokonce i uvnitř své vlastní politické strany.

Již v první informaci z 25. dubna, určené jen výhradně pro něho, se dozvěděl, že polovina funkcionářů KSČ hodnotí nové složení předsednictva ÚV KSČ zcela záporně a dalších 10-15 % jich zaujímá vyčkávací postoj. Poněkud příznivější zprávu obdržel ze zasedání krajských a okresních výborů KSČ 18. dubna. S výjimkou několika málo odmítavých hlasů v Ostravě, Semilech a ve vysokoškolském výboru KSČ v Praze byl na nich všude s výsledky zasedání ÚV KSČ z předchozího dne vyjádřen souhlas. To znamenalo, že i dosti početná politická opozice na této úrovni se podobně jako Hüblova skupina v ÚV KSČ Husákovi podřídila nebo pasivně vyčkávala dalších událostí.

Z půldruhého milionu členů KSČ (s rodinnými příslušníky čítali 3–4 miliony obyvatel) jich většina novým držitelům moci nedůvěřovala. Jejich politické postoje byly v podstatě reflexí obecných postojů, neboť tehdy se myšlení lidí se stranickou legitimací ještě tak neodcizilo ostatnímu veřejnému mínění jako později. Ačkoliv stranický aparát vydatně přispěl k posílání projevů o podpoře Husákovu vedení, dostaly orgány KSČ od 18. dubna do 19. května celkem 2212 stanovisek k dubnovému zasedání ÚV KSČ, tedy jen ze 3–4 % stranických a společenských organizací celého Československa. Většina jich přišla z národních výborů, ministerstev, politického aparátu KSČ a společenských organizací a ozbrojených sil. I těch 441 rezolucí, které na ÚV KSČ poslali z armády, bezpečnosti a justice znamenalo, že většina členů strany v těchto složkách byla ke změnám ve vedení strany buď lhostejná, nebo s nimi nesouhlasila a vyčkávala. Sociální základna normalizační moci po dubnu 1969 byla nesmírně úzká. Představovala ji polovzdělaná, zkosnatělá a reformami ohrožená byrokracie politických aparátů a státních úřadů, střední generace funkcionářů ozbrojených sil a malé skupinky lidí ze všech sociálních vrstev, spjaté ideologicky s politikou Sovětského svazu, Gottwalda a Novotného, a obávající se návratu k předválečné bídě. Z odvětví průmyslu, dopravy a stavebnictví obdržel G. Husák projevy podpory od necelého jednoho procenta organizací KSČ. Za celý první měsíc jeho vlády ho nepozval jediný závod k návštěvě. Ještě hůře na tom byl ve vztahu k české inteligenci.¹²⁰

120 *ÚSD-SKV*, D III/43, Informace o politické situaci z 25.4.1969; S III/120, Ohlasy na dubnové zasedání ÚV KSČ.

Jestliže G. Husákovi otevřeně a přímo vyjadřovalo podporu jen několik málo procent obyvatelstva, pak těch, kteří stejně otevřeně vstoupili do politického zápasu s jeho režimem bylo ještě méně. Občané cítili, že se jim vláda odcizila, ale téměř na to nereagovali. Za Dubčekova vedení lidé ještě věřili, že svým kritickým hlasem mohou přispět ke změně špatného rozhodnutí, za Husáka už považovali své protesty za zbytečné i nebezpečné a přešli do postavení nespokojené mlčící většiny.

Když se v lednu 1969 vedení KSČ rozhodlo nezúčastnit se sjezdu Svazu komunistů Jugoslávie, došlo na ÚV KSČ k tomuto druhořadému problému z českých zemí 1559 a ze Slovenska 59 protestních rezolucí a v Praze demonstrovalo za účast na sjezdu asi pět tisíc lidí. V dubnu 1969 proti převzetí moci G. Husákem a jeho společníky poslalo nesouhlasná stanoviska jen 84 organizací a institucí. Po květnovém zasedání ÚV KSČ, který ze strany vyloučil Kriegla a další reformní politiky, došla na ÚV KSČ jen dvě odmítavá stanoviska a 57 jich bylo zasláno prezidentovi L. Svobodovi v naivní důvěře, že bude usilovat o spravedlnost.

Po ztrátě víry v možnost zlepšení politických poměrů se zájem lidí přesunul k problémům jejich životní úrovně, ale ani zde nevedl ke zvýšení jejich pracovní aktivity. Vývoj v letech 1968-1969 přímo demonstroval závislost výsledků ekonomického vývoje na prostoru, který politika ponechává pro rozumné hospodaření, a na důvěře lidí k politickému systému. Ačkoliv pro rok 1968 ještě byly administrativně vydány směrnice ročního hospodářského plánu, politický vývoj omezil byrokratickou reglementaci činnosti jednotlivých podniků, které se tak mohly více než kdy jindy rozhodovat podle potřeb trhu a rozumu svých vedoucích pracovníků. Nadšení lidí, ochotných přinášet pro republiku i osobní oběti, projevilo se nejen ve známé sbírce zlatého pokladu, ale především v lepší pracovní morálce a umírněnosti mzdových požadavků. Plánovaný 5,5% přírůstek mezd na rok 1968 byl od ledna do srpna 1968 překročen pouze o 0,7 %. Po vpádu okupačních vojsk do Československa se to radikálně změnilo, lidé ztratili jistotu, a tak za září až prosinec 1968 přírůstek mezd dosáhl již 11,9 % a vedl k rychlému vykupování zásob zboží v obchodech.¹²¹ Přestože československá ekonomika musela krýt nemalé ztráty způsobené srpnovou vojenskou invazí, došlo v roce 1968 k růstu národního důchodu o více než 8 % při zkrácení ročního fondu pracovní doby o 44 hodin na jednoho pracovníka. Za tohoto tempa se

121 *Statistické přehledy*, 1968, č. 3 a 1969, č. 2; *Statistické ročenky 1969 a 1970*, SNTL Praha; *Historická statistická ročenka ČSSR*, SNTL, Praha 1983.

úroveň československé ekonomiky přibližovala vyspělým kapitalistickým státům a dostižení Rakouska bylo odhadováno na pět let.

Na rok 1969 již závazný roční plán zpracován nebyl a nahradily ho orientační ukazatele, které vláda v lednu 1969 doplnila regulačními protiinflačními opatřeními příjmů obyvatelstva. Stranická a státní byrokracie, obklopující G. Husáka, jenž ekonomice nerozuměl, vzala po dubnu 1969 řízení hospodářství do kleští četných příkazů a zákazů podle svého „neomylného rozumu“. Politická nedůvěra k normalizačnímu režimu se projevila v poklesu výkonnosti čs. hospodářství a zhoršeném zásobování vnitřního trhu. Ve zprávě z 9. června 1969, určené výlučně pro G. Husáka, bylo uvedeno, že „silně se projevuje pokles pracovní morálky“. To dokazoval i graf spotřeby elektrické energie. V červenci 1969 G. Husák na poradě vedoucích krajských tajemníků KSČ upozorňoval, že krizové jevy v ekonomice se dále prohlubují, plán se sice plní nad 100 %, ale nejde o větší výrobu, ale o „cenové kalkulace a výsledky“.¹²²

Regulační opatření Černíkovy vlády z ledna 1969 obsahovala i zvýšení maloobchodních cen o 6 miliard Kčs. Aby si G. Husák nezkomplikoval převzetí moci, rozhodl se odložit zdražování na květen, a v případě, že by obyvatelstvo proti tomu protestovalo, uvažoval o tom, že toho využije k obvinění A. Dubčeka a O. Černíka.¹²³ Zatím ovšem od svého úmyslu ustoupil z obavy před nepříznivou reakcí veřejnosti, a také proto, že tyto reformní komunisty ještě příliš potřeboval ke kamufláži své protidemokratické politiky. Navíc na provedené zvýšení cen obyvatelstvo téměř nereagovalo. Pasivita, lhostejnost a odevzdanost osudu narostly do největších rozměrů od doby mnichovské kapitulace.

Demokratická opozice zůstala v odporu proti normalizační politice organizačně roztržštěna a bez společného vedení. Vzájemnou solidaritu a odhodlání hájit občanská práva, která tak sebejistě proklamovali delegáti březnového všeooborového sjezdu, prolomilo předsednictvo Ústřední rady odborů již 21. dubna v Prohlášení, kterým se bez výhrad postavilo za politiku Husákova vedení. Nejbojovněji z odborových svazů vystoupila proti novému politickému kurzu česká Federace lokomotivních čet, sdružující 23 000 členů. Po svém zasedání 29. a 30. dubna se neomezila jen na přijetí vlastního kritického stanoviska k situaci, ale spolu se Svazem pracovníků montážních organizací se snažila vyburcovat ke společnému odporu ostatní části odborového hnutí. Odborová rada Slo-

122 ÚSD-SKV, D III/53, Informace pro G. Husáka z 19.6.1969; D III/62, Porada vedoucích tajemníků KV KSČ 31.7.1969; D III/101, Pohovor prověřkové komise ÚKRRK KSČ s O. Černíkem.

123 ÚSD-SKV, Z/M 26, Zpráva o jednání G. Husáka s J. Kádárem 15.–16.5.1969.

venska, jež vjela na kolej konsolidační politiky, požádala ministerstvo vnitra, aby činnost těchto svazů byla na slovenském území zakázána.¹²⁴

V prvních dnech po dubnovém zasedání ÚV KSČ vstoupili do stávký studentí vysokých škol zemědělských v Praze a Českých Budějovicích, pražské fakulty chemickotechnologické a fakulty filozofické. Na té byl odpor proti nové moci zformulován na plakátu s heslem: „Nejsme pro socialismus s husí kůží!“ Ke stávkám studentů se nepřipojil žádný závod. Hluboké rozpory se počaly projevovat i v samotném studentském hnutí. Parlament Svazu vysokoškolských studentů se sešel 28. dubna v Olomouci a přijal dokumenty opozičního charakteru. Bojovně se zde hlasovalo o vstupu do Národní fronty. Pro vstup bylo 71 hlasů, proti 70, avšak potřebná dvoutřetinová většina pro rozhodnutí dosažena nebyla. Protože neexistovalo závazné usnesení a studenti se octli pod politickým nátlakem, docházelo k tříštění. Do 4. května se z 65 fakultních studentských organizací hlásilo do Národní fronty 32 a za podpory aparátu KSČ vytvářelo své vedení. Předsednictvo Svazu vysokoškolských studentů, složené z funkcionářů, kteří v lednu 1969 hájili J. Smrkovského a organizovali pohřeb J. Palacha, ztrácelo vliv a bylo později rozpuštěno.

Mezi prvními, kdo usilovali naklonit si Husákovo vedení k laskavému jednání a prominutí hříchů, byl Svaz českých novinářů. Na zasedání 26. dubna podpořil rozhodnutí dubnového pléna ÚV KSČ na zajištění klidné práce. Odvolával se sice na to, že novináři usilují s celou kulturní frontou o pokračování polednové politiky, přitom však její jednotu narušil – jako jediný svaz zapojený do Koordinačního výboru tvůrčích svazů poslal Husákovi pozdravné poselství. Navíc marně. Vedení KSČ napadlo v *Rudém právu* Svaz českých novinářů za to, že neprovedl sebekritiku dřívější činnosti. Aparát ÚV KSČ s J. Kempným a plk. V. Divišem začali organizovat novinářskou akci „Slovo do vlastních řad“. Podle *Rudého práva* ze 17.5.1969 ho podepsalo na 300 novinářů, často jako výkupné za kritické články proti československým stalinistům z předchozích měsíců. Jen v samotné Praze bylo však kolem 2500 novinářů. Překvapivou změnu stanoviska otiskl *Reportér*, jenž v redakčním stanovisku prohlašoval, že „zcela upřímně podporuje nového prvního tajemníka ÚV KSČ“.¹²⁵

Nejpevněji za svým přesvědčením stál Svaz českých spisovatelů. Zcela otevřeně projevil své politické výhrady na schůzi 22. dubna. Vyhlásil podporu Koordinačnímu výboru a redakci *Listů*, jež byly v nemilosti nových mocipánů, a protestoval proti zastavení *Kulturního života* na Slovensku.

124 ÚSD-SKV, S III/63, S III/75.

125 *Reportér*, 1969, č. 28.

V politické izolaci a s nespolehlivou ochranou ozbrojenými silami, jež nebyly ještě dost připravené na větší potlačovací akce uvnitř republiky, se Husákovy vedení nejvíce obávalo hromadného protestního vystoupení obyvatelstva. Odborový sjezd v březnu 1969 vyhrožoval dokonce generální stávkou proti těm, kdož by chtěli zvrátit proces demokratizace společnosti. G. Husák se svými společníky proto s ulehčením přijímali informace, že vedení žádné velké společenské organizace nemíní svá velká slova přeměnit v činy. Méně jisti si ovšem byli chováním prostých lidí, zda se znovu nepozvednou k demonstrativní akci, obdobně jako 28. března po hokejovém utkání. Předsednictvo ÚV KSČ se proto rozhodlo zrušit obvyklé oslavy 1. máje v Praze a studentské majáles. Přesto se na Václavském náměstí v Praze shromáždilo asi dva tisíce občanů. Na protest proti vojenské okupaci bylo v noci z 8. na 9. května strženo 235 sovětských vlaků. Akce odporu se rodily živelně a po krátkém vzplanutí uhasínaly, aniž by zanechaly hlubší stopy v politickém vývoji.

Reformní komunisté se v dubnu 1969 sami dobrovolně vzdali vedení širokého lidového demokratického hnutí a využívající svých funkcí přešli k taktice individuální obrany své předchozí politiky a k neveřejným protestům proti postihu lidí. Nekomunistická opozice nebyla ještě připravena vedení lidového hnutí proti normalizátorům převzít.

V roce 1968 byla promeškána příležitost sjednotit demokratické síly společnosti tak, aby byly s to stát se skutečnou protiváhou KSČ, jakmile začne směřovat k návratu do starých poměrů. Vedoucí představitelé tvůrčích uměleckých svazů v roce 1968 postřehli, že tuto roli by mohla sehrát Národní fronta. Přistupovali k ní jako k organizační formě, která může sloužit i zcela opačným cílům, než pro které byla vytvořena. E. Erban, který byl po srpnu 1968 postaven do čela Národní fronty místo F. Kriegla, zastával zpočátku značně liberální názory. Předpokládal, že „... v pluralitním politickém systému“ nebude Národní fronta „regulovaná organizace shora“ a KSČ v ní nebude působit jako vládnoucí síla, ale jen svou autoritou. Doporučoval, aby v Národní frontě vznikaly „občanské nebo politické kluby“, které by mohly organizovat „výměnu názorů na různé otázky našeho veřejného života i politiky“.¹²⁶ Měla to být půda pro setkávání a vzájemné působení lidí rozdílného politického myšlení, kteří proti sobě nevedou politický boj, ale hledají nejlepší řešení společenských problémů.

Protože tvůrčí svazy byly členy Národní fronty, avšak jejich Koordinační výbor nikoli, jednali jeho představitelé v listopadu 1968 s A. Dubčekem,

126 *Nová mysl*, 1968, č. 9-10, s. 1098-1100.

O. Černíkem a E. Erbanem o jeho začlenění a tím i legalizaci jeho existence.¹²⁷ Zájem těchto politiků o realizaci tohoto kroku se pod vnitřními i vnějšími tlaky vytratil, což usnadnilo pozdější likvidaci Koordinačního výboru. Ještě 10. června 1969 se V. Havel na sjezdu českých spisovatelů vyslovil pro činnost v Národní frontě pod podmínkou, že pro členy této organizace budou závazná jen ta usnesení, jež budou přijata s jejich souhlasem.¹²⁸ Čas pro prosazení takové podmínky však již minul a Národní fronta se znovu stala součástí totalitního systému.

Řada představitelů demokratického hnutí viděla vždy v Národní frontě jen starou firmu, zakrývající převodová soukolí a páky v rukou stalinistů. To platilo především o studentském hnutí, jež zůstalo mimo Národní frontu, neboť jeho představitelé se domnívali, že sjednocování opozičních sil zajistí uzavíráním dohod s odborovými svazy. Ty je však po dubnu 1969 ignorovaly nebo rušily. Je jistě sporné, zda včasné sjednocení demokratických sil v Národní frontě a legalizace všech jejich organizací by průběh normalizace nějak změnil, avšak praktickým pokusem bylo možno spíše získat, než ztratit.

V činnosti Koordinačního výboru tvůrčích svazů bylo zvláště pozoruhodné to, jak vzájemným působením jeho složek sílila jeho celková soudržnost. Jen za období od května 1968 do ledna 1969 bylo ve 40 schůzích, které se z devíti desetin vyjadřovaly k politické situaci, vždy dosaženo konsensu tolerantním a trpělivým přístupem bez hlasování o rozdílných názorech. Několik měsíců po zákazu Koordinačního výboru (v listopadu 1969) byla G. Husákovi předložena zpráva, že žádný z 11 svazů, s výjimkou odborového svazu pracovníků v kultuře a umění, nepřehodnotil svá opoziční stanoviska a jen málo jednotlivců projevovalo veřejně změnu svých politických postojů.¹²⁹

Více než organizační sjednocení ovšem většině politické opozice chyběla vůle vést politický zápas proti obnovování komunistické diktatury. Vojenské hrozby okupačních vojsk, policejní opatření, omezení informací po zavedení cenzury a zrušení řady časopisů i hrozby odvety za veřejně projevené nekonformní postoje diametrálně změnilly politické ovzduší společnosti.

Pestrost a záplavu faktů o životě a myšlení lidí zveřejňovaných po lednu 1968 vystřídal po nástupu Husáka stručná a utajená hlášení stranickým orgá-

127 *Květy*, 1969, č. 3, s. 13, Rozhovor s tajemníkem Koordinačního výboru L. Pavlovským.

128 Havel, V.: *Do různých stran*, Praha 1989, s. 424-425.

129 *ÚSD-SKV*, D III/71.

nům o situaci a mimořádných událostech. Pokusíme se v nich najít nejtypičtější informace o jednání odpůrců normalizačního režimu.

Jednu z nejvýznamnějších skupin opozičních komunistických intelektuálů představoval Vysokoškolský výbor KSČ v Praze. Postavil se jednotně na zasedání 18. dubna 1969 proti M. Hüblvi, který na něm obhajoval novou taktiku a podporu G. Husáka. Avšak již 13. května předsednictvo vysokoškolského výboru v podstatě Hüblovu taktiku převzalo. V diskusi na něm převládly názory, že protesty nemají velký smysl a nelze dělat „velkou politiku“, ale řešit jenom to, co se dá. Zhodnotilo G. Husáka jako menší zlo a dospělo tudíž ke shodě, že je ho třeba podpořit proti tlakům konzervativců, zvláště proti těm, kteří se shlukují kolem českého byra ÚV KSČ. Aby se vysokoškolský výbor vyhnul jejich úderům, rozhodlo se jeho předsednictvo nekritizovat vedení KSČ vyslovením vlastních stanovisek, ale jen upozorňovat, jaké názory jsou mezi lidmi.¹³⁰

Také část české nekomunistické inteligence považovala G. Husáka za nejvhodnější osobnost pro nejbližší dobu.¹³¹ Nejčastěji šlo o taktizování. Společné zasedání tvůrčích svazů 22. května se vyhnulo projevům nedůvěry k Husákovi a ve zprávě Koordinačního výboru doporučilo spolupracovat se stranickým a vládním vedením při řešení potřeb kulturního rozvoje země. K tomuto jednání došlo proti vůli předsednictva ÚV KSČ, které se prostřednictvím E. Erbana pokusilo účastníky zastrašit tím, že jde o nelegální shromáždění. Jeho hlavním výsledkem bylo Provolání, které politická opozice rozšířila do značného množství závodů, škol i dalších míst. Kritizovalo omezení svobod, návrat zkompromitovaných politiků do funkcí a stupňování administrativních zásahů do kultury. Provolání nebylo vypovězením otevřeného boje novým vládcům republiky, ale varovným upozorněním na zhoubnost jejich politiky a hlavně pokusem o získání spojenců proti politické a kulturní devastaci společnosti. J. Šotola, promlouvaje za Svaz československých spisovatelů, doporučoval „postupovat obratně, abychom nenabíhali na nůž a nepřipravili spisovatele o publicitu a o chleba pouhými parádními gesty...“. Vyzval k legálnímu boji na obranu svobody slova s těmito ohledy: „Nechceme samozřejmě vyprovokovat zbytečné konflikty s politickým vedením státu; zvláště když víme, že jeho vlastní situace je více než svízelná a jeho vlastní svoboda projevu i činu omezená. Rádi bychom ale

130 ÚSD-SKV, A 474.

131 Státní bezpečnost zaznamenala názor V. Havla, že A. Dubček byl „lyrik a snělek“, kterému chyběla pevná ruka, a Husák je jedinou osobností, která má pevnou koncepci a může vyvést národ z krize. (A MV, A-30, 325; A FS, 1/1, kart. 54/132.) Podobně jako V. Havel hodnotil Husáka i V. Černý. Černý, V.: *Paměti III*, Praha 1992, s. 612-617.

přesvědčili politické vedení, že zásahy, které nyní postihují kulturu, přesáhly pochopitelnou a snesitelnou míru.“ Obdobně vystoupil za divadelní umělce O. Krejča: „Jde ještě o jediné: abychom měli možnost existovat ve svém díle a svým dílem... Přímý souboj s mocí se jeví stále zřetelněji jako nedůstojná pošetilost.“¹³²

Komunistická i nekomunistická opozice zvolila po dubnu 1969 stejnou taktiku. Společně se přitom zmýšlela v předvídání cílů a metod Husákovy politiky.

Převzetím sovětských požadavků dospěl G. Husák ve svých projevech již před dubnem 1969 ke zformulování základních částí budoucí normalizační politiky: zlikvidovat opozici, vyházet „několik set“ lidí, uplatňovat cenzuru, zavřít narušitele „pořádku“ apod. Po 17. dubnu 1969 si dotvořil komplexní představu politického postupu na několik příštích let normalizace. Její cíle pak prosazoval tvrdě a neústupně, kompromisy uzavíral jen se stalinskou opozicí, ale nikdy je neudělal s opozicí demokratických sil, i když v boji s nimi pružně měnil čas pro zahájení politických útoků i jejich formu.

O jeho poradách s Brežněvem v Moskvě 22.–25. dubna 1969 nemáme zatím informace. Více víme, jak se radil s J. Kádárem a s úzkým kruhem svých nejněvnějších z aparátu KSČ.

V projevu k vedoucím tajemníkům krajských výborů KSČ 31. července 1969 předpokládal, že podobně jako v Maďarsku po roce 1956 se i v Československu v prvním roce projeví větší politický odpor obyvatelstva, druhý rok již toho moc nebude a třetí rok již lze očekávat klid.¹³³

V rozhovoru s J. Kádárem 15.–16. května 1969 v Budapešti považoval G. Husák za správné vyloučit z KSČ ty členy, kteří se odchýlili od „marxisticko-leninských názorů...“, ale politický boj není třeba tím začínat“. J. Kádár také G. Husákovi doporučil, „... aby zatím nedošlo k hromadnému vylučování“.¹³⁴ Možná, že později byl G. Husákovi vnucen větší rozsah čistek, než je zamýšlel, ale sám je od samého počátku – v rozporu s tím, co říkal veřejně – plánoval. Jeho prvním cílem bylo zlikvidovat politickou opozici, z níž za nejnebezpečnější považoval tu, která byla uvnitř KSČ. Proto souhlasil, když mu J. Kádár řekl, že již „... na plénu 29.5. ať jdou v úderu proti pravici tak daleko, nakolik jim stačí síly“.¹³⁵ Kádár Husákovi radil, aby využil i zkompromitova-

132 ÚSD-SKV, A 501, Společné zasedání ÚV tvůrčích svazů 22.5.1969; věnovala dr. H. Klímová.

133 ÚSD-SKV, D III/62.

134 ÚSD-SKV, Z/M 27, Zpráva politbyru MSDS o jednání se s. Husákem 15.–16.5.1969, K. Erdélyi.

135 *Tamtéž*.

ných politiků z padesátých let a z Novotného éry s tím, že jim nedovolí vybočovat z platformy strany. Odpovídalo to stalinské taktice spojit se třeba s ďáblem, jen když to v boji s protivníkem přinese nějaký prospěch. Je ovšem třeba uznat, že tyto temné postavy minulosti vnucovalo Husákovi Brežněvovo vedení, které v roce 1969 veřejně zahájilo částečnou rehabilitaci Stalina, a tím i jeho služebníků.¹³⁶

J. Kádár připomínal G. Husákovi, že musí „... zjednat platnost diktatury proletariátu,“ čili neváhat při používání mocenských prostředků. To ovšem Husák pokládal za samozřejmé v celé své politické kariéře. Jeho největší současnou ambicí bylo dokázat, že s použitím mocenských prostředků umí prosadit „pořádek“ bez další „internacionální pomoci“. Sověti o tom ještě po nějakou dobu Husákovy vlády pochybovali a udržovali svá vojska v blízkosti nejvýznamnějších politických center připravena k zásahu. Soudě podle jeho zmínky Kádárovi,¹³⁷ Husák se v dubnu 1969 pokoušel L. Brežněva přesvědčit, aby byla sovětská vojska přesunuta z ústředních oblastí země k západním hranicím Československa. Neuspěl s tím ani při návštěvě Moskvy v říjnu 1969,¹³⁸ kdy mohl doufat, že nepotřebnost další „internacionální pomoci“ prokázala úspěšná potlačovací akce československých ozbrojených sil při prvním výročí vojenské invaze. Jistou roli v tom sehrály sovětské vojenskostrategické zájmy ve střední Evropě, ale nezdaří se být rozhodující. G. Husák pochopil možná až později (přiznal to v roce 1990), že velení Střední skupiny sovětských vojsk v Československu je významnou pobočkou moskevského centra, kontrolující denně situaci celé republiky a vydávající pokyny nejen funkcionářům ČSLA, ale i KSČ a vlády.

Nejbližší postup vedení G. Husáka po propojení dostupných faktů se soustředil na tyto bezprostřední cíle: 1. Znemožnit nové zformování opozice ve vedení KSČ nebo v nižších orgánech strany, 2. úplně ovládnout všechny sdělovací prostředky, 3. potlačit pokusy občanské opozice o sjednocení k odporu, vzít jí možnost legálního veřejného působení a podřídit ústřední orgány společenských organizací a nekomunistických stran vedení KSČ prostřednictvím Národní fronty.

Již 22. dubna předložil L. Štrougal předsednictvu ÚV KSČ návrh na šetření členů a kandidátů ÚV KSČ, kteří podepsali 2000 slov a v Národním shromáždění hlasovali proti Smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk. Krátce poté,

136 Sovětský deník *Pravda*, 21.12.1969.

137 *ÚSD-SKV*, Z/M 27.

138 *ÚSD-SKV*, německé materiály, s. 133-139; Rozhovor V. Biřáka s H. Axenem.

20. května, připravilo předsednictvo ÚV KSČ seznam osob, které mají být na nejbližším zasedání z ÚV KSČ vyloučeny. Odstranění nejvzpurnějších reformních komunistů posunulo silný střed v ÚV KSČ blíže k Husákovu křídlu a způsobilo jeho větší povolnost. Proti vzniku možného odporu v KSČ zdola si G. Husák naplánoval, že do konce května ovládne krajské výbory a v červnu okresní výbory a stranický aparát. Dosáhl toho výměnou vedoucích tajemníků a vyloučením nejdobrojnější části členů předsednictev těchto orgánů. Dnes se to vše může jevit jen jako bezvýznamná historie vnitřních bojů v KSČ, ale tehdy šlo o krajně závažné změny v místech, kde se soustřeďovala skutečná politická moc, kde se rozhodovalo o osudech lidí i institucí a odkud se rozvíjely přeměny směrem k totalitní společnosti. Navíc přitom šlo o zlom v osobním životě mnoha statečných a čestných lidí, podobných F. Krieglovi, který ve svém postoji, jenž se stal nejznámější, nebyl osamocen.

Přesto, že od počátku dubna byla uplatňována přísná cenzura a postihy redaktorů, opoziční tisk stále nacházel skulinky pro vyjádření odmítavých postojů k normalizační politice. Týdeník *Obroda* demonstroval proti cenzuře ponecháním bílého místa po zakázaném článku. *Reportér* vyzval odboráře, aby prosadili splnění rezolucí svých sjezdů, ačkoliv vedení KSČ usilovalo o jejich přehodnocení. *Listy* propašovaly varování před poráženeckými náladami a snahami těch, kdož „... chtějí své zaujetí pro spravedlnost a pravdu od nynějška pěstovat pouze v soukromí...“¹³⁹ Veřejnost reagovala na posluhování řady novinářů Husákovi tím nejpřirozenějším způsobem: přestala kupovat znormalizovaný tisk a stále více se sháněla po omezovaných časopisech.

Postup předsednictva ÚV KSČ vůči sdělovacím prostředkům zformuloval O. Černík ve své zprávě z 6. května takto: nejdříve zjednat pořádek ve stranickém tisku, pak zajistit, aby vlády řídily a kontrolovaly státní sdělovací prostředky, a v ostatních vydavatelstvích zavázat komunisty k prosazení publikací v souladu s linií KSČ. Do konce dubna 1969 byli vyměněni šéfredaktori téměř všech stranických tiskovin a zrušen časopis *Politika*. Ve státních sdělovacích prostředcích se podle Černíkovy zprávy přešlo „od převážně politických metod... i k opatřením kádrové a represivní povahy“. Tak „byla v podstatě usku- tečněna 'pacifikace' sdělovacích prostředků, i když ještě nejsme schopni postihnout všechno“.¹⁴⁰ V televizi bylo odvoláno celé vedení Hlavní redakce televizních novin, vyměněno 29 vedoucích pracovníků úseků a vytvořena cenzurní „skupina redaktorů kontrolní služby“. Obdobný vývoj zažil rozhlas. K. Poláč-

139 *Listy*, 1969, č. 18, s. 4.

140 *SÚA*, f. 02/1, P 5670.

kovi, E. Erbanovi a J. Havlínovi předsednictvo ÚV KSČ 6. května uložilo udeřit proti tisku společenských organizací: do deseti dnů vyměnit redaktory v *Práci* a *Mladé frontě* a zastavit vydávání *Studentských listů*, *Reportéra*, *Listů*, *My 69*, *Plamene* a *Světa v obrazech*. Černíkova vláda zrušila 14. května těmto časopisům registraci.

Nejrozhodnější protest proti umlčování svobodného tisku obsahovalo Provolání Koordinačního výboru z 22. května: „Není ohrožena jen kultura. Popřením svobody projevu jsou ohrožena všechna lidská práva a všechny občanské svobody. Jestliže se správa veřejných věcí má zase dostat do rukou lidí, kteří dlouhá léta nedovedli řešit politické a hospodářské úkoly země, nevidíme žádnou záruku pro důstojnost a jistotu života dalších generací... Můžeme být připraveni o svobodu projevu. Nikdo nám však nemůže vzít svobodu ducha, jasnost vědomí a důstojnost. Rozum zůstává dál mírou činů a čest a věrnost mírou lidí.“¹⁴¹ Koncem května 1969 se podařilo několika skupinám pražské inteligence spojit se s necelou desítkou energetických závodů ke společnému prohlášení s názvem „Nesmíme mlčet!“ Požadovalo se v něm projednání zákroků proti tisku ve Federálním shromáždění.¹⁴² To bylo politicky nereálné. Protest nevelkého počtu závodů zůstal neúčinný. Černíkova vláda usnesením z 12. června 1969 dosavadní cenzurní opatření zpřísnila. Nedostatek informací a jejich tendence ve sdělovacích prostředcích překonávala politicky aktivní část společnosti častěji poslechem zahraničního rozhlasu. Již v březnu 1969 ho podle průzkumu sledovalo často 26 % a zřídka 31 % dotázaných. Dokonce z 32 nejvyšších vojenských funkcionářů, kterým byly poskytovány důvěrné oficiální informace, jich 20 poslouchalo zahraniční rozhlas.¹⁴³ Likvidací svobodného tisku došlo nejen k omezení informací obyvatelstva, ale z politické scény zároveň zmizel nástroj k organizaci demokratického hnutí.

Rozbíjení demokratických struktur, vzniklých k prosazování polednové politiky, jež započalo odstraněním opozice v KSČ, pokračovalo přeměnami nekomunistických organizací a jejich začleněním do totalitního systému. Na předsednictvu ÚV KSČ 5. května byla jmenována devítičlenná delegace v čele s G. Husákem k uzavření písemné dohody s Československou stranou socialistickou a Československou stranou lidovou. Jejich obsahem byl závazek těchto stran odložit sjezdy, zastavit budování závodních organizací a hromadný nábor členů, kteří měli být nadále přijímáni pouze výběrově, s vyloučením bývalých

141 *ÚSD-SKV*, D III/47.

142 *A FS*, Korespondence předsedy FS A. Dubčka, č. 7517, leták.

143 *ÚSD-SKV*, S III/156.

členů KSČ a osob s protisocialistickým postojem.¹⁴⁴ Na nejbližším zasedání ústředního výboru ČSS prohlásil předseda strany dr. B. Kučera, že jejich politická činnost vychází z vedoucí úlohy KSČ, která jim poskytuje prostor pro „iniciativní a tvořivou práci“.¹⁴⁵ Vyhlásil očistu strany od všech antikomunistických živlů. Podle kontrolní zprávy pro předsednictvo ÚV KSČ z listopadu 1969 pak aktivita členů ČSS poklesla a jejich počet (28 000) stagnoval. Obdobnou proměnou prošla ČSL, do jejíhož vedení se znovu vnutil povedený komunistický páter Plojhar. Když narazil mezi členy a ve vedení strany na odpor, začal připravovat rozdělení lidové strany. Nedošlo k tomu, avšak za podpory vedení KSČ se mu dařilo vylučovat své protivníky. Počet členů ČSL vzrostl během roku 1968 z 21 na 72 000 a stoupal ještě v roce 1969, v němž dosáhl 91 000 členů. Šlo o nejpočetnější nekomunistickou stranu, avšak její vliv na politiku státu klesl prakticky k nule.

Větší problémy než s politickými stranami mělo vedení KSČ s některými společenskými organizacemi. Pokusilo se je dostat do chomoutu své politiky řízením komunistů uvnitř těchto organizací. Proto 13. května předsednictvo ÚV KSČ projednalo návrhy opatření na obnovení vedoucí úlohy KSČ ve společenských organizacích, které předložili E. Erban a J. Kempný. Nejvíce naléhalo na zrušení pro něj nebezpečných předdubnových rezolucí z odborářských sjezdů. Dobývat pozice v nejvyšších svazových a všesvazových odborových orgánech se Husákovu vedení jakž takž dařilo. Podle pozdější zprávy K. Poláčka z 19. srpna 1969 se však na nižších stupních zvýšila činnost „antisocialistických sil“, podporovaných řadou odborových organizací. Zcela pak ztroskotaly pokusy o obnovení vedoucí úlohy KSČ ve Svazu vysokoškolských studentů a v Koordinačním výboru tvůrčích svazů. Ztrátu vlivu na hnutí mládeže chtělo Husákovu vedení vyřešit vytvořením nové organizace – Svazu mladých –, ale podle zprávy z 9. června dokázalo získat v celé Praze jen 200–250 členů a v 18 okresech republiky jen po 20–40 členech.¹⁴⁶

Den před zasedáním květnového pléna ÚV KSČ si G. Husák nechal vypracovat rychlou informaci o politické situaci. Fakta, která obsahovala, vykreslovala pochmurný obraz úplného odcizení mezi stranickým vedením a lidem. Nejtíže Husák snášel, že se proti němu postavili dělníci. Velké pražské závody byly v historii KSČ vždy její největší silou, teď se však ve zprávě dočetl, že přestávají být politickou oporou strany. K povahovým rysům G. Husáka patřila

144 *SÚA*, f. 02/1, P 5448 a 5665.

145 *Svobodné slovo*, 21.6.1969.

146 *SÚA*, f. 02/1, P 5695, P 5794, P 5694.

potřeba společenského uznání a úcty. Nebyl zcela zaslepený fanatik, který hodlal spasit lidi, i kdyby je měl zničit. Chtěl většinu z nich „přivést k rozumu“, avšak jeho kritériem nebyla společenská praxe, ale sovětské pojetí marxismu a socialismu. Zdá se, že věřil, že mu lidé za to budou vděční a i vyloučení funkcionáři nakonec, až skuteční polednovou politiku bez „těch nabubřelých romantických představ“, uznají, že udělali hloupost a že on měl pravdu.¹⁴⁷ Hlavní obsah politického zápasu neviděl v úsilí získat podporu lidu, ale ve vypořádání se s protivníkem. Ve vztahu k jednotlivým osobám absolutně nadřazoval hledisko jejich použitelnosti v politickém boji jejich charakterovým a odborným kvalitám. Bez skrupulí odstraňoval lidi, kteří mu překáželi, a další, když je politicky vyždímal, obětoval pro uspokojení „ultralevých“ jako zbytečnou přítěž své normalizační káry. Jednal jako politický kalkul, který si předem propočítal, kdy se odpor lidu vyčerpá a jeho moc přestane mít trpkou přchuť a bude uctívána jako výsledek jeho moudrosti a politických schopností.

Necítil žádnou nemorálnost v tom, když na zasedání ÚV KSČ 29. května v rozporu s nejčerstvějšími informacemi nehorázně lhal, že „... většina strany a společnosti... přijala linii dubnového pléna“,¹⁴⁸ protože to považoval za nutné pro dosažení určitých cílů. K podpoře svých lží a politických podvodů používal argument o oklamaných masách. Prázdňými slovy ujišťoval, že polednová politika není zavržena, ale to přehlušovaly jeho nesčetné výpady proti pravocivým a antisocialistickým silám a ohodnocení Akčního programu jako nedomyšleného a problematického. Těžiště Husákova projevu nebylo v pokusu zformulovat pozitivní řešení krize společnosti, ale ve vymezení všeho, co má být zavrženo a potlačeno. Nejdůležitější se mu proto jevilo upevňování stranické kázně při plnění usnesení ústředního výboru KSČ, který nazval „generálním štábem strany“. Myslíl tím ovšem hlavně předsednictvo ÚV KSČ.

To, co ve svém projevu několikrát prohlásil, totiž že každý pracovník ve vedoucí funkci, který se nechce angažovat za nově vyhlášenou politiku, musí odejít, bylo příkladně předvedeno již na jednání pléna ÚV KSČ. L. Štrougal a Š. Sádovský řídili diskusi tak, aby promluvili především nejmilitantnější bojovníci proti „pravici“. Na tribuně defilovala celá řada oživlých hrdinů slov, které lid po pádu A. Novotného politicky pohřbil: F. Krajčír, V. Koucký, J. Němec, A. Kapek, B. Kozelka, K. Mestek, O. Šimůnek a mnozí další. Zajímalo je pouze, čím se kdo od ledna 1968 provinil, zejména proti nim, a jak má být za to potrestán. Když jim B. Králík a J. Svoboda oponovali varováním, že rozdmý-

147 SÚA, Městský výbor KSČ, f. 01, sv. 35, a.j. 193; 2.6.1969.

148 SÚA, A-2, Zasedání ÚV KSČ 29.-30.5.1969, Praha 1969.

chávání nepřátelství a nenávisti je scestnou politikou, byli hned okřiknuti D. Koldrem a O. Pavlovským, že nikomu nelze odpouštět. K nim se přidal také náčelník Hlavní politické správy ČSLA gen. F. Bedřich, který požadoval, aby byl povolán k odpovědnosti gen. V. Prchlík a Vojenská politická akademie v Praze.

Na obhajobu obviněných členů dostali příležitost promluvit J. Kladiava a V. Slavík. Ten důsledně využíval každou příležitost ke kritice normalizační politiky. Proti obvinění vylučovaných členů ÚV KSČ z porušení stanov a stranické kázně prohlásil, že komunističtí poslanci dostali mandát nejen od KSČ, ale především od voličů, jejichž vůli jsou povinni respektovat. Za podobné revizionistické názory byl spolu s J. Špačkem na zasedání ÚV KSČ odvolán z funkce člena sekretariátu ÚV KSČ. Odsuzování členové ÚV KSČ se při probíhající inkvizičním řízení museli hájit hlavně sami.

Hluboce přesvědčivé bylo vystoupení F. Kriegla, demonstrující jeho zásadovost a morální čistotu v kontrastu k pochybným hodnotám těch, kteří na něho útočili. Již před plénem ÚV KSČ se postavil proti vedení KSČ, když s ním odmítl jednat. V projevu na zasedání ÚV KSČ znovu zpochybnil oprávněnost smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu tím, že postrádá podstatu smluvních vztahů – dobrovolnost, a že nebyla napsána perem, ale hlavněmi děly a tanky. Označil Husákovu politiku za proces restaurace předlednového systému a upozornil na hanebnost počínání jeho garnitury, která odstraňuje opoziční představitele a přitom nevylučuje nikoho z těch, kteří páchali zločiny a zavinili krizi v ekonomice a celé společnosti. G. Husák vycítil sílu Krieglových argumentů a jeho odvahy, dal přerušit jednání a po poradě s předsednictvem ÚV KSČ ho obvinil z hlásání opoziční platformy a navrhl vyloučit ho nejen z ústředního výboru, ale i z KSČ vůbec. Nikdo nedostal příležitost k odporu nebo se toho neodvážil, a tak byl F. Kriegel vyloučen 135 hlasy při 12 hlasech proti a 12 nehlasujících. Vzepřel se politice nových mocipánů natolik, že se jeho důslednosti zalekli i ti kooptovaní členové ÚV KSČ z vysočanského sjezdu, o nichž se předpokládalo, že budou zárukou udržení polednové politiky. Tak byl F. Kriegel většinou přítomných „... odsouzen za zločin věrnosti, nejtěžší to provinění v očích odpadlíků“.¹⁴⁹

Ve stejném duchu jako F. Kriegel vystoupil proti represivní politice a šíření strachu F. Vodsloň. Varoval, že ještě nejsou dokončeny rehabilitace a již se zahajují nové represe. Byl vyloučen z ÚV KSČ spolu s K. Kosíkem, F. Pavlíčkem, K. Pavlišťíkem a O. Šikem. Udělování nižších stranických trestů následovalo.

149 Tacitus: *Z dějin císařského Říma*, Praha 1976, s. 58.

G. Husák v závěrečném slově pak prohlásil, že po „svobodné diskusi“ se dopracovali k jednotné politické linii. „Nikdo z nás, jak jsme zde, nepomýšlí na nějaká administrativní opatření nebo něco podobného.“¹⁵⁰

Po květnovém zasedání ÚV KSČ začalo odstraňování jednotlivých představitelů demokratické opozice přecházet v hromadné čistky, nejdříve v ozbrojených silách a pak v dalších úsecích. Skupina stalinistů okolo Jodase obvinila 10. června v dopise vedení KSČ, že postupuje v kádrových změnách polovičatě a žádala, aby se zabránilo přechodu revizionistů po jejich odvolání na jiné místo.¹⁵¹ Ve vedení klubu komunistických poslanců Federálního shromáždění se spojila S. Penningerová s M. Chudíkem ve snaze odstranit M. Mikovou a další poslance za protisovětský postoj při projednávání smlouvy o pobytu sovětských vojsk. Proti nim vystoupili J. Smrkovský s A. Dubčekem a podařilo se jim čistky v parlamentu zatím odvrátit.

Poslední stranickou organizací s krajskými pravomocemi, kterou se dosud Husákovu vedení nepodařilo osedlat, byl Městský výbor KSČ v Praze, jehož vliv sahal daleko za hranice města. Jeho předsednictvo, které zprvu odmítlo odstoupit, po dalším Husákově a Štrougalově nátlaku podalo demisi jako celek. Je otázkou, zda tato kapitulace bez politického střetnutí byla nevyhnutelná za situace, kdy velká část, ne-li většina stranických organizací na závodech, školách i v kultuře s vedením pražské stranické organizace sympatizovala. V zápasech za demokracii Praha zpravidla strhávala k akci obyvatelstvo ostatních částí republiky a naopak její porážkou obvykle začínal všeobecný ústup lidového odporu. Činnost nového vedení městské stranické organizace se zaměřila na znemožnění politických protestů a stávek a rozbíjení jednotného postupu pracujících v závodech se studenty a Koordinačním výborem.

Zatímco organizace KSČ v závodech brzy definitivně přestaly respektovat politické postoje většiny zaměstnanců, začala část odborových organizací bojovně hájit společné zájmy dělnictva a inteligence. Na projev G. Husáka na stranickém aktivu ve Vysočanech 31. května, který byl naplněn výpady proti pravicovým silám a podnikovým radám pracujících, odpověděli v rezoluci hned 2. června zástupci 15 závodů, převážně z ČKD, že „... nesouhlasí s tím, co se odehrává na politické scéně státu... Z našeho života zmizely všechny aspekty příznačné pro demokracii a socialistickou společnost a namísto toho prožíváme renesanci počátku padesátých let...“¹⁵² K nejvýznamnějším událostem patřil ak-

150 SÚA, Zasedání ÚV KSČ 29.-30.5.1969, s. 156.

151 ÚSD-SKV, D III/50.

152 ÚSD-SKV, S III/119.

tiv odborářských funkcionářů na Kladně 6.6.1969 za účasti zástupců z NHKG Ostrava, železářem v Králově Dvoře, Šenkově, Hrádku, závodů 1. máje v Mostě, VTŽ Chomutov, Kovohutí Povrly, slévárny ČKD Praha a SONP Kladno. Dodatečně se k nim připojily Kovohutě Mníšek. Jejich společná rezoluce obsahovala kritiku květnového zasedání ÚV KSČ a ohlašovala, že jsou při obraně polednové politiky „... pevně rozhodnutí použít všech odborářských prostředků“,¹⁵³ což znamenalo i generální stávkou.

Do NHKG Ostrava byl svolán další odborářský aktiv na 12. června. Pozváni byli také studenti a Koordinační výbor. Na pokyn stranických orgánů vydal národní výbor zákaz aktivu a účastníkům byl znemožněn přístup do závodního klubu v Zábřehu. Na venkovním prostranství se shromáždilo přes tisíc osob, k nimž se pokusili promluvit L. Pachman a V. Havel, avšak při slabé slyšitelnosti jejich projevů lidé postupně odcházeli. Mezi shromážděnými bylo 250-300 stranických aktivistů připravených akci rozbít. K žádnému společnému rozhodnutí, jak pokračovat v politickém zápasu proti omezování občanských práv, nedošlo.¹⁵⁴

Na pokusy o sjednocování dělnictva s inteligencí reagovalo vedení KSČ prostřednictvím Federálního ministerstva vnitra, jež 19. června Svaz vysokoškolských studentů rozpustilo. Ještě 2. července se však podařilo studentským funkcionářům 34 fakult sejít se na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. Většina z nich po projevu L. Holečka odsoudila provedení policejní zákaz studentské organizace, ale nedělala si iluze, že podané odvolání něco změní. Podle informace, kterou obdrželo předsednictvo ÚV KSČ, začali se studentští funkcionáři připravovat na nelegální činnost neformální organizací styku mezi fakultami.¹⁵⁵ V červnu 1969 byl rovněž zakázán Koordinační výbor, avšak tvůrčí svazy pokračovaly na jeho organizační základně nadále v činnosti tak, jako kdyby existoval.¹⁵⁶

V ovzduší zjevných pokusů stranické oligarchie o likvidaci opozičních organizací uskutečnil se 10. června sjezd Svazu českých spisovatelů. S ohledem na situaci J. Seifert v hlavním projevu zdůraznil, že spisovatelé nechtějí politiku suplovat, ale působit na politiky svou tvorbou. Jejich východiskem při poznávání stavu společnosti a formulování velkých koncepcí by neměly být jen sociologické a ekonomické analýzy, ale i krásná literatura.¹⁵⁷ Proto požadoval, aby

153 ÚSD-SKV, S III/118, S III/124.

154 ÚSD-SKV, S III/126.

155 ÚSD-SKV, D III/58.

156 AÚSD-SKV D VII/69.

157 Rudé právo, 11.6.1969.

spisovatelé mohli svobodně podle svého svědomí formulovat výpověď o světě, ve kterém žijí. Nehledě na tuto umírněnou vstupní část sjezdu vystoupilo osm diskutujících proti cenzuře a zrušení Koordinačního výboru. „Svobod ubývá a biřičů přibývá,“¹⁵⁸ charakterizoval výstižně poměry spisovatel Jan Procházka. Výsledky sjezdu včetně opětovného zvolení J. Seiferta předsedou SČS byly veřejností sledovány s velkými sympatiemi a chápány jako podnět k odporu proti omezování občanských práv.

Na zákazy Koordinačního výboru a Svazu vysokoškolských studentů opozice již nemohla bez ztráty důvěryhodnosti reagovat jen rezolucemi a slovními protesty. Nastala zkouška jejich schopností získávat a vést široké vrstvy při stávkách a demonstracích a odpovědět činy. Tu se však ukázalo, že na všech vyšších řídicích stupních, jen s několika málo výjimkami (tvůrčí svazy, vedení lokomotivních čet), se stala politická opozice prakticky bezmocná a vedla jen verbální boj. Členové ústředního výboru nejvýznamnějšího Českého odborového svazu kovoprůmyslu, který se sešel na zasedání 2.–3. července, vystupovali ještě radikálněji proti Husákově politice, než na sjezdu tohoto svazu před Vánocemi roku 1968, kdy se s ním střetli ve sporu o J. Smrkovského. Hrozili: Udělejte volby a pak uvidíte! Radikálně odmítli cenzuru, vyžadovali neprodlený odchod sovětských vojsk a vstup do generální stávky k prosazení zákona o podniku. V přijatém usnesení odmítli požadavek vedení KSČ zrevidovat usnesení odborářských sjezdů a trvali na jejich plnění.¹⁵⁹ Ale když se pouhých několik dní předtím na vedení tohoto svazu obrátila delegace z ČKD s požadavkem protestovat v duchu uzavřených dohod se studenty proti zrušení jejich vysokoškolského svazu, nejvyšší funkcionář odborového svazu kovoprůmyslu stávku nejen odmítl, ale odboráře z ČKD obvinil, že jim jde o nesouhlas se současnou politikou. I když stávce nezabránil, alespoň přispěl k její izolaci. Neprodleně informoval vedení KSČ.¹⁶⁰ Prakticky měl ve svých rukou více moci, než celý ústřední výbor svazu.

Pro konání stávky se v ČKD rozhodl nejdříve závodní výbor v lokomotivce, k němuž se připojily další čtyři závody. Podle zprávy vedoucího tajemníka Městského výboru KSČ v Praze O. Matějky usilovali organizátoři nejen o vyvolání všeobecné stávky v ČKD a dalších velkých podnicích, ale i o vystoupení pracujících v ulicích. Po včasném varování rozvinuly stranické orgány okamžitě intenzivní stávkokazeckou činnost. Proti stávce vystoupily všechny

158 ÚSD-SKV, S III/126.

159 ÚSD-SKV, D III/59.

160 ÚSD-SKV, D III/55.

celozávodní výbory KSČ, hospodářští vedoucí a v některých závodech i odborové orgány. Stávka se uskutečnila 24. června za účasti asi 3000 lidí po dobu 15 minut.¹⁶¹ Zvážíme-li, že šlo o střetnutí plně zorganizovaného politického a hospodářského aparátu se stávkokazy proti skupině dobrovolných odborářských vůdců, výsledek nebyl neúspěchem. Zdá se však, že samotný zákaz Svazu vysokoškolských studentů nebyl pro pracující ČKD dosti silným motivem pro konání stávky. Při protestech proti okupační politice vystupovali dělníci a zaměstnanci některých pražských závodů daleko důrazněji. V Českých loděnicích vstoupili 28. května pracující do celodenní stávky, kterou zabránili tomu, aby se v závodě uskutečnila schůze Svazu československo-sovětského přátelství, spojená s vystoupením souboru sovětské armády. Když 29. července chtěla navštívit Avii sovětská delegace s V. V. Grišinem, znemožnilo shromáždění asi 500 lidí vjezd vozů do podniku, proti delegaci vyjely dva autobusy a delegace se musela vrátit.¹⁶²

Do konce června 1969 ovládlo Husákově vedení téměř všechny vyšší řídicí orgány KSČ, nekomunistických stran a společenských organizací, avšak jeho izolace v národě trvala. Protože G. Husák věděl, jak úzká je vrstva těch, kteří ho spolehlivě podporují, rozhodl se v červnu 1969 zahájit ve vedení KSČ přípravu ozbrojených sil na střetnutí s lidem v srpnu 1969.

Nejzávažnější zkušenosti z jara 1969 nejsou hlavně v tom, jak se G. Husák se svými společníky dostal k moci, ale jak ji upevnil potlačováním zárodečného odporu obyvatelstva a jak dosahoval stále větší poslušnosti většiny vedoucích činitelů. Nebyl to jen výsledek nátlaku a administrativních opatření státní moci. V rozhodující míře normalizátoři své záměry prosadili důsledným a systematickým uplatňováním „demokratického centralismu“ nejen v KSČ, ale i v celé společnosti. I lidé zcela opačného přesvědčení byli tak nejednou dotlačeni k tomu, že prováděli Husákovy požadavky a dokonce se při plnění svých stranických povinností nezřídka podíleli i na postihu svých nedávných přátel, kteří se odmítli slepě podřizovat stranické kázni. Prvním příznakem návratu od polednové omezené demokracie k totalitě bylo potlačování nekonformních názorů a opoziční činnosti uvnitř vládnoucí strany, které se v průběhu roku 1969 rozvinulo ve všeobecné ignorování a potlačování vůle lidu i členů KSČ.

161 ÚSD-SKV, S III/132.

162 ÚSD-SKV, S IV/78; D III/80.

VI. Politické, bezpečnostní a vojenské přípravy na rozhodující potlačení protestů opozice

Sovětské vedení posuzovalo v letech 1968 a 1969 možný vývoj v Československu pod vlivem svých analýz maďarských událostí z roku 1956. Výbuch lidové nespokojenosti strhl tehdy podstatnou část maďarské armády k podpoře národního hnutí. Tuto možnost v Československu do jisté míry naznačily bouřlivé protestní akce po hokeji koncem března 1969. Ani po nástupu G. Husáka do vedení KSČ proto v Kremlu nemohli vyloučit potřebu opakovaného sovětského vojenského zásahu do vnitřních československých záležitostí. Současně jim však bylo zřejmé, že jeho provedení by přivodilo závažné a mnohostranné komplikace. Americkou vládu by nová vojenská intervence na nějaký čas znovu donutila ustoupit od připravovaných sovětsko-amerických jednání o omezení raketojaderného zbrojení. Sovětské diplomaty se také obávali, že by československá otázka mohla být projednávána v Radě bezpečnosti OSN. To potvrzují zprávy odeslané z československého velvyslanectví ve Washingtonu do Prahy, podle nichž sovětské diplomaty s takovou možností počítali a připravovali svou odpověď. Ve zprávě z 26. srpna pak bylo s uspokojením konstatováno, že Rada bezpečnosti OSN o Československu nejednala, protože v srpnu 1969 nedošlo k „vyprovokování zásahu sovětských vojsk“.¹⁶³

Také nutnost určitých ohledů na mezinárodní komunistické hnutí, jehož porada byla svolána na první polovinu roku 1969, vyvolávala zvýšený zájem Moskvy na tom, aby se Husákovi podařilo zvládnout situaci vlastními silami. Kdyby neuspěl, museli by Sověti při pacifikaci obyvatelstva v Československu přistoupit k nastolení vojenského režimu alespoň v takové podobě, o jaké mluvil maršál Grečko na již zmíněném zasedání Vojenské rady 1. dubna. Husákova garnitura by se pak světu představila v celé nahotě jako loutková vláda cizí mocnosti a G. Husák by pro Sověty nutně ztratil na ceně. Při silicím vlivu československých stalinistů to mohlo vést k jeho a Černíkovu odchodu. Při jeho domácí izolovanosti byly proto pro G. Husáka československé ozbrojené síly nejcenějším trumfem v hazardní hře o osud českého a slovenského národa. Podle výpovědi L. Štroukala pro komisi vlády z 23.5.1991 „před srpnem 1969 bylo jasné varování z různých stran – tedy z různých těch kanálů od sovětského velvyslanectví, že jestliže to nezvládneme vlastními silami, tak že do toho z Milovic zasáhnou. Tohleto, podle mého názoru, ovládalo nás všechny.“... „Byla tady atmosféra zvládnout to vlastními silami, aby sovětské tanky nepřijely do Prahy.“

163 A MZV, šifrovky došlé 1969, sv. 15, č. 6915 a 7187.

Přestože vyčleněné jednotky ČSLA zajišťovaly již v dubnu 1969 „klid“ při přejímání moci vedoucí skupinou normalizačních politiků, sovětské funkcionáře stále ještě československým vojákům moc nedůvěřovali. K výsledkům dubnového zasedání ÚV KSČ sice z armády nepřišlo ani jedno odmítavé stanovisko, ale zároveň jen 7 % organizací KSČ přijalo do 20. května souhlasné rezoluce. Zpráva HPS z 21.5.1969 konstatovala, že řada vojáků se „těžko propracovává“ k chápání politiky, jak ji provádí ÚV KSČ a projevuje se neklid, zda nedojde k postihu za politické názory.¹⁶⁴

Sovětské velení projevovalo svou nespokojenost. Vojenský přidělenec v Moskvě generál F. Sedláček upozorňoval MNO v souhrnu informací získaných od vedoucích pracovníků ministerstva zahraničních věcí SSSR a sovětské armády, že kladou důraz na upevnění československých orgánů státní moci. „Podle názorů mnohých sovětských soudruhů pokračuje práce v tomto směru daleko účinněji ve složkách ministerstva vnitra než v armádě a justici.“¹⁶⁵ Podobně shrnul hodnocení vývoje v ČSLA několika vojenských přidělců východoevropských států československý vojenský přidělenec v Berlíně: „Přijatá opatření na úseku armády se posuzují jako polovičatá a nedůsledná..., diferenciace a konsolidace na ministerstvu vnitra probíhá daleko rychleji a jsou tam zdravé síly v ofenzivě.“¹⁶⁶ Velení ČSLA se rozhodlo odpovědět na sovětskou kritiku radikálnějším postupem při kádrových změnách a zesílilo tlak na politické přizpůsobování vojáků novým požadavkům.

Návrat k předlednové vojenské politice se uskutečňoval pod praporem boje proti pravicovému oportunismu, za obnovu „marxisticko-leninských principů výstavby ČSLA“. Nejzřetelnějším problémem zůstávalo zajištění účasti armády na „obraně socialismu“ při jeho vnitrostátním ohrožení. Na byru HPS 26.–27. května bylo rozhodnuto vypořádat se s „odmítáním vnitřní úlohy armády jako mocenského nástroje třídního boje“, které hrozí „izolací armády pro případ otevřeného vystoupení vnitřní reakce...“.¹⁶⁷

Jako ideologický nástroj normalizace armády byl využit vojenský tisk. V polovině června 1969 byl při jednání generála F. Bedřicha s G. Husákem kritizován, že se neangažuje na podporu květnového zasedání ÚV KSČ. Oba funkcionáři se dohodli na potřebě „rázného zákroku“.¹⁶⁸ Zasedání Vojenské rady

164 VHA, HPS 1969, 24/3-1.

165 VHA, SZS 1969, 31/10-6.

166 VHA, SZS 1969, 31/15-3.

167 VHA, HPS 1969, 1/4-4.

168 VHA, VR MNO 24.6.1969.

MNO 24. června, na které generál Bedřich sebekriticky vystoupil, schválila odvolání šéfredaktorů *Obrany lidu* a *A-revue* a naplánovala co nejrychlejší uvolňování dalších redaktorů. Vojenský tisk pak v útocích proti „pravcovému oportunismu“ počal předstihovat nechvalně známou *Tribunu* a otiskoval i takové články, které ani *Tribuna* nepřijala.¹⁶⁹

Za klíčový princip výstavby ČSLA byla označována vedoucí úloha KSČ. Ve skutečnosti však KSČ při své „vedoucí úloze“ nikdy o koncepci výstavby ČSLA, charakteru výcviku, možných způsobech vedení války, operačních úkolech atd. nerozhodovala. To vše určovali sovětsští maršálové. Celá vedoucí úloha KSČ se na úseku obrany země v podstatě zredukovala na řešení ekonomických problémů, zajišťování požadovaného morálněpolitického stavu ČSLA, rozhodování o vojenských kádrech (s výjimkou nejvyšších funkcionářů) a vydávání pokynů pro bojové nasazení československých jednotek proti „vnitřnímu nepříteli“. I v tomto užším pojetí „vedoucí úlohy“ mohla KSČ splnit své poslání pouze sovětskými metodami „vedení“, protože změny po lednu 1968 zneužití armády proti vlastním občanům překážely. Po usnesení předsednictva ÚV KSČ ze 7. ledna 1969 se všechny kolektivní orgány změnilly na pouhé pomocné složky politického aparátu. Ten byl rozšířen obnovením funkcí zástupců velitelů pro politické věci v rotách, což mělo sloužit zejména k účinnější kontrole politického myšlení vojáků a k jeho ovlivňování. Podle rozkazu ministra M. Džúra z května 1969 bylo navíc ustaveno 500 nových funkcí ZVP rot, přednostně ve vyčleněných vojenských jednotkách pro zajišťování „klidu a pořádku“.

Nejnáze se generálu Džúrovi podařilo ovládnout Odborový svaz pracovníků ČSLA, který měl 60 000 členů. Jeho vedení se iniciativně přidalo k dubnovému prohlášení Ústřední rady odborů na podporu Husákovy politiky a již v roce 1969 začalo organizovat družbu se sovětskými odbory při Střední skupině sovětských vojsk v Československu. Bez potíží zrušil Džúr v květnu 1969 na 200 přípravných výborů Svazu československých důstojníků a praporčíků a Svazu letců. Zájem o tyto organizace se pak přenesl na vojenskou kontrarozvědku, která jejich organizátory prošetřovala s cílem najít podklady pro jejich trestní postih.¹⁷⁰ Svazy vojenské mládeže se 70 000 členy se pokusila ovládnout Hlavní politická správa, a proto přepracovala a nadiktovala stanovy nové vojenské organizace mládeže II. kongresu Svazu vojenské mládeže 30. července 1969. V přijatém usnesení si pak tato organizace dala za cíl vést mladé vojáky k osvojování marxismu-leninismu a k jejich angažovanosti při

169 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 05600/86.

170 A MV, A-30/378.

provádění politiky KSČ.¹⁷¹ V polovině roku 1969 skončila v armádě dobrovolná, iniciativní zájmová činnost různých skupin příslušníků ČSLA.

Obnovování „internacionalismu“ ČSLA zajišťoval ministrův rozkaz č. 02/69, ukládající konání pravidelných společných porad československých a sovětských velitelů a rozvíjení „družby“ až po vojáky základní služby. Ignorovat jej nebylo možné bez nebezpečí postihu. Na upozornění člena VR MNO gen. J. Luxe, že byl potrestán důstojník, který organizoval družbu se Sovětskou armádou, vyjádřila HPS stanovisko, že to není podstatné, protože ministr trvá na potrestání a propuštění do zálohy všech vojáků z povolání, kteří o protisovětské politické aktivitě podřízených věděli a účinně nezasáhli. HPS vyhlásila nutnost tvrdých opatření, protože přesvědčování a výstrahy se ukázaly jako zbytečné.¹⁷² Po vydání a kontrole rozkazu 02 se velení ČSLA přestalo obávat vzniku větších konfliktů mezi československými a sovětskými vojáky. To umožnilo organizovat spojení sil protivzdušné obrany čs. a sovětských vojsk¹⁷³ a konat společná cvičení větších jednotek. Ve dnech 19.–26.5.1969 probíhalo rozsáhlé velitelskoštábní cvičení ČSLA a Střední skupiny sovětských vojsk v Československu pod názvem „Merkur“, které řídil generál Mucha. Na cvičení byla povolána část záložníků. Ve dnech 22.–24. května v souvislosti s cvičením přiletěl do Československa maršál Jakubovskij a vedl řadu jednání s vedoucími představiteli KSČ, vlády a MNO. Jejich obsah zatím neznáme. Vnitropolitické souvislosti cvičení „Merkur“ z přístupných dokumentů nejsou prokazatelné, ovšem každá příprava vojsk na střetnutí s vnějším protivníkem je po vojensko-odborné stránce v podstatě i přípravou pro jejich vnitřní použití.

Čím více klesaly šance KSČ působit na lidi ideologicky v nudném monologu o škodlivé nebo zločinné činnosti pravicových a antisocialistických sil, tím důležitější se pro vynucení „vedoucí úlohy KSČ“ stávala kádrová práce. Již při jednání generálů M. Džúra a K. Rusova s A. Grečkem a J. Jakubovským v Moskvě 22. února 1969 o nové makrostruktuře ČSLA sovětsští maršálové doporučovali provést přednostně změny na vyšších místech ČSLA, a to tak, aby klíčové funkce okruhů a čs. frontu obsadili absolventi Vojenské akademie GŠ

171 Bílek, J. – Hrách, J.: *Stručný nástin vývoje mládežnického hnutí v armádě koncem 60. let*, interní studie Historického ústavu čs. armády, Praha 1990.

172 VHA, HPS 1969, 43 2/6.

173 Usnesením vlády č. 105 z 22.5.1969 bylo schváleno použití sovětských vojsk proti cizím letounům – narušitelům čs. vzdušného prostoru a uloženo zajistit pozemky pro jejich palebná postavení. Tak došlo k dalšímu rozšiřování již dříve uvolněných prostorů pro Sovětskou armádu. (VHA, sekret. MNO 1969, 33 1/13.)

Sovětské armády,¹⁷⁴ lidé, které si během jejich studia v SSSR politicky ověřili. V březnu 1969 bylo z 98 těchto absolventů v nejvyšších funkcích ČSLA 65, z toho 40 přímo na MNO. Generál M. Dzúr s požadavky sovětských maršálů souhlasil, avšak při jejich prosazování narážel v Dubčekově vedení KSČ na odpor. Proto se mu od srpna 1968 do května 1969 podařilo z 37 osob, jejichž jmenování podle nomenklaturních seznamů náleželo prezidentovi republiky, vyměnit jen čtyři, a to ještě s potížemi. Podle informace M. Dzúra na byru Hlavní politické správy 14.5.1969 bylo od srpna 1968 propuštěno z armády z politických důvodů celkem asi 200 vojáků.

S takovým tempem očisty ČSLA od „pravcových sil“ nebyli v Moskvě spokojeni. O dalším postupu kádrových změn jednalo 27. května kolegium ministra. Generál V. Dvořák, zastupující ministra, nařídil přítomným velitelům a náčelníkům předložit jmenné seznamy důstojníků k propuštění.¹⁷⁵

K projednávání opravené verze zprávy generálního inspektora ČSLA generála M. Šmoldase o morálně politickém stavu vojáků přistoupila Vojenská rada MNO 24. června.¹⁷⁶ Ministr Dzúr zprávu opět odmítl. Projevil nespokojenost s pomalým tempem kádrových změn mezi vojáky z povolání a zprávě vytknul, že je nekonkrétní, protože „nepostihuje kádrově nikoho a v armádě jsou oportunistické síly, které narušují morálně politický stav“.¹⁷⁷ Stanovisko ministra podpořil ve Vojenské radě nejdůrazněji zástupce Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy generál A. Jamščikov. Prohlásil, že v armádě jsou „lidé, kteří nepřijímají řešení pléna ÚV KSČ,“ a že od květnového zasedání ÚV KSČ se nic nezměnilo.¹⁷⁸

Na základě informací generála A. Jamščikova a dalších sovětských činitelů v Československu zesílila Moskva nátlak na rozšíření čistek v ČSLA. Ve zprávě o jednání generálů M. Dzúra a K. Rusova se sovětskými maršály Grečkem a Jakubovským a gen. Jamščikovem v Moskvě 9. července o průběhu reorganizace ČSLA se uvádí, že v SSSR „mají zájem, aby kádry byly určeny na svá místa včas... Současně prosí, aby urychleně ze struktur velení všech stupňů byly propuštěny pravcově oportunistické živly a nebyl naopak dopuštěn odchod čestných a schopných kádrů“.¹⁷⁹ Všechna sovětská „přání“ či „prosby“

174 A GŠ, Evidence archivních písemností, č. 324.

175 VHA, 5. kolegium ministra 27.5.1969, 1/10-2.

176 VHA, sekret. MNO 1969, 24/4/1-22.

177 VHA, VR MNO, 1/14-2.

178 Tamtéž.

179 A GŠ, Evidence archivních písemností, č. 324/10.

měly klamnou slovní podobu; ve skutečnosti je Moskva chápala jako závazná doporučení nebo příkazy.

Jako součást změn makrostruktury ČSLA začalo 1. května průběžné hodnocení vojáků z povolání, které bylo zaměřeno hlavně na prověrku jejich vztahu k politice vedení KSČ. Zahajovaly se hromadné čistky. Reorganizace ČSLA umožňovala, aby velení odstranilo z armády velký počet nepohodlných lidí rychle a bez zdůvodňování konkrétních příčin, aniž by se proti rozhodnutí mohli odvolat. Z celkového počtu svazků, útvarů a vojenských zařízení se jich při změnách makrostruktury 52 rušilo, 81 nově zřizovalo a 205 reorganizovalo. Celkové počty důstojníků se podle předběžných propočtů snižovaly o 1600–1700 lidí a současně se plánovaly změny funkcí a jejich obsazení u dalších 5000–5500 vojáků z povolání. Do konce října 1969 bylo odvoláno z funkcí více než 3000 vojáků z povolání a převedeno do kádrové dispozice, odkud šli většinou do zálohy. Asi 1000 lidí bylo již v této době do zálohy propuštěno.

Od května do konce roku 1969 bylo odvoláno 16 generálů a důstojníků v nomenklatuře prezidenta republiky a 41 v nomenklatuře ministra národní obrany. Z 81 náčelníků a jejich zástupců u správ a složek MNO, kteří byli ve funkcích v roce 1968, zůstalo na svých místech jen 23, z 15 velitelů divizí 2, z 15 náčelníků štábů divizí 4 a z 99 velitelů pluků 41.¹⁸⁰ Další kádrové změny nastaly po stranických prověrkách v roce 1970. Do podzimu 1969 zůstávala téměř nedotčena jen Vojenská rada MNO, která měla důvěru maršála Grečka. Rozsahem a tempem čistky v armádě předstihovaly ostatní úseky společnosti.

Protože části útvarů se reorganizace netýkala, rozhodl se v červnu 1969 ministr M. Dzúr provést inspekční prověrky v těch jednotkách, kde ho politické postoje vojáků nejvíce znepokojovaly. Jejich výsledky u 10. letecké armády, ve Vojenské akademii v Brně, Vojenském učilišti v Hranicích a u některých bojových útvarů projednala Vojenská rada MNO 5. srpna a rozhodla se jejich výsledky i s kádrovými opatřeními zveřejnit v celé armádě, podobně jako rozkaz č. 03/69, který se osvědčil pro své deprimující účinky. Cílem tohoto postupu bylo vynutit si poslušnost vojáků z povolání před nadcházejícím použitím vojenských jednotek při prvním výročí okupace Československa. Rozhodnutím ministra M. Dzúra začalo v červenci 1969 šetření vedoucích funkcionářů Pohraniční stráže, kteří umožnili v srpnu 1968 přechod řady československých občanů na Západ. Generál Dzúr projednal obvinění, připravená proti nim vojenskou kontrarozvědkou, 5. září 1969 s G. Husákem. Propuštění vedoucích funkcio-

180 VHA, KS 1970, 12/1-3.

nářů Pohraniční stráž z armády pokračovalo jejich trestním stíháním.¹⁸¹ O šetření Vojenského historického ústavu ČSLA rozhodlo 14. srpna 1969 předsednictvo ÚV KSČ. Byla to odpověď na žádost stranické organizace tohoto ústavu, aby generál O. Rytíř byl za kolaboraci v roce 1968 vyloučen z řad členů ÚV KSČ. Po prověrce byla většina vědeckých pracovníků Vojenského historického ústavu propuštěna. Zvláštní komise Hlavní politické správy od května 1969 vyšetřovala činnost vědeckých a pedagogických pracovníků Vojenské politické akademie v Praze. Náčelník HPS generál F. Bedřich 22. srpna písemně informoval předsedu ústřední kontrolní a revizní komise KSČ M. Jakeše, že všichni autoři a signatáři Memoranda VPA z jara 1968 budou z armády propuštěni, a žádal ho o příslušná opatření, až se budou ucházet o zaměstnání ve státních nebo společenských organizacích. Tím byla zahájena perzekuce propouštěných vojáků z povolání při hledání nového zaměstnání.

Politické postoje vojáků největší měrou ovlivnily celkové přeměny ve společnosti. Zatímco velkolepá občanská soudržnost v srpnu 1968 byla živým pramenem odvážného jednání a pevného přesvědčení jednotlivců, po dubnu 1969 zůstali lidé značně osamoceni, izolováni do svých pracovišť a domovů a zřetelně pociťovali ztrátu celonárodního odhodlání bránit polednové přeměny. Vpád okupačních vojsk v roce 1968 prožívaly národy Československa (s výjimkou politicky nejangažovanějších činitelů, jimž hrozilo zatčení a „revoluční“ tribunál) jako obecně ohrožení demokratického vývoje republiky a její prosperity. Po dubnu 1969 se však k těmto obecným pocitům početná částí obyvatelstva přidaly zcela konkrétní obavy, zda budou moci nadále vykonávat dosavadní zaměstnání a uchovat si své společenské postavení. G. Husák se svými společníky tuto nejistotu lidí cílevědomě živil nejen odvoláváním opozičních funkcionářů, ale i zcela systematickým zdůrazňováním pravidla, že kdo chce být na významnějším místě, musí se pro politiku KSČ plně angažovat. Tak to zformulovala realizační směrnice květnového zasedání ÚV KSČ. Na poradě vedoucích tajemníků KSČ 26. června G. Husák prohlásil: „Kdo stojí na zjevně nepřátelských pozicích, nemá v řadách strany co dělat“.¹⁸² Novinářům 2. července řekl: „Buď jsi protivník, tak buď protivník, ovšem v tisku v této etapě působit nemůžeš.“¹⁸³ Na schůzi stranické skupiny při Ústřední radě odbo-

181 VHA, VKPR 1973, 00425. Odbor vyšetřování VKR ukončil vyšetřování 19.1.1971 obviněním velitele Pohraniční stráž generála Peprného z trestného činu zneužití pravomoci veřejného činitele. Prezident L. Svoboda trestní stíhání generála Peprného zastavil.

182 *Rudé právo*, 28.6.1969.

183 *Rudé právo*, 3.7.1969.

rů 9. července prohlásil, že „ten, kdo stojí na nepřátelských pozicích, nemůže zastávat funkci v odborovém hnutí...“¹⁸⁴ Neurčitost označení „nepřítel“, „opozičník“, „destrukční živel“ apod. směřovala k tomu, aby jistotu, že nebude z ničeho obviňován, měl jen ten, kdo bezvýhradně podporuje Husákovu politiku a nevměšuje se do celostátních záležitostí. V ostravském projevu 3. července kritizoval funkcionáře závodů, že „dělají čistě vysokou politiku, jako kdyby byli na Valném shromáždění Spojených národů. Kdy odejdou vojska? Kdy budou volby? Sjezdy?“¹⁸⁵ Čím více se blížilo srpnové výročí, tím výhrůžnější tón z projevů G. Husáka zazníval.

Ztráta nadějí na zlepšení celospolečenských poměrů, sílící pocit osobní nejistoty a naopak shora živená naděje na přežití v dosavadním místě přiváděly množství slušných lidí k popření vlastního přesvědčení a zapojení do normalizační politiky, byť i jen pasivním souhlasem. To vše prožívali i vojáci z povolání. Ti však ve své většině mohli běsnění normalizátorů přečkat jen tím, že se na normalizaci aktivně podíleli. Zatímco řídicí pracovník ve výrobě se mohl udržet, pokud činnost Husákova vedení veřejně nenapadal, vojáci z povolání měli základní politické postoje určeny v rozkazech a museli je vtoukat do hlav podřízených daným systémem školení a jiných politických akcí. Občan v civilu mohl jednat, aniž by někomu druhému ublížil, avšak voják z povolání mohl být kdykoli proti své vůli poslán potlačovat demonstrace či jiné protestní akce obyvatelstva a v případě odmítnutí by byl těžce postižen. Nikdo v armádě nemohl období normalizace přežít bez svého zneuctění, míra provinění nebyla však nikdy závislá jen na náhodě, ale i na charakteru důstojníků a praporčíků. Jejich rozdílný osobní přístup činil po politické stránce režim v útvech tvrdší či přijatelnější. Nicméně v podstatných otázkách rozdíly v armádě trpěny nebyly.

S výjimkou bezpečnosti nebyla v žádné jiné části společnosti zorganizována tak systematická kontrola myšlení lidí, jako mezi vojáky. Zmíněný rozkaz č. 03/69 vyhlásil odpovědnost velitelů za nežádoucí politické projevy podřízených a donutil je tak, aby je sledovali a nejvýznamnější případy hlásili. K tomu jim především sloužil politický aparát. Samotní velitelé a političtí pracovníci byli pod kontrolou nejen svých nadřízených, ale i vojenské kontrarozvědky. Aktivně pracující agentura VKR byla v poměru k počtu vojáků z povolání pětadvacetkrát početnější než agentura StB k počtu dospělých obyvatel republiky. Poznatky získané touto cestou sloužily jako podklad pro 2–3000 kádrových opatření za rok.

184 *Rudé právo*, 15.7.1969.

185 *Rudé právo*, 4.7.1969.

Tiživou atmosféru v armádě stupňovala zvýšená aktivita donašečů, kariéristů a přesvědčených neostalinistů, kteří včas vsadili na sovětskou kartu. Přešli od zákulisního jednání k otevřeným útokům na stranických schůzích a velitelských poradách. Ministr M. Dzúr si na ně několikrát stěžoval i nejvyšším sovětským činitelům. Na byru Hlavní politické správy 14. května poznamenal: „Máme v naší armádě rovněž rozšířený boj – např. různé agentury, pomluvy, anonymy... Vytvářejí se různé skupinky..., přicházejí různé dopisy, nanášejí se různé nepravdy, kdo proti komu intrikuje, obyčejně však největší křiklouni jsou nejneschopnější lidé.“¹⁸⁶ V květnu 1969 dvacet členů KSČ z organizačně-mobilizační správy MNO žádalo písemně vedení KSČ pohnat k odpovědnosti všechny státní a stranické činitele, kteří zavinili srpen 1968. Mezi ně zahrnuli i prezidenta Svobodu.¹⁸⁷ Podle výpovědi tehdejších vysokých vojenských funkcionářů intrikovalo proti M. Džúrovi několik skupin generálů a důstojníků na MNO. Kontrolní a revizní komise Hlavní politické správy shromažďovala v roce 1969 dokumenty pro komplexní politickou obžalobu ministra s cílem prosadit jeho odvolání. Materiály proti Džúrovi kolovaly mezi příslušníky armády. Snahy o jeho odvolání podporoval zástupce Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy v Československu generál A. M. Jamščíkov. Do funkce ministra prosazoval tehdejšího vládního zmocněnce pro styk se sovětskými vojsky generála O. Rytíře, jenž v roce 1968 bez zakolísání a bojovně podporoval sovětskou politiku, zatímco generál M. Dzúr při poslušném plnění požadavků maršála Grečka přece jen do jisté míry lavíroval a až do dubna 1969 naznačoval osobní výhrady vůči srpnové vojenské invazi do Československa. V ministerském kresle se M. Dzúr udržel zásluhou maršála A. Grečka, který zřejmě ocenil jeho prosovětské služby v dubnu 1969. Kromě toho si M. Dzúr naklonil A. Grečka nákladnými dary.¹⁸⁸

Podobně jako na MNO počínali si kariéristé a stalinští veteráni i na nižších stupních, jak to potvrzují četné zachované materiály ze stranických prověrek a služebních hodnocení vojáků z povolání.

Silný vliv na mnohé příslušníky armády mělo vyloučení několika členů ÚV KSČ a rozšiřovaný projev F. Krieglů, informace o stanoviscích tvůrčích pracovníků kultury a vývoj ve studentském hnutí. U jedněch vedly k přizpůsobování se normalizačním poměrům, u jiných přispívaly k udržení ducha odpo-

186 VHA, HPS 1969, 24/3-1.

187 VHA, sekretariát MNO 1969, 50/1-5/

188 ÚSD-SVK, Dopis státního tajemníka MNO gen. V. Dvořáka komisi vlády ze 14.8.1990; SÚA, fond G. Husák, Prověřování M. Džúra, 28.7.1970.

ru. Zpráva pro Vojenskou radu MNO 27. června konstatovala, že ještě počátkem roku 1969 byli vysokoškoláci v armádě se svými názory o neutralitě, zkrácení vojenské služby a s kritikou konzervativních politiků v čele vojenských kolektivů jako jejich mluvčí. V červnu se již většina absolventů vojenských kateder vysokých škol neprojevovala a jednotlivci se začínali zajímat o prosazování linie KSČ.¹⁸⁹

Pod nátlakem stranických orgánů a velení ČSLA a s pocitem nepatrné naděje, že osobní obětí něco změní ve společnosti k lepšímu, potlačila většina vojáků z povolání své svědomí a dala přednost záchraně svých zájmů. Zákon č. 76/1969 sice vytvořil příznivější finanční podmínky pro odchod z armády, hlavně však pro vojáky z povolání středního věku. Pro mnohé byla problémem příliš úzká a v civilu nepoužitelná odborná kvalifikace, jež jim ztěžovala uplatnit se rovnocenným způsobem jako v armádě. Výsledkem celého komplexu nejrozličnějších vlivů byla změna politických postojů většiny profesionálních vojáků. Neprojevovali nadále žádné velké nadšení nad Husákovou politikou. Počet organizací KSČ v armádě, jež za přispění politického aparátu poslaly rezoluce na podporu politiky vedení KSČ, se zvýšil ze 7 % v květnu na 24 % v srpnu 1969.¹⁹⁰ Nemůžeme s jistotou říci, jak by na příkazy k vnitřnímu mocenskému použití armády reagovalo těch několik tisíc vojáků z povolání, kteří byli již v kádrové dispozici nebo propuštěni, protože nebyli podrobeni praktické zkoušce v nejméně vyostřené situaci. O těch ostatních však z dochovaných faktů zjišťujeme, že s nepatrnými výjimkami se smířili s tím, že budou muset určené rozkazy splnit. Snad doufali, že nebudou k špinavé práci přibráni, ale byli pro ni použitelní a to bylo pro vedení KSČ při blížícím se výročí okupace Československa rozhodující.¹⁹¹

189 VHA, sekretariát MNO 1969, 24/4-22.

190 VHA, HPS 1969, 24/3-2, 0550/17.

191 Rychlý zvrát politických postojů vojáků z povolání nebyl jen zvláštností ČSLA. Vedoucí činitel Maďarské strany práce S. Kálmár poskytl koncem roku 1956 předsednictvu ÚV KSČ informaci, že „pokud jde o armádu, postavila se prý z 90 % na stranu kontrarevoluce“. „Jedině příslušníci ministerstva státní bezpečnosti byli spolehliví.“ (SÚA, f. Předsednictva ÚV KSČ, 02/2/126/162, b. 8. V později napsané knize plk. Zagoni, E. – pplk. Sonogy, G. – mjr. Farkase, F.: *Armáda, obrana vlasti*, vydané v Budapešti 1968, se uvádí, že základem obnovy maďarské armády byly po očistě důstojnického sboru pořádkové jednotky. Před vstupem do Kádárovy armády důstojníci podepisovali prohlášení, v němž se zavazovali k boji s kontrarevolucí, uznali nutnost zásahu sovětských vojsk v Maďarsku a vyjadřovali bezpodmínečnou podporu revoluční dělnicko-rolnické vládě. Kdo odmítl, byl do 24 hodin propuštěn. Podepsalo 80 % důstojníků.

Od poloviny června 1969 se v Československu šířily letáky s výzvami k politickým protestním akcím při srpnovém výročí. V první polovině srpna ministerstvo vnitra evidovalo 128 různých druhů letáků. Nejrozšířenější byl leták s názvem „Draží spoluobčané“ s deseti body – pokyny pro chování v srpnových dnech: ignorovat dopravu, bojkotovat denní tisk, kulturní podniky, obchody, vstoupit do generální stávk, spouštět sirény, jezdit auty s rozsvícenými světly a houkajícími klaksony. Občané a organizace byli vyzýváni k odesílání protestních dopisů do OSN proti okupaci Československa, s požadavkem uspořádat svobodné volby pod dohledem OSN. Jen v Praze bylo zjištěno 880 odeslaných dopisů od jednotlivců i celých kolektivů. Např. v Loděnicích podepsalo tento dopis 100 zaměstnanců. Podle zprávy náčelníka VKR gen. Stavinohy z 5. srpna zachytily orgány VKR 116 dopisů odeslaných na zahraniční úřady v Československu. Letáky byly nalezeny ve 46 posádkách. VKR předala k trestnímu stíhání 18 lidí. Letáky a výzvy se objevovaly na celém území republiky a bezpečnost vyšetřovala 287 rozšiřovatelů. Nebylo pochyb, že zachytila jen menší část skutečné aktivity politické opozice.¹⁹²

Cíle opozice nebyly zřetelně zformulovány a již vůbec ne sjednoceny. Pomineme-li výzvy izolovaných extrémistů k teroristickým činům, obě střetávající se strany si byly vědomy toho, že srpnové protesty mají prokázat neoprávněnost stávající politické a státní reprezentace Československa. Dopisy adresované OSN sloužily zmezinárodnění československého problému, kterému měl napomoci ohlas velkých srpnových shromáždění lidu a stávek u světové veřejnosti. Tím měly být rozhýbány i státní instituce na Západě, které účinnou podporu československým demokratickým silám dosud neposkytly. Pokud lze věřit informaci o názorech amerických diplomatů v Berlíně, USA si přály uklidnění situace uvnitř Československa, aby mohly nerušeně jednat se Sovětským svazem.¹⁹³ V tomto smyslu občas psal i světový tisk.

192 VHA, Státní taj. MNO 1969, 002509/1; VHA, VR MNO 1969, 1/17-2; A FS, 9. schůze předsednictva FS 21.8.1969, zpráva stát. taj. MV Majera.

193 V šifrovce odeslané z Berlína čs. diplomatem Matalem (byla předána nejvyšším stranickým a státním činitelům v Souhrnné informaci Federálního informačního systému za 15.-31.7.1969) se mimo jiné uvádí, že podle vyjádření amerických diplomatů v Berlíně „USA by prý rády viděly i urychlenou stabilizaci situace v ČSSR, protože tato stabilizace v táboře vedeném SSSR je předpokladem pro větší snahu SSSR ukázat na velmocenské úrovni konkrétní pozitivní kroky při řešení jeho vztahů s USA a Západem. Řada amerických diplomatů je prý toho názoru, že československý lid a někdy i československé vládní kruhy nedoceňují a nechápou, že sovětská vláda stojí před problémy na jiné úrovni, než mnohý stát, že nemůže ustoupit od normalizace a připustit podstatné oslabení své síly,

Část opozičních sil zřejmě doufala, že demonstrace v ulicích a stávky by mohly zmírnit bezohlednost prováděné normalizace. Sotva kdo však předpokládal, že by přivodily zvrát poměrů. V. Havel v dopisu A. Dubčekovi z 9. srpna 1969, v němž ho vyzýval, aby otevřeně vyjádřil odmítavý postoj k vojenské intervenci, uvažoval takto: „Pravděpodobně vyvoláte novou 'krizi'; možná propuknou nepokoje a skuteční se stávky na Vaši podporu. Nakonec se ovšem podaří vše jakž takž 'uklidnit', nepokoje budou potlačeny, (někteří další funkcionáři budou na toto konto vystřídáni a několik desítek lidí se ocitne v kriminále), a po několika týdnech vše opět vpluje do poměrů, jaké známe a jaké si umíme představit.“¹⁹⁴ Přesto, předpokládal dále V. Havel, morálně politický potenciál by zůstal uchován a pokus z roku 1968 by zůstal „průběžně přítomnou alternativou.“

Pro řízení příprav represivních akcí vytvořilo předsednictvo vlády 16. června pracovní skupinu předsedy vlády, složenou z O. Černíka, ministra vnitra J. Pelnáře, ministra národní obrany M. Dzúra a předsedy Výboru pro tisk a informace J. Havelky. Jejím sekretářem se stal gen. A. Gross. Zápisy o jednání této skupiny jsou neúplné, avšak její rozhodnutí jsou dostatečně známa. Klíčovou osobností všech příprav na potlačení srpnových politických protestů se stal předseda vlády O. Černík, pro jehož opatření připravoval podklady odbor pro ochranu a bezpečnost při předsednictvu vlády v čele s gen. Činčárem.

Postup československých stranických a státních orgánů byl přímo ovlivňován sovětskými činiteli. Nejvýznamnější bylo naléhání Moskvy na urychlené přehodnocení vojenské akce pěti států Varšavské smlouvy ze srpna 1968.¹⁹⁵

Vojenskou stránkou příprav na výročí okupace Československa se zabývalo společné zasedání vojenských rad MNO ČSLA a Střední skupiny sovětských vojsk v Československu 20. a 21. června.¹⁹⁶ Současně se velení ČSLA

své sféry vlivu, a že řešení těchto problémů právě komplikuje sovětskému vedení další jednání o světově důležitých problémech.“ A MZV, šifrovky došlé, 1969, č. 6262.

194 Havel, V.: *Do různých stran*, Praha 1990, s. 434.

195 Čs. vojenský přidělenec v Moskvě ve zprávě z 11.6.1969 informoval o stanovisku vedoucích sovětských činitelů takto: „Čím dříve bude provedena analýza poledního vývoje a zejména událostí kolem 21. srpna 1968, tím to bude pro další vývoj prospěšnější. Příchod vojsk pěti socialistických zemí je třeba urychleně objasnit, neboť na nejasnostech kolem této otázky se stále ještě příživuje mnoho nepřátelských sil.“ (VHA, SZS 1969, 31/10-6.) To byl nátlak i na G. Husáka, který v rozhovorech s J. Kádárem 15.-16.5.1969 takové řešení 21. srpna 1968 nepovažoval ještě za zralé a v tomto duchu vystupoval i na květnovém plénu ÚV KSČ.

196 VHA, VR MNO 1969, 1/12-1.

radilo s G. Husákem a prezidentem L. Svobodou a po návštěvě u nich 20.6.1969 „předneslo jim stanovisko k politické situaci. Ubezpečilo je plnou podporou ČSLA.“¹⁹⁷

Přístup velení ČSLA k vojensko-politickým přípravám na srpnové výročí byl vyjádřen na třídním aktivu HPS 8.-10. července s nejvyššími funkcionáři armády za přítomnosti A. Indry a P. Auersperga. Generál F. Bedřich zde jako „hlavní oblast politiky strany v armádě“ vyhlásil: „... upevnit ČSLA jako mocenskou složku v socialistickém státě, zvláště funkci armády jako mocenského nástroje... k obraně třídně politických zájmů ČSSR v těsném spojení s armádami států Varšavské smlouvy, zejména se Sovětskou armádou.“¹⁹⁸ Upozornil tak na možnost společných akcí ČSLA se Sovětskou armádou při potlačování „kontrarevoluce“.

Snad ve všech zprávách o setkání československých a sovětských činitelů z této doby se objevují zmínky o opatřeních k výročí srpna. V zápisu o poradě sovětských maršálů s československými generály v Moskvě 9.7.1969 k průběhu změn makrostruktury ČSLA je zaznamenáno: „Při uvedeném jednání byl sovětskou stranou vysloven požadavek, aby v průběhu měsíce srpna nebyl prováděn pohyb vojsk.“¹⁹⁹ Důvody nebyly uvedeny. Po zkušenostech s událostmi po hokeji, kdy čs. armáda nevystoupila k obnovení „klidu a pořádku“ a po červnové kritice z Moskvy, že konsolidace ČSLA zaostává, se Sověti zpočátku orientovali na potlačení případných rozsáhlých srpnových nepokojů svými silami za pomocné asistence ČSLA. Podobně jako v srpnu 1968 mělo zastavení pohybu čs. jednotek zabránit vzniku konfliktů. K zásadnímu přehodnocení takového pojetí příprav na srpen došlo nejpozději 18. července, kdy z pověření náčelníka GŠ K. Rusova se náčelník operační správy gen. J. Voštera zúčastnil zasedání Vojenské rady Střední skupiny sovětských vojsk. Zdá se, že v polovině července 1969 mělo velení ČSLA po poradách s velením Střední skupiny sovětských vojsk v Československu nejpropracovanější koncepci příprav na srpnové výročí, a to nejen po vojenské, ale i politické stránce. Černíkova vláda ji maximálně respektovala.

Generál Voštera o jednání v Milovicích 18. července podal náčelníku GŠ K. Rusovovi zprávu: „Vojenská rada Střední skupiny vojsk za řízení genpor. Litovce vzala na vědomí opatření navrhovaná gen. štábem předsedovi vlády ČSSR a souhlasí s jejich realizací.“ K návrhu GŠ ČSLA měla VR Střední skupi-

197 SÚA, f. G. Husák, MNO č.j. 0045986, dopis gen. Dzúra 9.6.1970.

198 *Obrana lidu*, 19.7.1969, č. 29.

199 A GŠ, Evidence archivních písemností, 324/10.

ny vojsk tyto připomínky: Zesílit jednotky ČSLA k ochraně sovětských posádek v Trenčíně, Ml. Boleslavi a Ústí nad Labem, položit důraz na výběr velitelů těchto jednotek a jejich osobní odpovědnost za chování svěřených jednotek, na pohotovost jednotek vyčleněných ve variantě II jako pohyblivé skupiny k okamžitým zásahům, a doplnit vojenská opatření usilovnou politickou prací. Dále si VR sovětských vojsk vyžádala informaci o opatřeních ministra národní obrany a předsedy vlády ihned po jejich schválení a podávání „pravidelných denních informací o vnitřní politické situaci v ČSSR, počínaje 1. srpnem 1969“.²⁰⁰

Všechny sovětské návrhy byly akceptovány. Gen. Voštera doporučil aktivizovat VKR, požádat náčelníka HPS, aby pro předsedu vlády (!) doplnil navrhovaná vojenská opatření o „politické úkoly“ a zajistil „co nejširší včasné a účinné zapojení hromadných sdělovacích prostředků k preventivním akcím k zachování veřejného klidu a pořádku“.²⁰¹ Náčelník GŠ K. Rusov tyto návrhy podstatným způsobem rozšířil a předal je státnímu tajemníkovi gen. Dvořákovi k vyřízení s O. Černíkem a k projednání na nejbližší poradě pracovní skupiny předsedy vlády. Žádal dále, aby byl připraven návrh rozkazu k ostraze závodů, aby se uložilo ministrům do jednoho týdne předložit návrhy na zabezpečení klidu a pořádku na jejich úsecích a do 10 dnů v komisi prověřit splnění těchto úkolů u každého ministerstva zvlášť, aby týden před 21. srpnem byla povolena jen předem schválená shromáždění a aby gen. A. Gross jako tajemník Černíkovy komise vypracoval návrh na řízení příprav ozbrojených sil v krajích zvláštními komisemi. Doporučil zřídit od 20.8. pracoviště na MV pro pracovní skupinu předsedy vlády a ministrů vnitra a národní obrany a do 10 dnů vytvořit společný operativní štáb armády, vnitra a LM.²⁰² Všechny návrhy GŠ byly přijaty a také realizovány. Jako v dubnu 1969, tak i nyní iniciativa MNO při prosazování sovětských pokynů podstatně překračovala rámec tohoto resortu, který se spolu s MV v napjaté politické situaci znovu nadřazoval nad všechny ostatní instituce státu.

V šedesátých letech se početní stav příslušníků VB o třetinu snížil. V březnu 1969 sloužilo u VB 24 576 osob, z nichž asi 3000 v Praze. To bylo nyní považováno za závažnou politickou chybu. Veřejné bezpečnosti museli v kritických situacích vypomáhat příslušníci StB, což zase omezovalo plnění jejich úkolů. Nové mocenské garnituře koncentrované síly VB nejvíce chyběly pro potlačování větších shromáždění. Vláda proto 23. července schválila vytvoření

200 VHA, státní tajemník MNO, 1969, 002509/61.

201 Tamtéž.

202 VHA, Stát. taj. MNO 1969, 002509/61.

pohotovostních útvarů VB s 2400 příslušníky a výcvikového praporu CO s 850 vojáky.²⁰³ Rozhodla vybavit je dovozem z Polska novými technickými a chemickými prostředky (dlouhé obušky, ochranné štíty, vrhače slzotvorných granátů apod.). MNO bylo uloženo poskytnout při formování útvarů VB a jednotek CO materiální a kádrovou pomoc.

Přijetí vojenské koncepce potlačování obyvatelstva v srpnu 1969 odsunulo připravovanou extrémně drastickou koncepci ministerstva vnitra do pozice záložní varianty. Podle zápisu z porady na zpravodajské správě FMV z 29. dubna bylo rozhodnuto vypracovat pod krycím názvem „Vltava“ do 30. května plány mimořádných opatření až na úroveň okresů. Uvažovalo se v nich o opatřeních po vyhlášení stanného práva. V navrženém textu vyhlášení stanného práva podle § 307, odst. 1 tr. ř. bylo uvedeno: „Každý, kdo po vyhlášení stanného práva spáchá některý z uvedených trestných činů, bude souzen ve stanném řízení a potrestán smrtí.“²⁰⁴

O. Černík ve zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ z 22. července uváděl, že s MNO byla projednána součinnost při zabezpečování příprav na srpen. Předložil návrh opatření v té podobě, jak ho odsouhlasila Vojenská rada Střední skupiny sovětských vojsk. Návrh počítal s následujícím použitím ozbrojených sil:

V I. variantě při činnosti smíšených pořádkových hlídek VB a armády k zajištění „klidu“ a k ochraně důležitých objektů bylo plánováno posílení orgánů bezpečnosti celkem o 4483 vojáků s deseti obrněnými transportéry pro Prahu a čtyřmi pro Bratislavu, se 135 nákladními auty a 7509 příslušníky Lidových milicí.

Ve II. variantě, určené k potlačování místních nepokojů, k přehrazování důležitých komunikačních směrů a ulic a k vyklizování významných prostorů, se plánovalo doplnění bezpečnostních sil o 6480 vojáků, 71 obrněných transportérů a 190 nákladních aut. Kromě toho se v porovnání s I. variantou více než trojnásobně zvyšoval počet příslušníků ČSLA k ochraně sovětských posádek. To je zvláště pozoruhodná část historie ČSLA: armáda, která má být nejmocnějším prostředkem ochrany státní suverenity, stala se ochráncem okupačních vojsk. Celkem se ve II. variantě plánovalo nasazení 13 130 vojáků. V českých zemích bylo ze 3386 příslušníků VB sestaveno 86 pořádkových jednotek s počtem 20-50 příslušníků, v Praze pět jednotek po 100 mužích a ve větších městech po jedné stejně početné jednotce.²⁰⁵ 1568 osob z centrály FMV, škol VB a jednotek CO tvořilo zálohy.

203 VHA, sekret. N GŠ 1969, 33/1-29.

204 A MV, A-13/22.

205 A MV, A-13/86.

Část příslušníků Lidových milicí se odmítla připravovaných akcí zúčastnit. Za 10 měsíců od počátku roku 1969 opustilo z politických důvodů Lidové milice 9918 příslušníků. Za tento protest proti politice KSČ se za Husákova režimu ocitli v politické nemilosti. Na 46 závodech byly jednotky Lidových milicí pro politickou nespolehlivost rozpuštěny. Protože nábořem se podařilo získat jen jeden tisíc nových milicionářů, klesl jejich celkový počet v roce 1969 na 51 000. Očištěné Lidové milice zahájily intenzivní výcvik, na který jen ve Středočeském kraji bylo v první polovině roku 1969 vynaloženo 217 000 hodin. Jednotky LM absolvovaly ostré školní střelby.²⁰⁶

Předsednictvo ÚV KSČ vyslovilo 24. července souhlas s návrhem opatření na úseku ozbrojených sil a doplnilo jej o politické a ekonomické akce. Uložilo vládě zajistit zvýšený dovoz spotřebního zboží a uvolnit federální hmotné rezervy pro zlepšení zásobovací situace obyvatelstva. Všem ministerstvům byl dán úkol „aktivizovat síť tajných spolupracovníků“ a „nepřátelská seskupení včas rozkládat a organizátory předávat k trestnímu postihu“.²⁰⁷

Politické akce zahajovala porada vedoucích tajemníků krajských výborů KSČ 31. července. G. Husák na ní přiznal „těžké rozpory ve straně“, špatný vývoj v ekonomice a rozpoutání intenzivní letákové akce opozic. Učinil závěr, že mocenský zvrat nepřichází v úvahu, ale „nestačí mít jen mocenskou sílu..., policie a armáda je jedna věc, ale aktivní podpora lidí je druhá věc...“.²⁰⁸ Předpokládal, že v Praze mohou být 21. srpna použity ozbrojené síly. Žádal, aby se věnovala pozornost hlavně závodům. „Kde budou střediska rozvratu, řešit věci politicky, kde to nepomůže, i jinak.“²⁰⁹

V diskusi se objevily zprávy, že někteří vedoucí tajemníci okresů chystají oslavy srpna a dokonce i požadavky vyhlásit 20.[!] srpen za státní svátek. Podle G. Husáka však přehodnocovat okupaci na internacionální pomoc je nutno jen postupně. Řekl, že před srpnem „s některými věcmi“ nechtějí jít ven. Avšak po srpnu „vyhodnotíme situaci a určíme tempo druhé etapy“. O členech KSČ, kteří se postavili proti vedení strany, prohlásil, že jsou „na úplně nepřátelské základně, ...proti těmto silám, které jsou hlavním nebezpečím, povedeme útok“.²¹⁰ Na informaci, že v Karlových Varech vystoupilo 6 ředitelů z KSČ, reagoval vý-

206 SÚA, f. 02/7, sv. 16, a.j. 37; VHA, N GŠ 1969, 19/2-2; *Obrana lidu*, 16.8.1969, č. 33.

207 SÚA, f. 02/1, P 6004.

208 ÚSD-SKV, D III/62.

209 Tamtéž.

210 Tamtéž.

zvou odstranit je z vedoucích funkcí. Diskuse stranických tajemníků ukázala, že více než na podporu stranických organizací spoléhají na mocenské zásahy a zkorumpované byrokraty hospodářského a politického aparátu.

Protože z hokejových událostí v březnu 1969 bylo vyvozeno poučení, že při zajišťování „klidu a pořádku“ nelze váhat, dostaly přednost vojenské metody rychlého, rázného a tvrdého rozhodování předem připravených štábů. Mocenským centrem zůstávalo předsednictvo ÚV KSČ. Jako kolektivní orgán však postrádalo potřebnou pohotovost a navíc několik jeho členů nemělo politickou důvěru. Proto bylo okamžité a zásadní rozhodování o činnosti ozbrojených sil svěřeno řídicí skupině předsedy vlády O. Černíka s federálním ministrem vnitra J. Pelnářem a ministrem národní obrany gen. M. Dzúrem. Odborným centrem pro plánování a řízení vojensko-policejních akcí se stal společný operační štáb při FMV v čele se státním tajemníkem tohoto ministerstva J. Majerem, náčelníkem GŠ ČSLA generálem K. Rusovem a zástupcem Hlavního štábu Lidových milicí M. Novákem. Konkrétní detailní řízení příprav v každé z těchto ozbrojených sil zajišťovaly jejich štáby. Velení organických vojenských jednotek zůstalo v pravomoci GŠ ČSLA a byl jím pověřen gen. E. Blahut. Provádění všech významnějších opatření kontrolovalo velení Střední skupiny sovětských vojsk v Československu. Prostřednictvím člena vlády, státního tajemníka MNO generála V. Dvořáka, dostávalo požadované informace o politické situaci a o postupu příprav na srpnové střetnutí a zvažovalo eventuální přímou účast Sovětské armády na akcích v srpnu 1969.²¹¹

Společným usnesením federální, české a slovenské vlády byly do „zajišťování klidu a pořádku“ zapojeny všechny státní orgány. S časovým předstihem byly vyzvány soudy a prokuratura, aby „se vši přísností postupovaly proti rozvratníkům a narušovatelům zákonů“.²¹² Podle doporučení generála K. Rusova byla zkontrolována všechna ministerstva a nato premiérem O. Černíkem 11. srpna kritizována za nedostatečnost přijatých opatření, která podceňují nebezpečí vnitropolitické situace.

Dokud se předpokládalo, že síly připravované podle I. a II. varianty budou pro potlačení protestních akcí postačující, soustředila se hlavní opatření v armádě na vyčleněné jednotky. Vojáci do nich byli pečlivě vybíráni veliteli za spolupráce s VKR.²¹³ Při podezření z nespolehlivosti byli neprodleně z vyčleněných

211 *ÚSD-SKV*, Vědecká konference Komise vlády pro analýzu událostí let 1967–1970 v Liblicích, projev O. Černíka 5.12.1991.

212 *A MV*, A-13/141.

213 *A MV*, A-30/322.

jednotek vyřazování. Ve zprávě VKR z 27. srpna bylo v této souvislosti uvedeno pouze 7 osob. V několika dalších případech byli vojáci vojenskou kontrarozvědkou vyšetřováni za odmítnutí služby v pohotovostních jednotkách a předání k postihu za politické trestné činy.²¹⁴ Pracovníci VKR byli určeni do každé vyčleněné jednotky a náčelníci VKR se většinou stali členy štábů. V blízkosti sovětských posádek byly navázány pracovní kontakty se sovětskými orgány VKR. Jak uvádí zpráva VKR z 25.10.1969, podle požadavků vedení KSČ „došlo zejména k přesunu pozornosti a její intenzity na otázky boje proti vnitřnímu nepříteli a pravicově oportunistickým silám v ČSLA... na prvním místě stála pomoc velení ČSLA při očiště velitelského sboru...“.²¹⁵ Za tři čtvrti roku 1969 získala VKR 1006 agentů a pokles jejich počtu z předchozího roku tak byl zastaven.²¹⁶ Vysoký podíl informací shromažďovaných VKR pocházel z různých schůzí a shromáždění příslušníků armády. Zejména od dubna 1969 schůze ztratily svůj smysl jako forma zpětné informační vazby a změnil se v nástroj ideologického nátlaku stranického centra, zdroj informací o lidech s opozičními názory a prostředek pro jejich politické odsuzování. Ti, kteří uvěřili Husákovu tvrzení, že za politické názory nebude nikdo postihován, na svou naivitu doplatili. Prolínání stranickopolitických a bezpečnostních metod k vyhledávání a potírání „nepřátel“ bylo srovnatelné jen s prvou polovinou padesátých let. Tento styl práce se stal na řadu dalších let běžnou metodou práce a ovlivnil další průběh „normalizace“.

Pro politickou přípravu na srpen vydal náčelník HPS nařízení 5. srpna. Pro každou vyčleněnou jednotku byl určen politický pracovník s plnou odpovědností za chování podřízených vojáků.²¹⁷ Političtí pracovníci rozjeli na plné obrátky kolotoč besed, schůzí a aktivů. V Západním vojenském okruhu dostali velitelé příkaz vystoupit se svými osobními stanovisky k nadcházejícím událostem. V jednotkách byli členové strany rozdělováni tak, aby v každém stanu nebo osádce bojového prostředku byl vždy nějaký komunista.

214 *A MV*, A-30/336.

215 *A MV*, A-30/332.

216 *A MV*, A-30/336. Počet agentů VKR dosáhl k 20.11.1969 4251 osob. Jejich podíl činil mezi důstojníky 5 %, praporčíky 4 %, vojáky základní služby 0,5 % a občanskými zaměstnanci 2 %. Samotná VKR měla na 3. správě FMV, správách okruhů, armád a odděleních svazků 865 lidí a nezjištěný počet pracovníků v referátech útvarů. Pro srovnání: agenturní síť 4. správy FMV (vnitřní sledování) evidovala v polovině roku 1968 17 455 tajných spolupracovníků na téměř 10 mil. dospělých obyvatel. (Po vyřazení více než 120 000 agentů ze sítě v letech 1948–1968.) *SÚA*, f. 07/15, sv. 20, a.j. 186.

217 *VHA*, HPS 1969, 24/3-2, č.j. 0550/17.

Vojenská rada MNO se přípravou na srpen zabývala 1. a 5. srpna.²¹⁸ Soustředila se hlavně na zajišťování „klidu“ uvnitř armády.

Zkontrolovat předsrpnové přípravy přijela do Československa 6. srpna početná sovětská vojenská delegace v čele s náčelníkem HPS Sovětské armády gen. A. Jepišovem a zůstala zde až do 20. srpna. Dosud získané informace o její činnosti jsou velice skromné. Rozdělila se do 4 skupin, z nichž jedna zůstala na MNO a ostatní navštívily řadu čs. vojenských velitelství a útvarů. Generál Jepišov se setkal s L. Svobodou, G. Husákem, O. Černíkem, F. Hamouzem, J. Pillerem a čs. generály M. Dzúrem, K. Rusovem, V. Dvořákem a F. Bedřichem.²¹⁹

Je velice pravděpodobné, že to byla tato delegace, která dala podnět k rozšíření vojenských příprav. O. Černík na předsednictvu ÚV KSČ 12. srpna předložil informaci o provedených kontrolách příprav na srpen se závěrem, že nebezpečnost situace nebyla doceněna. Předsednictvo ÚV KSČ proto rozhodlo ustavit pracovní skupinu, která do 15. srpna vypracuje návrhy na řešení mezních situací a připraví podklady pro přijetí variantních rozhodnutí komise předsedy vlády.²²⁰ Touto mezní situací se v podstatě rozuměla občanská válka, i když to tak nikdo nenazval. Přípravou na ni se 15. srpna zabýval aktiv vedoucích funkcionářů MNO, na němž promluvil ministr Dzúr a náčelník HPS gen. Bedřich. Zápis z tohoto aktivu nebyl nalezen. O obsahu vystoupení gen. Bedřicha lze usuzovat z jeho úvodníku ve zvláštním vydání *Obrany lidu* z 19.8.1969, nazvaném *Rozvratníci neprojdou*: „... odpovídáme přece za bezpečnost země, za její nedotknutelnost zvenčí i zevnitř. Přisahali jsme jeden každý z nás, že nebudeme váhat nasadit ani své životy, abychom bezpečnost země zaručili. A nejen v době války, ale i v míru, nejen při živelních pohromách a katastrofách, ale vždycky, kdykoli by bezpečnost naší vlasti byla ohrožena.“ V tomto duchu byla rozvinuta poslední fáze nejen politických, ale i vojenských příprav na výročí okupace Československa. GŠ rozhodl zabezpečit jako zálohy „organické celky k likvidaci silných a početných kontrarevolučních sil“. Proto bylo nařízeno „mít připraveny další útvary a svazky k posílení předurčených jednotek pro udržování klidu a pořádku ve stanovených městech“.²²¹

V posledním týdnu před výročím rozvinulo vedení KSČ mohutnou kampaň prostřednictvím četných aktivů a shromáždění, která měla obyvatelstvo od účasti na srpnových událostech odradit. Základní tón udávali ve svých proje-

218 VHA, VR MNO 1969, 1/17-2.

219 VHA, sekret. MNO 1969, 50/1-20, č. 39; též *Obrana lidu*, 1969, č. 34.

220 SÚA, f. 02/1, P 6125.

221 VHA, stát. taj. MNO 1969, 002509/17.

vech členové předsednictva ÚV KSČ. Dosavadní útoky proti pravici se rozvinuly do otevřeného obviňování té části Dubčekova vedení, která se před srpnem 1968 odmítala podřídit nátlaku Moskvy. Prý ignorováním sovětských požadavků zavinila kontrarevoluci a intervenci. L. Štrougal lidem radil, aby „byli ochotni se bez ohledu na šrámy angažovat jak slovem, tak hlavně činy“.²²² G. Husák na aktivu 10 000 pražských a středočeských komunistů 13. srpna hrozil: „Každý sám si bude psát kádrový posudek. A jak si ho napíše, tak ho budeme číst.“²²³

Na posledním velkém desetitisícovém celostátním aktivu 19. srpna za účasti stranických funkcionářů, členů LM, příslušníků armády a bezpečnosti podpořil opatření Husáka a Černíka proti „rozvratníkům“ i prezident L. Svoboda. G. Husák v rozsáhlém projevu obvinil pravici a vedoucí reformní komunisty z odpovědnosti za rozklad socialistického systému a tím za příchod vojsk Varšavské smlouvy a znovu pohrozil: „Orgány státní moci v tomto státě dostaly pokyny, aby energicky a tvrdě zakročovaly proti nepřátelským a rozvratným akcím, aby tak zabránily snahám znovu vyvolávat chaos, krize a rozvrat našeho státu... Proto budeme též volat k trestní odpovědnosti organizátory těchto akcí, původce těchto akcí a každého, kdo takovým způsobem se postaví proti socialistickému státu, jeho zřízení a jeho pokojným podmínkám... Proto, když nám zápas vnucují, když ho vyvolávají, obrátíme tento boj tak, abychom dokončili porážku všech reakčních a pravicových sil, ... vyčistili odpovědná místa politická, hospodářská a ostatní v tomto státě.“²²⁴

Více než na propagandu a zastrašování lidí slovy spoléhal G. Husák na bezpečnostní opatření a ozbrojené síly. Od 15. srpna začaly pracovat zesílené pořádkové hlídky a byla nařízena pohotovost a dosažitelnost příslušníků VB a StB. Od 18. srpna byla denně kontrolována vozidla, zjišťován obsah jejich nákladu a pohyb podezřelých osob a od 20. srpna byla provedena uzávěra Prahy a přijíždějící vozy odkloněny mimo hlavní město. Ve dnech 19. a 20. srpna probíhala celostátní pátrací akce proti „kriminálním živlům“. Současně byl omezen pohyb přes hranice republiky. Ve dnech 20.–22. srpna nebylo ze Západu vpuštěno 1074 studentů a novinářů.

K neaktivnějším členům předsednictva ÚV KSČ při kontrole připravenosti ozbrojených sil patřil A. Indra. 19. srpna v noci neoprávněně za doprovodu gen. Širůčky vnikl na GŠ, zjevně za účelem kontroly. Stalo se tak bez vědomí ministra, který byl ještě ve své kanceláři. Generál Dzúr to považoval za projev

222 *Rudé právo*, 16.8.1969.

223 *Rudé právo*, 14.8.1969.

224 *Rudé právo*, 20.8.1969.

nedůvěry a proto ihned následující den poslal G. Husákovi a L. Svobodovi protestní dopisy proti Indrovu jednání.²²⁵ Ať již vědomě, z vlastní iniciativy, či po doporučení svých sovětských přátel, A. Indra zřejmě pochopil klíčovou roli velení armády v nastávajících událostech. Armáda byla vybudována jako organizovaný mocenský aparát, schopný splnit své funkce do značné míry bez ohledu na přesvědčení a svědomí svých příslušníků. Velení disponovalo, podobně jako bezpečnost, nejdokonalejším informačním systémem s několika okruhy vzájemně nezávislých rychle proudících informací, umožňujících spolehlivě udržovat nepřetržitou kontrolu vlastních jednotek i míst jejich dislokace a rychle reagovat na změny situace. Pokud v nejvyšším velení totalitního státu a ve většině velitelského sboru nevznikne rozkolísanost vlivem nejednoty státních (stranických) činitelů a rozkladem ústředních řídicích orgánů moci, uchovává si armáda schopnost potlačit vůli svých příslušníků, kteří by chtěli odmítnout plnění rozkazů. Úvahy o tom, že by politická diferenciacie mezi vojáky a vliv demokratických tradic i veřejného mínění učinily armádu nepoužitelnou k potlačování lidu, hluboce podceňují mocenský charakter armády. Prakticky se potvrdilo, že i v případě nerozhodnosti či neutrality většiny vojenských jednotek stačí k rozehnání velkých demonstrací i velmi malý počet vládě věrných vojenských pluků.

Ideologické ohlupování vojáků před jejich nasazením v srpnu 1969 prostřednictvím besed, schůzí, aktivů, vojenského tisku a dalšími způsoby doplňoval psychologický nátlak. Režim života v útvech se vrátil k sovětským metodám upevňování kázně, které se v ČSLA uplatňovaly nejintenzivněji v první polovině padesátých let. Vyznačovaly se nepřetržitým organizováním veškerého každodenního života a činnosti vojáků, při kterém vypětí a únava omezují čas a síly na přemýšlení o politice a společnosti, a lidé si stále více přejí, aby už měli akci za sebou. Tak se formuje u vojáků slepá poslušnost. Generál Blahut při vyhodnocování činnosti 9. tankové divize zaznamenal, že „po uskutečnění energických opatření k utužení kázně, zvýšení organizovanosti života vojsk a zabezpečení **stálého pobytu vojenských osob z povolání u jednotek** a jejich vliv na podřízené, byly základními podmínkami k radikálnímu zlepšení režimu života vojsk v posádkách a vytvořily předpoklad pro úspěšné splnění bojových

225 VHA, VKPR 1969, 0474. Generál Dzur ve svých dopisech označil za nevyšvětlitelné, proč ho generálové Rusov, Kosmel a Širůčka o návštěvě A. Indry neinformovali. A. Indra se dodatečně Dzurovi omluvil a gen. K. Rusov dostal příkaz napsat písemné zdůvodnění svého jednání. Jejich primitivní výmluvy posílily Dzurovo podezření, že jde o další akci jedné z několika skupin na MNO, které útočily na ministrovo postavení.

úkolů proti kontrarevolučním silám“.²²⁶ Nařízená pohotovost byla podle předem vypracovaného plánu ve dnech 18.–23. srpna velkou skupinou zplnomocněných generálů a důstojníků MNO prověřována a část těchto kontrol se opakovala.²²⁷ Nebylo proto náhodné, když náčelník GŠ gen. Rusov ve své zprávě pro společný operační štáb 24. srpna uváděl: „Mezi řadou vojáků se projevují rysy psychické únavy.“²²⁸

Bojová pohotovost a kázeň se prověřovala i u předem nevyčleněných bojových jednotek. Podle zmíněného rozboru gen. Blahuta u 9. tankové divize „zatímco 79. msp věděl o svém předurčení k mimořádnému úkolu od listopadu minulého roku a mohl tudíž provést výběr lidí a systematicky a cílevědomě je politicky připravovat, ostatní útvary, mezi nimi i 17. tp, procházely konsolidačním procesem, aniž mohly předvídat, že budou plnit zvláštní úkoly“. Přesto tyto jednotky plnily úkoly v boji s „kontrarevolucí“ bez zakolísání a dokonce lépe, než dlouho předem vyčleněné síly. Generál Rusov ve zprávě z 24. srpna 1969 uvedl, že „zasazování organických jednotek (9. pzpr, 17. tp, 8. tp apod.) se jeví daleko účinnější než použití k těmto účelům narychlo sestavených jednotek. Jsou tím vytvořeny lepší podmínky zejména v oblasti velení...“.

226 VHA, HSPV 1969, 4/4-14, zvýrazněno autorem.

227 VHA, OS 1969, 2/2-29, č. 4 a 19.

228 VHA, Státní tajemník MNO 1969, 002509/17.

VII. Stávky, demonstrace a pouliční boje v srpnu 1969

První menší shromáždění několika set převážně mladých lidí se uskutečnilo v Praze u sochy sv. Václava již v pondělí 18. srpna večer. Část z nich pokřikovala na příslušníky VB „Hanba!“, jiní se však snažili s nimi diskutovat. Po půl hodině bylo shromáždění rozehnáno. 19. srpna, se lidé začali srocovat na stejném místě již v poledne a podle policejních zpráv jich v 17 hodin bylo dva tisíce. Byli rozehnáni slzným plynem, obušky a poprvé padl výstřel, který u Domu potravin poranil jednu ženu. Projevy posměchu a opovržení k příslušníkům bezpečnosti se začaly měnit v nenávist. Nové soustředování lidí ve večerních hodinách příslušníci VB rozehnali několika opakovanými a stále tvrdšími zásahy, při nichž zadrželi 215 osob.

Ve středu 20. srpna se na Václavském náměstí kolem 16. hodiny shromáždil nejméně pětitisícový dav,²²⁹ který stále narůstal. Pomocí předem rozmístěné televizní techniky sledovali na obrazovkách shromažďování obyvatelstva členové komise předsedy vlády a vydávali pokyny společnému operačnímu štábu. K rozeznání demonstrantů byly použity i obrněné transportéry. Tím se však pokojná politická demonstrace změnila v boj příslušníků ozbrojených sil proti demonstrantům. Před budovou Dětského domu, v Rytířské a v Perlové ulici, na Jungmannově náměstí byly stavěny barikády. Ve 21.35 hod. požádal předseda vlády O. Černík generála Džúra o pomoc jednotek armády. Ten během pěti minut vydal rozkaz, ve 22.00 hod. byly vyčleněné jednotky uvedeny do pohotovosti a ve 22.25 hod. je po přesunu přebíraly velící orgány VB k nasazení do akce. Na třech místech byly proti demonstrantům použity zbraně (za Prašnou branou, na Jungmannově náměstí a u Tylova divadla). Střelami ze samopalů (ve výzbroji je měly LM i ČSLA) byli u Prašné brány usmrceni sedmnáctiletý František Kohout a osmnáctiletý Vladimír Kruba. Další tři osoby byly postřeleny.²³⁰ Komuniké o jednání předsednictva ÚV KSČ z 22. srpna nestydatě obelhávalo veřejnost tvrzením, že mladí lidé byli „kontrarevolučními silami smrtelně zraněni“. Deník *Práce* 25.8. vysvětloval tyto vraždy střelbou „z davu“. Redaktor *Rudého práva* J. Hečko se v tomto deníku 23.8.1969 dokonce vysmíval občanům, „kteří litují 'ty mladé chudáčky', se kterými se krutě zacházelo, kteří jsou

229 *Práce*, 25.8.1969.

230 *A FMV*, A 10/250, Informace o zastřelených a postřelených od 19.8.1969 do 21.8.1969. Řada velitelů armády i příslušníků Pohraniční stráže, nasazených na Jungmannově náměstí, požadovala vydání nábojů, ale velení armády k tomu nedalo souhlas.

prý honěni jako králíci, na které je pouštěn slzný plyn, na které je stříkána voda a na které je prý dokonce stříleno“.

Události z 20. srpna zvětšily obavy Husákova vedení, a proto byly rozhodnutím komise předsedy vlády zahájeny přesuny dalších vojenských sil k Praze a mimořádně zesílena obrana objektů. V noci na 21. srpna byli rozmístěni k ochraně rozhlasu příslušníci 2. tankového pluku (200 osob), kolem ÚV KSČ vojáci těžké dělostřelecké brigády (300 osob), u velvyslanectví SSSR bylo 400 vojáků, u sovětské komandatury v Praze 450 vojáků atd.²³¹ Protože v letáčích byli občané vyzýváni k bojkotu dopravy, rozhodl se společný operativní štáb vyslat na nejfrekventovanější zastávky 1000 pracovníků bezpečnosti v civilních šatech k zásahům na místě.

Ke všem velkým městům byly urychleně přesunovány vojenské zálohy. Podle rozkazu ministra Džúra, vydaného pod vlivem demonstrace na Václavském náměstí, zahájil již odpoledne 20. srpna přesun k Praze 17. tankový pluk a 9. průzkumný prapor s 989 vojáky, 96 tanky a 49 obrněnými transportéry. To znamenalo, že síly a prostředky podle II. varianty byly již hodnoceny jako nedostatečné a začala se provádět opatření pro „mezí situace“ podle usnesení předsednictva ÚV KSČ z 12. srpna. 21. srpna v 5.00 hod. byly 17. tp a 9. pzpr soustředěny v prostorech Cukrák a Jesenice. Tentýž den se přesouvaly zbývající jednotky 9. tankové divize se 3456 vojáky, 147 tanky, 94 obrněnými transportéry, 11 houfnicemi 152 mm, 8 raketometry 131 mm a s několika desítkami kanónů. Z prostorů Písek a Tábor za 8 hodin od vyhlášení rozkazu dosáhly jižních okrajů Prahy (ve 21.00 hod.). Byly zálohou pro případ, že by se probíhající střetnutí s demonstranty rozrostlo a přibližovalo k občanské válce. Přesunování vojáků byli politicky připravováni líčením vandalského počínání nepřátelských živlů, před kterými měli Prahu zachránit. Aby nedošlo k selhání vojáků základní služby, byli „u 17. tp příslušníci štábu pluku a praporů po instruktaži rozděleni do tanků, aby tak svojí přítomností dali osádkám jistotu v nadcházejících úkolech a dovedli je usměrnit při vývinu složitých situací“.²³²

Protože i v Brně byly předem připravené síly ohodnoceny jako nedostatečné, bylo 21. srpna rozhodnuto nejdříve zmobilizovat co nejrychleji dosažitelné vojenské jednotky, spěšně sestavené ve vojenských školách. Z 223 učitelů a velitelů Vojenské akademie v Brně a příslušníků vojenské školy ve Vyškově byly zorganizovány důstojnické jednotky se 3 tanky a 5 obrněnými transportéry.

231 *VHA*, Stát. tajemník MNO 1969, 002509, Informační zpráva N GŠ o situaci v ČSLA k 7.00 hod. 21.8.1969.

232 *VHA*, HSPV 1969, 4/4-14.

Současně byl k Brnu zahájen přesun dvou pluků 4. tankové divize, které se pak k 19.00 hod. soustředily v blízkosti Brna. Rozkazem gen. Dzúra byly vyčleněné jednotky v okolí Bratislavy v počtu 298 mužů a 12 nákladních aut přesunuty přímo do města, avšak k jejich použití nedošlo.²³³

Protestní akce občanů vyvrcholily ve čtvrtek 21. srpna, kdy dosavadní demonstrace v ulicích byly podpořeny ze závodů. Již před srpnovými výročními dny byly z iniciativy stranického aparátu vysílány do vybraných podniků politicko-policejní brigády funkcionářů. V plzeňské Škodovce se jim podařilo zabránit vstupu zaměstnanců do stávky. Desetibodová výzva šířená letáky nalezla největší ohlas v Praze. Většina obyvatel hlavního města ignorovala městskou hromadnou dopravu. Tržby na tramvajích klesly 21. srpna v porovnání s předchozím dnem o 55 %. Obchody byly poloprázdné. Naproti tomu prodej *Rudého práva* klesl jen o 15 %, což by se dalo vysvětlit neúčastí většiny členů KSČ na bojkotu, ale prodej *Večerní Prahy* se snížil jen o 4 %. Většina zaměstnanců sice přišla do závodů pěšky, ale značně disciplinovaně. Na pracovištích se hodně diskutovalo, ale stávky organizované částí funkcionářů základních organizací ROH měly dílčí a krátkodobý charakter.²³⁴ Podle společné zprávy O. Černíka a J. Pelnáře pro předsednictvo ÚV KSČ 1. září 1969 na řadě závodů došlo k pozdnímu zahájení práce o jednu i více hodin a k přerušování práce zejména v poledne, většinou však jen na 5-10 minut. Při těchto příležitostech skupiny pracovníků zpívaly státní hymnu a provolávaly hesla, byly vyvěšovány černé prapory a spouštěny sirény. V největším rozsahu se na politických protestech podíleli zaměstnanci kovoprůmyslu a naopak malá účast byla v hutích, energetice, dolech (toho dne dosáhly srpnové rekordní těžby) a v zemědělství, v němž podle této zprávy byl „příkladný klid“.²³⁵ Časová a územní roztržitost akcí v závodech oslabila jejich účinnost.

Před polednem se zaplnila horní část Václavského náměstí několika tisíci občany, kteří provolávali hesla a ještě před zásahem ozbrojených sil stačili vykonat společnou přísahu „Věrní zůstaneme!“ a zazpívat státní hymnu. Této akce se kolektivně zúčastnili zaměstnanci některých závodů.²³⁶ V poledne se největší část lidí k odchodu ze závodů na Václavské náměstí teprve chystala, zejména z ČKD a Avie. Před Horním nádražím Libeň se asi 150 lidí pokusilo zastavit

233 VHA, Stát. taj. MNO 1969, 002509/15, 002509/18.

234 SÚA, MV KSČ Praha, f. 02/1, svv. 92, a.j. 744.

235 SÚA, f. 02/1, P 6125. Zpráva o průběhu událostí v srpnových dnech.

236 *Rudé právo* přiznalo 23.8.1969 kolektivní účast Tesly Holešovice, Tesly Karlín, Druťevy Holešovice, avšak účast dalších zamlčelo.

městskou dopravu. Dva vozy ČSAD zatarasily dopravu na Sokolovské třídě, což vyvolalo shluky lidí v Karlíně. Tím se však jejich příchod na Václavské náměstí zdržel. Živelné počínání opozičních skupin obyvatelstva – jeho shlukování na Václavském náměstí ještě před polednem – Černíkův štáb zaskočila nepřipravený, a proto nestačil zabránit společné přísaze lidí. Kdyby se demonstranti shromáždili stejně rychle a početně jako 28. března 1969, musel by se zřejmě s demonstrací smířit. Hlavní záložní síly armády s tankovými jednotkami byly v této době ještě mimo Prahu. Zdá se nepravděpodobné, že by se G. Husák s O. Černíkem rozhodli mohutnou demonstraci rozehnat i za cenu střelby do davu. Politicky by příliš mnoho ztratili.

Jakmile si řídicí skupina předsedy vlády uvědomila nebezpečí, které hrozilo z přesunu zaměstnanců závodů do centra Prahy, rozhodla se pro rychlý zážitek pořádkových jednotek, které Václavské náměstí vyklidily a uzavřely jednotkami Lidových milicí a armády se 65 nákladními vozy. To, že se demonstranti nemohli spojit s dělníky odcházejícími ze zaměstnání, společný operační štáb považoval za rozhodující moment pro další vývoj situace v Praze.²³⁷ Není pochyb, že bez tohoto zásahu ozbrojených sil by se pražská demonstrace stala stejně mohutnou jako po březnovém hokejovém vítězství anebo v listopadu o dvacet let později.

Iniciátorem násilí 21. srpna 1969 se opět staly bezohledně zasahující síly bezpečnosti, které tím vyprovokovaly velkou část mladých lidí k násilné protiakci. K 16. hodině se početné skupiny pokoušely prolomit policejní uzávěry a otevřít si přístup na Václavské náměstí. To se však již po příchodu záloh ozbrojených sil nepodařilo. Demonstranti se rychle přesunovali z jednoho místa na druhé a stále častěji docházelo k ostrým pouličním bitkám. Počet zraněných narůstal na obou stranách.

Nejprudší střetnutí v Praze probíhala v prostoru od Revoluční třídy až po Tylovo náměstí, kde bylo postaveno několik barikád. Psychóza boje si stále více podmaňovala obě strany. Když po akci byl jedním z redaktorů požádán kpt. Trochta o názor na události, řekl: „Pochopil jsem, že proti nim není možno postupovat jinak, než s nasazením všech sil a prostředků. Fanatičnost, vandalství, materiální a politické škody mne utvrdily v jednom, že bych neváhal použít i jiných prostředků, kdyby to bylo zapotřebí.“²³⁸ Zpráva politické správy Západního vojenského okruhu uváděla, že museli v politické práci reagovat na nebezpečí „psychické labilita a z ní vyplývající takové způsoby zásahů, které ne-

237 VHA, Státní tajemník MNO 1969, 002509/1.

238 *Obrana lidu*, 6.9.1969, č. 36.

odpovídají zákonným normám“.²³⁹ Nelze dosti spolehlivě odhadnout, jak početná byla skupina důstojníků smýšlejících jako kpt. Trochta. Nemalá část vojáků základní služby byla donucena k účasti na akci proti svému přesvědčení. Ocitla se do jisté míry ve stejném postavení jako vojáci za války.

Na bití obušky, zásahy vodních děl, slzný plyn odpovídaly skupiny mladých lidí kameny, tyčemi, přehrazováním ulic popelnicemi, stavebním materiálem a na Tylově náměstí vykolejením pěti tramvají. Počet raněných narůstal. V Londýnské ulici, v jejímž okolí zasahovaly LM, byl zastřelen třináctiletý Bohumil Širínek. Dalších 6 osob bylo zraněno střelbou v prostoru Tylova náměstí. Na tomto náměstí a v přilehlých ulicích, v Revoluční třídě u kavárny Vltava a Jindřišské ulici byla několikatisícová shromáždění lidí. Za kritické večerní situace žádali příslušníci bezpečnosti operační štáb předsedy vlády o souhlas k použití střelných zbraní. Odmítl a vydal pokyn k nasazení tankového pluku v pražských ulicích.²⁴⁰ Další vývoj událostí popisuje zpráva FMV takto: „Kolem 20.00 hod. znemožnil silný dav postup transportérů a pořádkových jednotek VB v prostoru náměstí Míru a Rumunské ulice. Hrozilo, že některé jednotky budou davem obklíčeny. Vzhledem k tomu, že všechny síly byly již nasazeny na různých místech střetu, kde situace byla kritická (např. bylo ohrožováno místní oddělení VB v Benediktinské ulici, byly rozbíjeny výlohy Čs. aerolinií a dav se snažil dobýt se do budovy posádkové správy Praha) a vzhledem k tomu, že nebyla naděje na zlikvidování pořádkovými jednotkami VB, bylo rozhodnuto k rozptýlení kontrarevolučního davu nasadit tankový pluk ČSLA, který byl dosud v záloze. Toto rozhodnutí bylo úplně oprávněné, protože hrozilo nebezpečí, že pořádkové jednotky budou muset použít zbraně.“²⁴¹ Pod vlivem rozrůstajících se odpoledních demonstrací byl vydán 17. tankovému pluku rozkaz k přesunu z okrajových částí Prahy na Smíchov. Ve 20.40 dostal tento pluk s 88 tanky rozkaz zasáhnout v prostorech náměstí Republiky, Tylova náměstí a náměstí Míru. Podle svědectví mjr. Čížka z městské správy VB „v té době byla pro nás situace v Praze velmi nepříznivá. V řadě míst probíhaly vážné střety mezi demonstranty a příslušníky VB i LM. Začaly se stavět barikády a naše prostředky neměly proti nim účinnost, ani obrněné transportéry nebyly schopné proniknout. Výtržníci po příjezdu tanků barikády opustili a dali se na ústup. To nám stačilo k tomu, aby se naše pořádkové jednotky mohly znovu zformovat a pronásledovat je, rozhánět, případně zadržovat a předvádět. Tím jsme se zno-

239 VHA, HPS 1969, 25/1-10.

240 A MV, G/H 3-4, č. 5.

241 VHA, Stát. tajemník MNO 1969, 002509/1.

vu stali pánem situace.“²⁴² Kolem 22.00 hod. byly již všechny větší skupiny rozehnány a zadrženo 849 osob. Celkem bylo 21. srpna 1969 v Praze nasazeno 1460 příslušníků VB a CO, 2600 příslušníků LM (dalších 550 zůstalo v záloze), 2100 vojáků a 88 tanků. Šlo o jediné bojové použití tanků ČSLA po druhé světové válce. Mělo mimořádný politický význam, protože umožnilo zlikvidovat odpor v ulicích bez zabíjení lidí. Rozsáhlejší střelba do davu by československým držitelům moci příliš zkomplikovala jejich postavení ve světě i uvnitř republiky.

Podobně jako v Praze vyvíjely se události v Brně. Když se v poledne na náměstí Svobody shromáždily více než dva tisíce lidí, začali je příslušníci VB a LM obvyklými metodami rozhánět. Odpoledne došlo k mnohem většímu shromáždění na náměstí 25. února. Národní výbor vydal zákaz vycházení, ten však nebyl respektován a na několika místech se jako v Praze demonstranti střetli s příslušníky ozbrojených sil. V Orlí ulici byla zastřelena osmnáctiletá Dana Muzikářová a osmadvacetiletý S. Velehrach. Dalších 8 občanů bylo těžce zraněno, z nich 5 střelami, a 12 lidí utrpělo lehčí poranění. Ze zprávy FMV vyplývá, že v Orlí ulici stříleli do občanů příslušníci LM.²⁴³

Několikatisícová shromáždění se konala v Liberci, Bratislavě a Havířově. Podle zprávy MV se v 16 českých městech shromáždilo od několika set do tisíce osob. V Liberci se vyhroutily podobné pouliční bitky jako v Praze a Brně. Na Slovensku mimo Bratislavu zaznamenalo MV shromáždění asi 100 mladých lidí v Žilině.

Podle pozdější zprávy z 29. srpna bylo v celé republice zraněno 436 příslušníků ozbrojených sil, z toho 27 těžce, usmrceno 5 demonstrantů a 1 voják při přesunu, zraněno bylo 33 demonstrantů, z toho 4 těžce. Počet zraněných civilních osob zkresluje skutečnost, že lidé zatajovali příčinu svého poranění, aby nebyli za účast na demonstracích stíháni a také zdravotníci se je snažili chránit. Četná zranění příslušníků ozbrojených sil způsobily kameny a jiné předměty, jimiž byli zasaženi. Za situace, kdy bezpečnost nedostala souhlas ke střelbě, to bylo natolik účinné, že překonat barikády se podařilo až nasazeným tankům.

V pátek 22. srpna pokračovalo v demonstracích již jen Brno, v němž se na několika místech soustředily několikatisícové skupiny lidí, proti nimž byly po-

242 *Obrana lidu*, 29.8.1969, č. 35.

243 A MV, A-10/223, Zpráva o vyšetřování trestných činů způsobených při masových vystoupeních a výtržnostech v Brně. Tato zpráva obsahuje svědectví brněnského občana F. D., který prý, dívaje se z okna, slyšel v Orlí ulici výstřel z pistole z davu a „teprve po této ráně začali příslušníci LM střílet“.

slány ozbrojené síly s několika tanky a obrněnými transportéry. Tímto posledním odporem hromadné pouliční protesty na řadu dalších let na čs. území skončily. Pokračovalo rozšiřování letáků, psaní hesel a objevily se nové výzvy ke stávkám, nenalezly však odezvu.

V porovnání se srpnem 1968 uskutečnil se protest proti sovětské okupaci o rok později za podstatně menší účasti občanů. Narůstající politická diferenciace obyvatelstva a sílící strach z normalizační státní moci občanské hnutí v srpnu 1969 značně zúžily. Zároveň se však rozpory mezi obhájcí a protivníky Husákovy politiky vyostřily v takové míře, že několik tisíc mladých lidí přešlo k boji proti totalitnímu režimu s použitím síly. Byl živelně rozvíjenou aktivitou, vycítili, že by mohli pohybem velkého davu vybojovat prostor pro projev svobodné vůle. I když se to nakonec nepodařilo, byl to v čs. poválečné historii největší otevřeně vedený politický boj s některými prvky občanské války proti totalitní moci a jejím ozbrojeným silám.

Ani velké demonstrace na Václavském náměstí a jiných místech by přirozeně za sovětské okupace Československa nemohly změnit nedemokratickou podstatu Husákovy režimu. Pouze trvalá schopnost politické opozice klást odpor totalitní moci za podpory významné části obyvatelstva mohla donutit Moskvu a vedení KSČ, aby přibrzdilo nejtemnější politické síly uvnitř Československa při prosazování politické odvety. Srpnové násilí roku 1969 a následující soudní a politické represe zatlačily občanské hnutí do pasivity. Projevy opoziční činnosti a občanské statečnosti se na řadu dalších let staly věcí jednotlivců a nevelkých skupin lidí. Právě z tohoto hlediska měl premiér O. Černík pravdu, když „charakterizoval nově vzniklou politickou situaci po událostech ve dnech 19.–21.8. tohoto roku jako politické vítězství nového vedení strany v zápase s pravicovými a antisocialistickými silami“.²⁴⁴ Stejně hodnotil události L. Brežněv v telefonickém hovoru s prezidentem L. Svobodou 25. srpna. Ocenil, že „situace byla zvládnuta. I když potíže byly menší, než se očekávalo. Mimořádnou zásluhu mají soudruzi Husák a Svoboda. Projevili rozhodnost a statečnost, která bude vysoce zhodnocena v historii. Ve školních knihách se bude o ní psát“.²⁴⁵

244 A MV, A-13/141. Předběžná zpráva O. Černíka pro předsednictvo ÚV KSČ z 24.8.1969.

245 ÚSD-SKV, D III/137, Záznam telefonického hovoru L. Svobody a L. Brežněva 25.8.1969.

Spíše než o „politickém vítězství“ by se však dalo mluvit o vítězství ozbrojeného násilí. Podpora Husákovy vedení zdola zůstala téměř na stejné nízké úrovni jako koncem dubna 1969. Za období od 14. do 27. srpna 1969 bylo na ÚV KSČ odesláno jen 2992 dopisů, telegramů a stanovisek k podpoře jeho postupu v srpnových dnech. Z toho vyplývá, že tak učinili funkcionáři asi 5–6 % z celkového počtu stranických orgánů a základních organizací, navíc nezřídka bez souhlasu členské schůze. Tato trvalá izolovanost vedení KSČ způsobila, že „vítězové“ nebyli schopni se strachu z lidové opozice zbavit.

VIII. Odvetná opatření, dokončení rozsáhlých personálních přeměn v centrálních orgánech a obnovení předlednových metod řízení

V poledních a znovu v odpoledních hodinách 21. srpna 1969 telefonoval G. Husák a po něm i O. Černík poslanci J. Gabriškovi, aby zajistil pohotovost předsednictva Federálního shromáždění (dále FS) k přijetí mimořádných opatření. Tato pohotovost byla udržována i následující den 22. srpna. Po projednání v předsednictvu ÚV KSČ schválila federální vláda usnesením č. 196 návrh zákonného opatření, s nímž se po 16. hodině O. Černík dostavil na zasedání předsednictva FS. Ke zdůvodnění předkládaného návrhu uvedl, že „na ulicích byly statisíce lidí. Bylo použito všech mocenských prostředků, abychom zabránili nepředloženým činům.... Proti několika tisícům lidí, kteří v Československu soustavně narušují pořádek... musíme energicky zasáhnout, doslova a do písmene jim dát znát, co to znamená politická moc u nás, socialistická moc...“²⁴⁶

Rozpravě byl přítomen G. Husák, jenž upozornil, že organizátoři usilují o permanentní akce v ulicích, což se projevuje v pokračujících střetnutích v Brně a Liberci. Několik členů předsednictva FS (Č. Císař, A. Dubček, J. Borůvka, M. Sedláková) vyslovilo dílčí výhrady k navrhovanému procesnímu řádu v zákonném opatření, proti propouštění učitelů bez souhlasu škol, nerespektování věku zadržených apod. Odborářský vůdce K. Poláček doporučoval nekomplikovat jednání, protože jde jen o několik lidí, kteří mají špatný vztah k práci a zákonné opatření bude mít omezenou platnost na čtyři měsíce. Nejtvrdší postup prosazovali místopředseda vlády K. Laco a poslanci B. Machačová, O. Klokoč, K. Neubert, J. Valo. Podle Klokoče „demokracie místo aby sloužila společenskému zřízení, socialismu, téměř socialistický systém ohrozila“²⁴⁷

A. Dubček se jednání předsednictva ÚV KSČ 21. srpna o zákonném opatření nezúčastnil, protože byl ještě v Senici. Přijaté usnesení ho zavazovalo hlasovat ve FS pro zákonné opatření. Věděl, že kdyby ho zcela odmítl, byl by z KSČ vyloučen; kampaň proti němu byla již ve straně široce rozvinuta. Dubček měl stále iluzi, že když v KSČ zůstane, bude moci s využitím své autority mezi lidem bránit většímu zlu. Souhlasil při jednání předsednictva FS s použitím zákonů proti vandalům, ale přitom odmítl nekontrolovatelné pravomoci soudců k odsuzování lidí. Byl mezi všemi přítomnými jediný, kdo v tehdejší rozběsně-

246 A FS, 9. schůze předsednictva FS 21.–22.8.1969.

247 Tamtéž.

né politické atmosféře dokázal otevřeně varovat před vytvářením systému umožňujícímu porušování zákonnosti. Ještě stále spoléhal na alespoň omezenou podporu O. Černíka, a proto požádal vládu, aby učinila „taková opatření, aby nemohlo dojít k zneužití tohoto přechodného opatření k porušení naší československé zákonnosti. Proto vláda v tomto směru musí mít vypracovány příslušné prováděcí a jiné normy“.²⁴⁸ Trval na zachování prokurátorského dozoru nad soudy. 8. září urgoval v dopisu O. Černíkovi urychlené vydání prováděcího předpisu k zákonnému opatření, protože velmi všeobecná charakteristika protispolečenské činnosti ve 4. paragrafu může být zneužita.

Na vystoupení A. Dubčka útočně reagoval poslanec J. Valo a obvinil ho, že události narůstaly pod Dubčkovým patronátem. G. Husák se k Dubčkovým názorům nevyjádřil, když však bylo zákonné opatření č. 99/1969 hlasy všech přítomných členů předsednictva schváleno, požadoval, aby ještě v noci bylo publikováno a nabylo tak účinnosti. Dubčkovy hlasování pro zákonné opatření bylo jeho velikým politickým omylem. Byl si vědom toho, že jeho přijetí zabránit nemůže, proto se snažil alespoň omezit jeho účinky. Jeho výzva k dodržování zákonnosti v souvislosti s prováděním zákonného opatření byla však mylná v samé podstatě věci: je-li uzákoněno bezpráví, stává se pro postižené dodržování zákonnosti tragikomickou procedurou, rituálem, doprovázejícím vynášení a výkon nespravedlivých trestů.

Zákonné opatření omezilo občanská práva. Ukládalo používat zvýšené trestní sankce i za pouhou občanskou neposlušnost způsobem obvyklým pro výjimečný stav. Pro vyšší působivost rychle vynášených rozsudků byli rozhodováním pověřeni samosoudci, jimž bylo dáno právo trestat samotnou účast na demonstracích nejen vysokými pokutami, ale i vězením. Byli zbaveni povinnosti konat za účasti obhájců přípravné řízení a zproštění prokurátorského dozoru. Zákonné opatření ukládalo zaměstnavatelům doplnit rozsudky samosoudce propouštěním ze zaměstnání nebo studií. Narušovalo práva odborů a zákoník práce.

Pozoruhodný „smysl pro zákonost“ projevil G. Husák na zasedání sekretariátu ÚV KSČ, když uložil tajemníkům ÚV rozpracovat další postup k realizaci zákonného opatření.²⁴⁹ Představy partajních vůdců o boji s „kontrarevolucí“ a jejich vůle se přeměňovaly v právní normy. Tehdejší vedoucí pracovník ÚV KSČ a pozdější primátor Prahy JUDr. Z. Zuska veřejně požadoval ignorovat platné zákony, když do *Rudého práva* napsal, že „správná zásada našeho

248 Tamtéž.

249 ÚSD-SKV, C I-196.

právního řádu o rovnosti všech před zákonem byla namnoze nadužívána.²⁵⁰ Jak pozoruhodně pochopil tyto instrukce předseda Nejvyššího soudu Boček, svědčí jeho projev na předsednictvu Sněmovny lidu 18. listopadu 1969, kdy řekl: „Nezávislost soudce samozřejmě neznamená, že soudce je politicky neangažovaný... Každý soudce žije v určité politické atmosféře a také svým rozsudkem určité politické vyjádření dává. On si tím píše svůj politický profil... Že se v rozhodovací činnosti soudů projeví i politické postoje, to neskrývám.“²⁵¹

Od 19. do 31. srpna bylo orgány bezpečnosti předvedeno 4537 osob, z toho 443 ve Slovenské republice. Nejvíce zadržovaných bylo v Praze. Z 83 % šlo o osoby mladší 25 let. Protože procesním postupem podle zákonného opatření 99/69 byly souzeny i trestné činy spáchané přede dnem účinnosti tohoto opatření, bylo do 31. října 1969 předáno 4590 případů samosoudcům, kteří z nich v této lhůtě vyřídili 2661. Z tohoto počtu 13 % osob zprostilí viny nebo zastavili jejich stíhání, 32 % odsoudili k nepodmíněným trestům. Dalšíh 853 osob bylo s obdobnými výsledky souzeno senátem. Z 1057 osob vyšetřovaných prokuratou bylo 76 % dělníků a 10 % příslušníků inteligence.

Politici činitelé hodnotili uplatňování soudních represí jako příliš pomalé a mírné. Soudci za to přenášeli vinu na bezpečnost, že nebyla schopna zdokumentovat trestné činy obviněných. Generální prokurátor ČSSR Feješ navrhl vskutku originální řešení: protože při policejní akci nemá bezpečnost čas písemně evidovat provinění jednotlivců, mohla by různými barvami označovat provinilce podle toho, kdo křičel, kdo házel kamením atd., a „orgány VB pak mohou s klidným svědomím dokázat, kdo se čím provinil.“²⁵² Již 11. září bylo při diskusi předsednictva Sněmovny lidu zřejmé, že zákonné opatření je v rozporu s celkovým právním řádem. Poslankyně Sobotníková prohlásila, že pro ně nebude hlasovat, protože není v souladu s ústavou a dodala, že i když byla zákonná norma „vyráběna ve spěchu, přece jen ji dělají odborníci a že si tudíž nemohou dovolit udělat tam tolik chyb“. Profesor Hařála se Sobotníkovou souhlasil, avšak považoval za politicky nemožné normu v nepřesných částech juristicky učesat. Při jednání ústavněprávního výboru FS 12. listopadu 1969 byla předložena fakta, že byly zjištěny případy nezákonného zadržení občanů a bití lidí příslušníky bezpečnosti. Tím kontrastněji působilo vystoupení Č. Císaře v předsednictvu FS téhož dne, kdy tvrdil, že zákonné opatření nebylo zneužito a že myšlenky, s nimiž se zrodilo, „vlastně nejsou dosud realizovány“.

250 *Rudé právo*, 23.8.1969.

251 *A FS*, I, č. 78, předsednictvo Sněmovny lidu 18.11.1969.

252 *Tamtéž*.

Č. Císař v roce 1969 snad nadále osobně sympatizoval s reformně komunistickým hnutím, ale současně nabízel své služby jeho odpůrcům. Již před dubnem 1969 v Bratislavě přesvědčoval G. Husáka, že je nutné změnit vedení KSČ. Stejně jednal s L. Štrougalem.²⁵³ Když k této změně došlo, ujistil A. Dubčeka v dopise z 21. dubna 1969 svým „lidským a politickým přátelstvím“.²⁵⁴ Aby se udržel za Husákova vedení v popředí, byl ochoten podporovat normalizační politiku. Svým přístupem k zákonnému opatření v předsednictvu FS v podstatě doporučoval jeho platnost do 31.12.1969 prodloužit. Nakonec bylo zvoleno řešení začlenit prvky zákonného opatření do trestního zákona, trestního řádu, zákoníku práce a dalších souborů právních norem.

Za politicky nejzávažnější nedostatek v činnosti soudů, prokuratury a bezpečnostních orgánů bylo považováno to, že se nepodařilo dokázat existenci „kontrarevolučního centra“ organizovaného ze Západu, o kterém se zmiňovaly stranické dokumenty a rozepisoval veškerý tisk. Na zasedání předsednictva FS 19. listopadu proto tajemník ÚV KSČ D. Kolder navrhl uložit vládě usnesením, aby ministerstvo vnitra zintenzivnilo veškeré práce tímto směrem, a dodal, že „nebudou-li v dohledné době odhaleny příčiny a kořeny, potřebná vazba na zahraniční centra, těžko bude účinná i propaganda a výchova našich lidí...“. Státní tajemník Federálního ministerstva vnitra Majer se obhajoval tím, že v účinném postupu jim překáželo, že „... za politické názory či za jakékoli politické názory nikdo nemůže být trestně stíhán. Je samozřejmé, že tato nesprávná teze... značně dezorientovala činnost bezpečnostních složek...“.²⁵⁵

Bezprostředně po potlačení protestních akcí v ulicích se začalo s vyhodnocením organizace a řízení použitých ozbrojených sil, jejich morálněpolitického stavu a materiálních prostředků. Vojenská rada MNO se sešla 23. a 25. srpna. Ministr M. Džúr ji informoval o vysokém ohodnocení činnosti armády na předsednictvu ÚV KSČ 22. června 1969 a o možnosti vrátit vojska zpět do kasáren a obnovit výcvik, jenž byl značně zanedbán.

Zejména po politické stránce převládala ve velení s činností armády v srpnu 1969 spokojenost. Vzhledem k rozsahu vojenských akcí, jichž se zúčastnilo ve 30 českých a slovenských městech 19 495 osob, 310 tanků, 1309 vozidel a 200 obrněných transportérů (dohromady 22 000 vojáků) byl celkový počet nesouhlasných politických projevů nepatrný. V celé ČSLA bylo od 15. do 31. srpna zaznamenáno 62 mimořádných událostí politického charakteru, a to

253 *SÚA*, f. G. Husák, Dopis Č. Císaře G. Husákovi 6.1.1970.

254 *A FS*, Korespondence předsedy FS A. Dubčeka, č. 7277.

255 *A FS*, I, č. 43, 12. schůze předsednictva FS 19.11.1969.

převážně u nenasazených jednotek. V 9 případech se vojáci účastnili demonstrací, vojenská kontrarozvědka odhalila 14 míst shromažďování a rozmnožování letáků a 8 důstojníků demonstrativně odmítlo dále v armádě sloužit. Nejčastějšími mimořádnými událostmi byly slovní výpady proti sovětské okupaci a vedení KSČ. Jak uváděla zpráva VKR, podobných případů bylo mnohonásobně více, nebyly však svým projevem trestně postižitelné. Největší politický protest proti zneužití armády byl zaznamenán u spojovacího pluku v Berouně, kde 130 vojáků základní služby odmítlo nastoupit k snídani, a když v poledne museli napochodovat do jídelny, odmítli obědovat. V Náměšti nad Oslavou podle zprávy VKR 6 praporčíků připravovalo stávkou na letišti a požádalo o propuštění do zálohy. Celkem VKR do 25. října 1969 předala podle zákonného opatření č. 99/69 vojenským soudům 339 případů, z toho bylo 144 důstojníků, 47 praporčíků, 107 vojáků základní služby a 33 občanských zaměstnanců.²⁵⁶

Proti „kontrarevoluci“ dalo velení ČSLA k dispozici vládě ve srovnání s II. variantou navíc 6500 vojáků, 310 tanků, 129 obrněných transportérů a téměř dva tisíce aut. Bylo schopné nasadit desetitisíce dalších vojáků z bojových útvarů bez obav o jejich selhání. Náčelník GŠ gen. Rusov zhodnotil zkušenosti z vojenských akcí již 24. srpna. Vycházel očividně z toho, že pro nejbližší roky bude mít vnitřní funkce armády prioritu před funkcí vnější. Uvažoval proto o armádě jako o rozhodující síle při potlačování velkých nepokojů. Konstatoval přitom, že „nejsou dostatečně rozpracovány vojensko-teoretické otázky a závěry pro použití armády k zabezpečení klidu a pořádku uvnitř státu“. Navrhl pravidelný výcvik velitelů, štábů a jednotek k přípravě na tuto činnost. Pod bezprostředním vlivem žádostí některých velitelů o vydání ostrých nábojů v srpnu 1969, doporučil ve zprávě pro společný štáb čs. ozbrojených sil „vyřešit otázku použití zbraní“.²⁵⁷ Samotná formulace této otázky je vyjádřením postoje velení, které bylo ochotno splnit vše, co mu bude vedením KSČ uloženo.

Příslušníci Lidových milicí byli ze všech druhů ozbrojených sil nejvíce ovlivňováni veřejným míněním v závodech a institucích. Poté, co Lidové milice z vlastního rozhodnutí opustilo deset tisíc lidí, byly v období od srpna 1969 do poloviny roku 1970 „očištěny“ o dalších 3100 osob. V srpnu 1969 se LM podílely na potlačovacích akcích největším počtem lidí. Jen v Praze se plánovaný počet 1700 milicionářů zvýšil na 5700 a k přesunu dalších byl připraven letecký útvar ČSLA. Celostátně se při srpnových akcích vystřídal přes

256 A MV, A-30/332 a 336.

257 VHA, Státní taj. MNO, 1969, 002509/17.

40 000 milicionářů. Nejvíce jich bylo nasazeno 21. srpna (27 434 mužů).²⁵⁸ Další výstavba LM se zaměřila hlavně na zvýšení jejich početnosti a spolehlivosti.

Základní složkou pro zajišťování „klidu a pořádku“ bylo 26 000 příslušníků Veřejné bezpečnosti (dále VB). V srpnu 1969 měli 100% pohotovost. Doplňovali je pracovníci federálního, českého a slovenského ministerstva vnitra. Celkem bylo v akcích po celé republice asi 30 000 příslušníků VB a MV. Při vyhodnocování jejich zásahů dospělo FMV k závěru, že pořádkové jednotky by měly být rozhodující silou při potlačování velkých nepokojů. V říjnu 1969 Rada obrany státu rozhodla zvýšit početní stavy VB o 6200 osob, urychlit vybudování pohotovostních útvarů v Praze a Bratislavě a vybavit je speciálními technickými prostředky k zákrokům. Přednost dostaly materiální a finanční požadavky MV včetně přestavby platového systému. Policejní potlačovací mašinerie pak sice po řadu let příležitost k uplatnění své plné síly neměla, zato když ji v letech 1988–1989 dostala, neposloužila již k upevnění totalitního režimu, ale jen k jeho urychlenému rozkladu.

Pro odpůrce totalitní moci v Československu přinesl ohlas ve světě na srpnové demonstrace nové zklamání. Zatímco americké sdělovací prostředky a především tisk věnovaly Československu velikou, a po vyvrcholení politických protestů 21. srpna zcela mimořádnou pozornost, postoj vládních činitelů byl velmi zdrženlivý. Ministr zahraničních věcí USA Rogers na tiskové konferenci 20. srpna označil srpnové události r. 1968 za „tragédii pro československý lid a pro všechny, kteří chtějí mír“. Posuzoval zejména jejich vliv na vztahy USA-SSSR. Demonstrace asi 250 lidí ve Washingtonu neměla větší ohlas. Podle zprávy odeslané z československého velvyslanectví v USA do Prahy 27. srpna „oficiální místa s výjimkou prohlášení Rogerse na vývoj v ČSSR nijak neřeagovala. To lze podle našeho soudu vysvětlit snahou udržet dialog se SSSR o důležitých mezinárodních otázkách a nevystavit se obvinění, že USA se pokoušejí ovlivňovat vývoj u nás. Podle našich informací se administrativa oficiálně distancovala od veřejných demonstrací...“²⁵⁹ USA nepodpořily nesmělé pokusy dostat čs. otázku na jednání Rady bezpečnosti OSN. Prezident R. Nixon promluvil v OSN 19. září a o Československu se vůbec nezmiňoval.

V Ottawě demonstrovalo asi 1000 lidí a jejich mluvčí byli přijati na kanadském ministerstvu zahraničních věcí, které vydalo prohlášení odsuzující vo-

258 A MV, A-10/249; SÚA, f. 02/7, sv. 16, a.j. 37.

259 A MZV, šifrovky došlé, 1969, sv. 15, č. 7250.

jenskou intervencí proti Československu. Ve Velké Británii vydal prohlášení „Výbor 21. srpna“, které podepsalo 11 poslanců a v Londýně demonstrovalo asi 700 osob. Demonstrace několika desítek lidí se odehrály před československými zastupitelskými úřady ve Vídni, Římě, Paříži, Sydney a Bogotě. Vládní místa na Západě reagovala na poměry v ČSSR nikoli proto, aby pomohla jejich řešení, ale hlavně s ohledem na veřejné mínění ve své vlastní zemi.

Mezinárodní komunistické hnutí na své poradě v červnu 1969 v Moskvě nedokázalo prosadit řešení teoretických a politických otázek vyvolaných čs. vývojem r. 1968. Tím se v dalším vývoji pro Moskvu i většinu západního světa ocitlo převážně v roli pozorovatele, jehož praktický vliv na světový vývoj byl stále zanedbatelnější. Jedna skupina komunistických a dělnických stran pokračovala v ohleduplné kritice sovětské okupace Československa, druhá dokonce využila srpnové demonstrace v Československu pro obhajobu správnosti sovětského hodnocení československých událostí let 1968–1969 jako kontrarevolučních.

Největší zájem československých politiků se soustřeďoval na to, jak ocení jejich zásluhy v Moskvě. Po rozhovorech s různými vedoucími sovětskými činiteli hlásil československý vojenský přidělenec gen. Sedláček, že považují porážku kontrarevolučních sil „za uzlový bod“ dalšího vývoje. „Avšak,“ pokračovala jeho zpráva, „veškerá práce nás teprve očekává. Chceme-li však pro ni vytvořit potřebné podmínky, bude třeba dovést úder proti nepřátelským silám až do konce..., nevyhneme se ani tomu, aby se sáhlo na mnohé jejich představitelé, dosud zaujímavější odpovědné funkce ve stranických a státních orgánech.“²⁶⁰

To, co G. Husák ve svém výhrůžném projevu z 19. srpna ohlásil, totiž že využijí porážku „kontrarevoluce“ k vyčištění všech odpovědných míst, bylo nyní základem politických závěrů, vyvozovaných ze srpnových událostí. Terčem většiny útoků konzervativních funkcionářů se stal A. Dubček. Přestože se dopustil politické chyby a i po dubnu 1969 zůstal v předsednictvu ÚV KSČ, čímž přijal spoluodpovědnost za jeho rozhodnutí a umožnil Husákovu vedení, aby zneužívalo důvěru veřejnosti k jeho osobě, zachoval si nadále v širokých lidových vrstvách značnou přirozenou autoritu. Snažil se ji vědomě využívat k ovlivňování veřejnosti a zejména funkcionářského aktivu strany. V projevu 18. srpna v Senici sliboval, že bude nadále pracovat tak, aby i po dubnu 1969 byla zachována kontinuita s pozitivními prvky polednové politiky v duchu listopadové rezoluce. Bylo to sice již nereálné, nicméně význam Dubčekových

260 VHA, SZS 1969, 31/10-5, Zpráva gen. Sedláčka ze 4.9.1969.

projevů, jež se občas ocitly i v tisku, spočíval hlavně v tom, že ztěžovaly Husákovu vedení sjednotit aktiv KSČ k bezohledné normalizační politice. A. Dubček nikdy zásadně neustoupil od obhajoby podstatných prvků polednové politiky a odmítnutí vojenské okupace Československa. Dubčekovo jméno v heslech účastníků všech větších demonstrací v roce 1969 bylo výrazem odmítavého stanoviska k Husákově politice.

Ke splnění Brežněvova přání co nejdříve A. Dubčeka odstranit z vedení KSČ přispěl O. Černík. S ministrem vnitra J. Pelnářem ve společném podkladovém materiálu pro předsednictvo ÚV KSČ 1.9.1969 uváděl: „Zdravé síly ve straně stále častěji nastolují otázku: Proč tehdejší vedení KSČ v čele s A. Dubčkem dopustilo živelný vývoj ve straně a v zemi, jestliže mu bylo známo, že kontrarevolučními silami je ohrožena podstata socialistického zřízení...“²⁶¹ Ve svém návrhu doporučil urychleně svolat zasedání ÚV KSČ a projednat na něm „nástup zdravých sil“ do boje s pravicí a kontrarevolučními elementy ve společnosti. Požadoval, aby členové ÚV KSČ, kteří byli nositeli pravicových názorů, provedli na tomto zasedání sebekritiku, a ti, kteří toho nejsou schopni, musejí odejít.

Požadavky odvolat a potrestat A. Dubčeka a jeho přátele prosazovali nejdravěji komunisté ostravského kraje. Celostátní kampaň byla skrytě podněcována nejen z Moskvy, Milovic a sovětského velvyslanectví v Praze, ale i z Berlína a Varšavy. Sovětské oficiální stanovisko tlumočil tajemník ÚV KSSS Poljanskij, jenž v rozhovoru s československým velvyslancem V. Kouckým „vyjádřil uspokojení vedení KSSS s jasným postupem naší strany..., výslovně uvedl, že soudruh Dubček, Smrkovský, Císař a i někteří další členové loňského vedení se bohužel ukázali být někým docela jiným, než za koho je považovali...“²⁶²

O tom, jak Sověti řídili „zdravé síly“ v Československu, podal v roce 1990 závažné svědectví G. Husák: „Sovietská armáda na našem území mala v rukách obrovskou sílu. Kontrolovala aj našu armádu a bezpečnosť. Jej prvý veliteľ si pozýval do Milovic krajských a okresných tajomníkov KSČ. Mnohí k nemu chodili pravidelnejšie a častejšie než na ústredný výbor strany. Bola to okupačná armáda, ktorá si cez svoje tykadla budovala aj politické pozície. Oplyvňovala aj veľké štáby ľudí, ktorí systematicky pracovali na rôznych analýzách vývoja u nás po januári 1968, až to dotiahli k previerkám a Poučeniu.“²⁶³

261 SÚA, f. 02/1, P 6125.

262 A MZV, šifrovky došlé, 1969, sv. 15, č. 7465.

263 Plevza, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava, Tatrapress 1991, s. 129.

A. Dubček v dopisu z 1. září 1969 vedení KSČ protestoval proti kampani, která je proti němu vedena již přes měsíc ve sdělovacích prostředcích, a žádal o možnost zaujmout k obviněním stanovisko. O průběhu jednání předsednictva ÚV KSČ s A. Dubčkem se zachovala informace O. Černíka pro W. Ulbrichta, kterou poskytl 23. září 1969 velvyslanci NDR v Praze W. Krolikowskému. Zmínil se, že ve vedení KSČ byly prudké diskuse s A. Dubčkem, který nechce pochopit, jakou roli sehrál. Dubček byl kritizován také za to, že po dubnu 1969 nové vedení KSČ nepodpořil, ale poškodil. Proto bylo rozhodnuto odvolat A. Dubčeka z předsednictva ÚV KSČ a z funkce předsedy Federálního shromáždění, ale ponechat ho jako člena ÚV KSČ s ohledem na jeho popularitu ve stranických organizacích. Na zářijovém zasedání ÚV KSČ – sděloval dále O. Černík – bude vyloučeno asi 15 členů ústředního výboru. Ve vedení očekávají, že proti těmto změnám může na zasedání vystoupit nejvýše 30–40 lidí.²⁶⁴

Když O. Černík předkládal návrh nové etapy čistek, nepochybně věřil, že jeho zásluhy, zejména od dubna 1969, kdy stál v čele řídicích orgánů pro zásahy ozbrojených sil proti politické opozici, budou oceněny. Snad netušil, jaký je celý scénář machiavelistické zákulisní politické hry, v jejímž druhém dějství po srpnu 1969 měl ještě krátce účinkovat. Několik dní před rozhovorem s O. Černíkem poslal velvyslanec Krolikowski do Berlína telegram s informacemi získanými od L. Štrougala. Dozvěděl se od něho, že „levé síly“ v KSČ vyvíjejí nátlak, aby na zářijovém zasedání ÚV KSČ byl O. Černík řešen společně s A. Dubčkem. G. Husák, A. Indra a V. Biřak to odmítli. Stejný názor měli v Moskvě, odkud přišlo doporučení tlaku „levých“ neustupovat. O. Černík byl 16. září pozván do Moskvy, kde s ním po celý den rozmlouvali Brežněv a Kosygin, vyložili mu sovětské představy o politickém vývoji v Československu a projevíli mu důvěru.²⁶⁵ Zájem Husáka s Biřakem i Brežněva s Kosyginem o O. Černíka byl vyvolán jejich společnými obavami, že útoky „levých“ ho spojí znovu s A. Dubčkem, což by mohlo ovlivnit kolísající členy ÚV KSČ a změnit v tomto orgánu poměr sil. Husákovo vedení s uspokojením zaznamenávalo, že politické postoje O. Černíka mají „katastrofální vliv“ na A. Dubčeka. Taktiku vůči O. Černíkovi zevrubně vysvětloval V. Biřak několik dní po zářijovém zasedání ÚV KSČ členu vedení SED H. Axenovi. Zdůraznil, že byla užitečná k rozbití triumvirátu Dubček, Černík, Smrkovský. Odvolával se přitom na sdělení sovětského velvyslance v Praze, že je to také sovětské mínění, „nejdříve

264 ÚSD-SKV, Německé materiály, IFGA, ZPA, NL 182/1233/66.

265 Tamtéž, Dopis ministra zahraničních věcí NDR O. Winzera W. Ulbrichtovi 19.9.1969.

řešit problém Dubčeka, Smrkovského a Císaře a pak by měly následovat jiné pravice síly“.²⁶⁶ Podle Červoněnka měla být později ověřena nutnost změny i u O. Černíka.

O. Černík zaujal v roce 1968 vysoké místo pro své schopnosti vidět společenské problémy v hlubších politických souvislostech, i pro smělost, s jakou uvolňoval prostor pro ekonomické přeměny a jejich koncepční řešení. Po srpnu 1968 se však spojoval stále těsnějšími svazky s bezzásadovými a primitivními politiky, pro které bylo jedinou společenskou hodnotou být u moci, a tak se nakonec stal pouhou hříčkou jejich mocenské politiky.

Neméně trapnou roli sehrál prezident Ludvík Svoboda. O jeho úloze ve výročních dnech srpnové okupace Československa je známo málo přímých faktů. Odhlasoval přijímaná opatření v předsednictvu ÚV KSČ a bez zaváhání podepsal zákonné opatření. Jako voják ocenil rázné provádění vojenských operací. 25. srpna navštívil MNO a generálu Dzürovi „vyslovil uspokojení nad morálně-politickým stavem ČSLA“.²⁶⁷ Ctižádostí L. Svobody bylo zapsat se do historie jako prezident, který obnovil „suverenitu“ Československa. V srpnu 1968 mu v Moskvě Brežněv slíbil, že sovětská vojska budou v Československu dva roky.²⁶⁸ Po úspěšných operacích československých ozbrojených sil v srpnu 1969 snad L. Svoboda doufal, že Brežněv bude nakloněn slib splnit. Na to reagoval V. Biřak v rozhovoru s H. Axenem v říjnu 1969 vysvětlením, že L. Svoboda je absolutně čestný a věrný vůči SSSR, ale politicky slabý, často naivní a dělá hlouposti. Při návštěvě v Polsku L. Svoboda prohlásil, že bude se sovětskou vládou jednat o stažení sovětských vojsk. Aby to vyjasnili, museli se sejt G. Husák a W. Gomulka. Opak je pravdou, konstatoval V. Biřak na závěr.²⁶⁹

Politiku nové etapy boje s pravicí a kontrarevolucí zformuloval souhrnně G. Husák v projevu na zasedání ÚV KSČ 25. září 1969. Nejdříve splnil sovětská přání přehodnocením polednového vývoje Československa. Označil ho za katastrofický, navrhl zrušit usnesení předsednictva ÚV KSČ z 21.8.1968 odsuzující vpád okupačních vojsk, který ocenil jako internacionální pomoc. Mimořádný XIV. sjezd KSČ prohlásil za ilegální a neplatný. Tím si vytvářel politické předpoklady pro odstranění nejvýznamnější opoziční skupiny v KSČ, která byla s tímto sjezdem spojena a nejdůsledněji prosazovala demokratizaci společnosti. Nejzřetelněji se stalinistické myšlení G. Husáka projevilo v jeho charak-

266 Tamtéž, č. 131.

267 VHA, N GŠ 1969, 24/1-7, Zápis MNO 25.8.1969.

268 Vědecká konference Komise vlády v Liblicích, Projev O. Černíka 5.12.1991.

269 ÚSD-SKV, Německé materiály, 133-139.

teristice společenského pohybu jako třídního boje antagonistických sil. Celou politickou koncepci pro příští období zredukoval na čistky ve straně, státním a hospodářském aparátu, ve společenských organizacích i ve vědě a kultuře. Mimo čistky a upevňování mocenských orgánů se ani trochu nenamáhal zformulovat, jak by měl vypadat politický život společnosti a řešení jejích ekonomických problémů. Tato jednostranná orientace se stala tak zjevná, že i Brežněvovo vedení uznalo za nutné ji korigovat. Prostřednictvím velvyslance Červoněnka v únoru 1970 upozornilo, že za největší slabinu ÚV KSČ považuje neřešení ekonomických problémů. Absolutní absence pozitivních podnětů pro rozvoj společnosti a zúžení politiky KSČ na boj s nepřáteli dokazovaly, že u Husáka a jeho společníků zcela zvítězila vášeň vládnout nad rozumem, čímž zásadovitost.

V následující diskusi se neostaliniistická skupina v ÚV KSČ naprosto účelově snažila obvinít reformní komunisty z odpovědnosti za rozvrat republiky, aby je mohla vyloučit z účasti na další politice. Reformní komunisté obhajobou své vlastní činnosti hájili zároveň nutnost polednové demokratizace společnosti. Projevili zjevně nesouhlas s celou řadou míst Husákova projevu. J. Smrkovský bránil programovou zásadu, kterou vyjádřil v mnoha předchozích projevech, že KSČ nemá právo vládnout nad lidem, ale jen s lidem. V. Slavík vystoupil na obranu akčního programu KSČ, který G. Husák ve svém projevu odmítl jako chybný. Stejně jako A. Dubček odmítl přehodnocení vojenského zásahu států Varšavské smlouvy proti Československu. A. Dubček vyvrátil výtku, že měl použít v politických zápasech roku 1968 mocenské prostředky k umlčení politické opozice. Varoval před Husákem ohlášenou čistkou v KSČ při výměně stranických legitimací a upozorňoval, že odmítnutí teze o neantagonistickém základu československé společnosti vyvolá destrukci a stagnaci. Alfred Černý v diskusi prohlásil, že politika vedení KSČ nesměřuje ke konsolidaci, ale zostříla krizi společnosti a šíří strach. Jeho vystoupení G. Husáka tak vydráždilo, že osobně prosadil vyloučení A. Černého z KSČ. Tím demonstroval, že ani v nejvyšším stranickém orgánu nemá nikdo právo na zásadně odlišný názor.

Generál V. Prchlík upozornil na politické machinace ústředních orgánů KSČ, které prosazují jeho stranickopolitické odsouzení a přitom mu ani nedovolily prostudování zprávy komise ÚV KSČ o jeho činnosti. Na řečnické tribuně promluvil k vojenským otázkám také „ministr sebeobran“ M. Džúr, který nepřímou reagoval na různé zákulisní projevy nedůvěry vůči sobě útočným vystoupením proti revizionismu ve vojenské politice. Nejdříve obvinil A. Dubčeka, že nepočítal s možností imperialistické intervence proti Československu, a pak napadl V. Prchlíka, že politická linie jeho oddělení ÚV KSČ vycházela z revizionistického Memoranda VPA. Snažil se, stejně jako G. Husák v následujícím závěrečném slovu, vyvolat dojem, že byl oklamán a neznal fakta o skutečném vývoji v republice a dozvěděl se o nich teprve v srpnu 1968 v Moskvě a v poslední době z tisku. Při tomto vysvětlování Džúra přirozeně ani nenapadlo, že tím jen dokazuje buď svou omezenost, nebo bezectnost.²⁷⁰

G. Husák v závěrečném slovu zdůvodnil svůj prudký obrat od podpory Dubčekovy politiky v roce 1968 k boji proti ní tím, že byl oklamán. Doslova prohlásil: „A nevěděl jsem absolutně o ničem.“²⁷¹ Oznamil, že jeho úvodní projev na zasedání ÚV KSČ obsahuje analýzu polednového vývoje, která bude pouze doplňována a někdy možná opravována v detailech. Ve své závěrečné řeči G. Husák zformuloval teoretické zdůvodnění příští politiky mocenského ovládnutí lidí: „Národ byl oklamán, podveden a podařilo se ho 'sjednotit' na nacionalistické, šovinistické vlně.“²⁷² Z toho logicky vyplývalo, že takový lid nemůže rozhodovat o své vládě, jak to žádal J. Smrkovský, ale musí být nejdříve osvobozen od bludů a přiveden k rozumu svými vladaři. Největší teoretik KSČ J. Fojtík po zasedání ÚV KSČ rozvinul Husákovy politické teze do poučky, že ovládnutí lidu je podmínkou existence centralizované moci. Varoval před oportunistickým akceptováním požadavků lidu a dodal, že jakmile živelné síly nutí politika „přizpůsobovat svá stanoviska a ustavičně je demonstrovat veřejně a pod nejrůznějšími tlaky získávat znovu a znovu takzvanou důvěru, pak žádné centrální řízení není možné...“²⁷³

Hlavním výsledkem zářijového zasedání ÚV KSČ bylo schválení základních tezí budoucího Poučení z krizového vývoje a zahájení politických čistek na nejšířší frontě po příkladu samotného ústředního výboru, odkud po vyloučení nebo rezignaci odešlo 29 reformních komunistů. V. Prchlík, V. Slavík a Alfred Černý byli vyloučeni i ze strany, kdežto J. Smrkovskému, M. Hüblvi a dalším bylo členství ponecháno do stranických prověrek. Z taktických důvodů, jak to řekl V. Biřák, bylo A. Dubčekovi ještě na pár měsíců ponecháno členství v ÚV KSČ. V. Prchlík byl rozhodnutím předsednictva FS z 1. října 1969 zbaven poslanecké imunity a vydán trestnímu stíhání. O osudu O. Černíka byla krátce po zářijovém zasedání ÚV KSČ pověřena rozhodnout skupina složená z G. Husáka, L. Svobody, L. Štrougala a V. Biřaka. O. Černík dostal příležitost sloužit československým stalinistům do konce roku, ale byl již předem odepsán. Když ještě jako předseda vlády přijel do Polska, považoval to Gomulka za politickou

270 SÚA, Stenografický zápis ze zasedání ÚV KSČ 25-26.9.1969, Praha 1969.
271 Rudé právo, 11.10.1969.
272 Tamtéž.
273 Tvorba, 1969, č. 6, s. 7.

urážku. V lednu 1970 se O. Černík na doporučení předsednictva ÚV KSČ osobním dopisem svých vysokých funkcí vzdal.

S výsledky zářijového zasedání ÚV KSČ byli velice spokojeni v Moskvě. Vojenský přidělenec generál Sedláček hlásil do Prahy, že sovětsí politikové oceňují, že na zasedání KSČ bylo dosaženo více, než očekávali. Teď však předpokládají, že „... s podobnou principiálností budou zřejmě řešeny i další nezbytná kádrová opatření na ostatních úsecích stranického a státního aparátu.... Mnozí příslušníci ozbrojených sil vyslovovali v této souvislosti naději, že i v československé armádě dojde po tomto plenárním zasedání k zásadnějšímu řešení nazrálých problémů, včetně problémů kádrových.“²⁷⁴

Ústřední politickou událostí podzimu 1969 se stala dlouhá návštěva československého stranického a státního vedení v Sovětském svazu. Šlo při ní hlavně o další postup v politickém boji uvnitř Československa. To prozrazovalo také společné prohlášení, které uvádělo, že sovětská delegace plně podpořila linii KSČ „dovést do konce boj proti pravicovému oportunismu“.²⁷⁵ Brežněv v projevu 27. října vyzval československé politiky, aby byli vůči pravicovým revizionistům nesmiřitelní a velmi důrazně je varoval před „vnitrostranickou diplomacií“, kterou označil za nejzlobivější a nejškodlivější. Znamenalo to potlačit politické odpůrce vedení KSČ bez jednání a diskusí.

Podzimní tažení československých stalinistů pokračovalo s cílem uchvátit beze zbytku všechny významné pozice. Zasedání ÚV Komunistické strany Slovenska 2.10.1969 bylo zrcadlovou kopií zářijového jednání ÚV KSČ, pouze počet vyloučených byl menší.

Aby si do budoucna zajistilo možnost hladkého přijetí jakýchkoli mimořádných opatření, vedení KSČ si v říjnu 1969 vynutilo demisi osmi členů předsednictva FS a nahradilo je svými lidmi. Tak se do čela Sněmovny lidu dostala fanatická bojovnice proti pravici Soňa Penningerová a jejím zástupcem byl zvolen člen ÚV KSČ za jihočeský kraj J. Trojan, který patřil mezi nejvýznamnější vůdce tzv. ultralevých. Ve FS se vytvořila skupina dravých „internacionalistů“, která účinným nátlakem na vedení KSČ vynucovala radikálnější zúčtování s „pravici“. Poslanci Sněmovny lidu, kteří byli vybíráni ještě A. Novotným a J. Hendrychem, a po vystřízlivění z krátkodobého vlastenectví srpnových dnů před rokem vpluli ve své většině plnou parou do normalizačních vod. Ignorovali nesčetné požadavky zdola uskutečnit volby nových zastupitelských orgánů a prodloužili usnesením z října 1969 lhůtu pro jejich konání až do kon-

274 VHA, SZS 1969, 31/10-6, Zpráva z 8.10.1969.

275 Rudé právo, 29.10.1969.

ce roku 1971. Aby vyloučení členové ÚV KSČ neměli příležitost ve FS promluvit, byli zbaveni poslaneckých mandátů. Občané byli považováni za zcela nekompetentní rozhodovat o tom, kdo má právo je zastupovat.

Poněkud jiné složení měla Česká národní rada, jež se zrodila na jaře 1968. G. Husák v ní získal podporu jen slabé většiny, ale i těch 109 hlasů z celkových 200 mu stačilo, aby 62 reformních politiků bylo zbaveno poslaneckých funkcí. Mezi nimi byli E. Goldstücker, O. Wichterle, R. Battěk (vydaný již předtím trestnímu stíhání s J. Tesařem a L. Pachmanem za letákové akce), M. Hübl, O. Šik, Z. Jičínský a další významné osobnosti. Husákově vedení znovu veřejně předvedlo, jak dokonale lze s využitím stranické kázně demokracii potlačovat.

Hned po zářijovém zasedání ÚV KSČ uložila 29. září federální vláda ministrům „provést důslednou očistu státního aparátu od pravicově oportunistických a antisocialistických živlů“ do 31.12.1969.²⁷⁶ Tak bylo ještě před stranickými prověrkami odvoláno z funkcí v MNO a GŠ 592 důstojníků a generálů. O nejvyšších vojenských kádrech rozhodovala od listopadu 1969 Hlavní komise pro hodnocení důstojníků a generálů, složená z náčelníka GŠ gen. Rusova, nového náčelníka HPS gen. Horáčka (v Západním vojenském okruhu prokázal při odstraňování „pravicových oportunistů“ vyšší výkonnost než gen. Bedřich, jehož funkci převzal), gen. Muchy, nového náčelníka kádrové správy gen. Korbelý a jeho zástupce plk. Paluše. Jejich první obětí byl gen. Václav Prchlík a krátce po něm náčelník VPA Vojtěch Mencl, kteří po předchozím propuštění z armády byli degradováni na vojíny. Hlavní komise přihlížela k názorům sovětských vojenských činitelů, rozhodovala však, jak to ukazuje případ gen. Kamenického a Kúkela, tvrději než sami Sověti požadovali. Nejednou odstraňovala z funkcí velitele a náčelníky hlavně proto, že nezaujali hned v roce 1968 bojovný postoj k tzv. pravici na svém úseku. Rozhodnutí komise realizoval svými rozkazy ministr Dzúr.²⁷⁷ Jednání Hlavní komise sloužilo jako precedenční pro postup na nižších stupních.

Ačkoliv při říjnových jednáních v Moskvě byly připravované plány hospodářského rozvoje ČSSR a SSSR koordinovány ve všech hlavních směrech, zdá se, že Kreml Husákově vedení ponechal určitý omezený prostor pro rozhodování, jakým způsobem ekonomického řízení své závazky splní. Podle svědectví L. Štrougala nebylo jasně řečeno, že je třeba „ekonomickou reformu položit“. V Maďarsku ještě pokračovaly pokusy překonat byrokratický centralismus v řízení hospodářství. Vedení KSČ se však rozhodlo Budapešť ignorovat a své dele-

276 VHA, OS 1969, 1/4-1.

277 VHA, KS 1972, 12/2-6.

gace ke konzultování o změnách řízení a plánování v Československu vyslalo do Moskvy a Berlína. Za přispění sovětských a německých odborníků na devastaci vlastního hospodářství se předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo obnovit nejpřísnější centralizaci. Vládní usnesení z 23. prosince nařizovalo zavést systém absolutního plánování, ve kterém jsou úkoly „beze zbytku a jednotně dovedeny až k těm, kteří se jimi mají řídit“.²⁷⁸ Bezduchost a absurdnost návratu k sovětským metodám byla přímo demonstrativně předvedena návratem k plánování a stimulování výroby na základě ukazatele hrubé výroby. V šedesátých letech bylo již vědecky prokázáno a široce zveřejněno poznání, že používání tohoto ukazatele, v němž jsou výrobní náklady počítány jako výnos, je grandiózním nesmyslem.²⁷⁹ Každý gramotný politik, který se alespoň povšechně zajímal o výsledky ekonomických věd, to musel vědět. Bezprostředně po plném obnovení centralizovaného byrokratického řízení čs. hospodářství se změnil několikaletý pokles výrobních nákladů v jejich trvalý růst a stoupající spotřeba materiálu urychlovala strukturální deformace československé ekonomiky a její ztráty do astronomických cifer zvyšovala. Vedení KSČ v Husákově projevu na XIV. sjezdu KSČ obelhávalo veřejnost tvrzením, že obnovilo dynamiku růstu národního hospodářství, ačkoliv se podle oficiálních statistik snížila.²⁸⁰

Jakkoli se mohou změny řízení od počátku roku 1970 jevit jako produkt omezeného či potlačeného rozumu, lze najít v jejich podstatě jisté logické zdůvodnění. Byly obnovou vojenských metod řízení ekonomiky k zabezpečení potřeb SSSR a jeho spojenců v soutěži ve zbrojení se Západem. Trvajícím převaha strategických vojenských sil USA nad SSSR byla pro sovětské vedení dostatečným důvodem k jednostrannému nadřazení vojenskopolitických hledisek nad ekonomickými. Rostoucí vojenské potřeby v sovětském systému bylo možné zajišťovat jen direktivně a potlačením tržních vztahů.

278 *Rudé právo*, 29.12.1969.

279 Novožilov, V. V.: *Měření nákladů a výnosů*. Praha, Svoboda 1972, s. 24. (Sovětské vydání z roku 1967.)

280 Podle Statistických ročenek ČSSR činil růst národního důchodu v období 1969/1965 31,7 % při poklesu odpracovaných hodin na jednoho dělníka o 239 hodin za rok a v letech normalizace 1973/1969 24,1 % při vzestupu pracovní doby o 65 hodin. Po přepočtu na stejný fond pracovní doby činí růst národního důchodu 1969/1965 38 % a 1973/1969 11 %. V těchto srovnávaných obdobích byly mezinárodní podmínky ekonomického rozvoje v podstatě stejné. I když bylo snazší obnovovat ekonomický růst ve druhé polovině šedesátých let po předchozí krizi nežli ho udržet v šedesátých letech, nelze tím příkré rozdíly vysvětlit. Rozhodoval způsob řízení. S přihlédnutím ke změně pracovní doby se to projevilo v rozdílech růstu životní úrovně při souhrnu jejich položek o 38 % v prvním čtyřletí a o 11 % v druhém.

Významnou roli v usměrňování vývoje čs. ekonomiky převzalo v sedmdesátých letech sovětské velvyslanectví v Praze, na kterém byla vytvořena skupina Gosplanu SSSR pro „koordinaci činnosti plánovacích orgánů našich zemí“.²⁸¹ Rada velvyslanectví SSSR v Praze I. I. Semjonov s odvoláním na A. Kosygina odmítl názor, že je nutné „dát přednost rozvoji peněžně-zbožových vztahů“, protože o úspěchu rozhodují plány. Pokud při jejich plnění bude pro československé podniky vývoz do SSSR ztrátový, žádal, aby se to vyřešilo „při přerozdělování zisku, který dostává národní hospodářství jako celek...“.²⁸² To bylo v podstatě stejné pojetí spolupráce, jaké se v RVHP prosadilo počátkem padesátých let.

Zesílená centralizace ekonomického řízení byla příčinou zrušení významných částí zákona o československé federaci z roku 1968. Federální shromáždění v prosinci 1970 rozhodlo o likvidaci řady národních ministerstev, zabývajících se řízením hospodářství. Jejich činnost převzaly federální orgány. Proti federálnímu uspořádání Československa vyjádřili odpor Brežněv s Ulbrichem na společné poradě pěti intervenčních států Varšavské smlouvy v září 1968, avšak v taktických politických důvodech nepovažovali za vhodné tehdy federaci odmítat.²⁸³ Po politických čistkách v Československu považovalo i vedení KSČ situaci za dozrálou. Národní vlády byly degradovány na úroveň někdejšího sboru pověřenců, jak o tom svědčí obnovení pravomoci federální vlády pozastavovat a rušit jejich usnesení.

Na předním místě mezi změnami bylo vytvoření jednotného celostátního velení SNB a StB. Parlamentní zpravodaj V. Knapp zdůvodnil prováděná opatření tím, že federace tvoří jednotu, v níž se nedílně uskutečňuje vedoucí úloha KSČ.²⁸⁴ Rozhodujícím motivem změn byla potřeba Husákova vedení monopolně uskutečňovat mocenskou kontrolu celého státu. Téměř jediným přínosem uplatňovaného zákona o federaci zůstalo pro příslušníky slovenského národa zvýšení jejich počtu ve státních institucích. V armádě trval ministr Dzúr na tom, že usnesení vlády o paritním zastoupení Čechů a Slováků platí pro centrálu, nikoli pro nižší stupně velení. V roce 1969 projednala Vojenská rada směrné číslo pro nábor Slováků do vojenských škol (40 %). Podíl slovenských vojáků z povolání se zvýšil tím, že při politických prověrkách byli častěji propouštěni do

281 *SÚA*, f. G. Husák, Záznam přijetí S. V. Červoněnka na MZV 18.2.1970.

282 *Noviny zahraničního obchodu*, č. 41-42 z 22.12.1971.

283 *ÚSD-SKV*, Sovětské materiály předané 3.4.1992, č. 13.

284 *Rudé právo*, 22.12.1970.

zálohy čeští důstojníci. Přesto koncem roku 1970 bylo mezi vojáky z povolání jen 22,4 % Slováků.

Nejtvrdějším oříškem pro normalizátory zůstávala vedení tvůrčích uměleckých svazů, které považovali za bašty pravice. Pokusili se mezi nimi, podobně jako u novinářů, zorganizovat podpisovou akci. Pod prohlášení „Socialistická kultura bez uměleckých svazů, ale s tvůrci“ se na podzim 1969 podepsala hrstka výtvarných umělců a pár jedinců ostatních svazů. Ministr kultury M. Brůžek na konferenci 8. prosince vyhlásil podle rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ program státního ovládnutí kultury finančními nástroji, selektivním přidělováním povolení k cestám do zahraničí a různých privilegií. Předsednictvo ÚV Národní fronty 7. ledna 1970 kritizovalo, že „vedení většiny českých uměleckých a tvůrčích svazů se nedistancovala od politicky nesprávných dokumentů přijatých v minulé době...“ a že se „projevovaly snahy využít platformy Národní fronty k infiltrování pravicově oportunistických postojů a názorů...“.²⁸⁵ Vyloučilo Český svaz filmových a televizních umělců z Národní fronty, což znamenalo jeho zákaz. Řadou dalších administrativních zásahů byly likvidovány anebo znormalizovány ostatní svazy.

Jednání J. Kádára s G. Husákem v Praze 17. prosince 1969 potvrdilo, že vedení KSČ se definitivně zřeklo maďarské varianty řešení společenských rozporů a akceptovalo v plné míře sovětské metody ovládnutí lidí a potlačování jejich nesouhlasu, jak mu byly doporučeny při říjnovém jednání v Moskvě. J. Kádár informoval Husáka, že vedoucí úlohu strany uplatňují nepřímou, bez direktivních usnesení pro společenské organizace. KSČ se však osobností, které měly nějakou přirozenou autoritu a mohly by postupovat obdobně, zbavovala. Husákovu vedení přestali vyhovovat i ti vedoucí činitelé, kteří ho bez výhrad podpořovali, ale nebyli již schopni rozvíjet zostřený boj s pravicí v nadcházejícím období. Proto došlo koncem roku 1969 k další změně ve vedení Městského výboru KSČ v Praze, do jehož čela byl postaven ultralevě orientovaný A. Kapek. V lednu 1970 byl z funkce předsedy Ústřední rady odborů odvolán K. Poláček, z funkce předsedy federální vlády O. Černík a z funkce prvního tajemníka ÚV KSS Š. Sádovský.

J. Kádár vyzvedal pozitivní zkušenosti z ekonomické reformy prováděné v Maďarsku od ledna 1968, překonávající administrativně centralizované řízení odvozy ze zisků podniků a nikoli rozpisem plánů. Husák naopak oznámil, že počítají s „nejpřísnějším centralizovaným řízením“. Zatímco Kádár promluvil o tom, že citlivěji přistupují k umělcům, jimž tolerují i „nesocialistické ten-

285 *Rudé právo*, 8.1.1970.

dence“, pokud nejsou nepřátelské, G. Husák zdůrazňoval na kulturní frontě hlavně boj proti pravici, která tam chce „přezimovat, uchovat síly a čekat na novou příležitost“.²⁸⁶ Nejdůležitější maďarskou zkušenost, kterou G. Husák převzal od Kádára bez výhrad a s plným pochopením, vyjádřil maďarský vůdce takto: „Je skutečně třeba konzultovat všechny otázky a, zdůrazňuji, hlavně s Komunistickou stranou Sovětského svazu, hlavně je třeba chodit do Moskvy. My to například děláme už 13 let.“²⁸⁷ I když maďarský systém byl jen vylepšenou kopií sovětského systému, umožňoval lidem snesitelnější život než československý normalizační režim. G. Husák se mohl pokusit o tzv. kádárizaci Československa, kdyby se zcela opřel o mírnější, „centristický směr“ uvnitř KSČ, k němuž v jedenáctičlenném předsednictvu ÚV KSČ mohli mimo něho patřit O. Černík, K. Poláček, Š. Sádovský, E. Erban a L. Štrougal, tedy většina tohoto orgánu. Věděl však, že by tím vyvolal nespokojenost Sovětů, a proto se přimkl ještě více než dosud k Biřakovi, Kempnému a Indrovi a ocitl se s nimi ve vleku tzv. „zdravého jádra“ KSČ, jehož počet sám odhadoval na 15–20 % členů strany. Jednal tak nejen pod tlakem Moskvy, ale i ve shodě s vlastním myšlením, v němž nepřekonal stalinskou ideologii třídního boje a diktatury proletariátu. Odmítl sice z dědictví stalinismu metody formálně nezákonné perzekuce lidí, strpěl však přitom krutě nespravedlivý postih i některých dřívějších přátel a nic pro ně neučinil. K „ultralevým“ projevoval smířlivý vztah. V rozhovoru s J. Kádárem o nich řekl, že u nich nejde o „samostatný proud, samostatnou ideologickou platformu. Jde tu o ojedinelé zastaralé představy...“²⁸⁸

Po odvolání O. Černíka, K. Poláčka a Š. Sádovského z předsednictva ÚV KSČ zvolilo lednové zasedání ÚV KSČ na jejich místo A. Kapka, J. Korčáka a J. Lenárta, což vedlo k výraznému posílení pozice V. Biřaka v tomto nejvyšším mocenském orgánu. Podle pozdějšího svědectví L. Štrougala, stal se Biřak hlavní osobou v procesu normalizace. Byl v nejčastějším styku s Brežněvem. Prosazoval své názory s upozorněním, že to chce Moskva, anebo že by s tím nesouhlasila.²⁸⁹ G. Husák ho hodnotil jako agresivního, ambiciózního, mocichtivého člověka, o kterém prý si myslel, že je čestný. Přiznal, že mu L. Štrougal vytýkal, že je k nedostatkům Biřaka příliš tolerantní.²⁹⁰ To potvrzuje, že Husák Biřakovu nátlaku ustupoval. V Moskvě si vytvořili kontrolní sys-

286 *SÚA*, f. G. Husák, Stenografický záznam rozhovoru s J. Kádárem 17.12.1969.

287 *Tamtéž*.

288 *Tamtéž*.

289 *AÚSD-SKV*, Rozhovor s L. Štrougalem 21.2.1990.

290 Plevza, V.: *cit. dílo*, s. 115 a 122.

tém vůči československému vedení tím, že někteří členové politbyra KSSS udržovali důvěrný styk s jednotlivými členy vedení KSČ. Stalo se pravidlem, že po významných zasedáních vedoucích orgánů KSČ jednotliví členové předsednictva ihned telefonicky informovali své sovětské partnery. K čelným normalizačním politikům byli přiděleni sovětští zpravodajci.²⁹¹

Za osobního přispění G. Husáka odešlo do ledna 1970 z ÚV KSČ 40 % jeho členů, zůstaly však v něm dvě třetiny z kádrů, vybírané ještě A. Novotným a J. Hendrychem, a tvořily nyní téměř polovinu tohoto orgánu strany. Kooptací 21 nových členů ÚV KSČ po dubnu 1969 byl ÚV KSČ doplněn o nejdravější mladší normalizátory. Spojení staré stalinské s novější brežněvovskou gardou zajistilo důsledné provádění sovětské politiky nejen v centru, ale i ve všech regionech Československa. G. Husák si mohl dovolit vystoupit občas proti největším výstřednostem, musel se však přizpůsobovat silně konzervativní, netolerantní, po odvetě a osobním uznání toužící a usilující většině ÚV KSČ.

IX. Hromadné politické čistky a jejich zostření pod nátlakem Moskvy a „ultralevých“

Lednové zasedání ÚV KSČ zahájilo hromadné čistky ve straně a celé společnosti. Husák je zdůvodnil potřebou odstranit nepřátele z KSČ. Předvídal, že mnohé stranické organizace neprojeví při plnění tohoto úkolu požadovanou horlivost, a proto žádal, aby v takových případech byly čistky provedeny jmenovanými komisemi shora. Dopis ÚV KSČ základním organizacím strany vyjmenoval hlavní projevy pravicového oportunismu a osoby odpovědné za jejich vznik. Od stranických organizací bylo požadováno, aby sepsaly podobný místní seznam „pravicových úchylek“ a viníků. Říkalo se tomu personifikovat analýzy. Tím se měli členové KSČ roztrždit na „zdravé síly“, „pravičáky“ a lhostejné.

Několik členů ÚV KSČ požadovalo při lednovém zasedání soudní proces s A. Dubčekem. G. Husák na to reagoval prohlášením, že na takovou politiku nepůjde. V souvislosti s obhajobou rozhodnutí poslat Č. Císaře jako konzula do Polska žádal, aby se umožnila lidem „nějaká existence“ a dala se jim možnost napravit chyby. Tento přístup napadl K. Mestek, jenž se stal vůdcem někdejších spolubojovníků A. Novotného. Zpochybnil dosavadní politiku G. Husáka. Prohlásil, že výměna stranických legitimací rozhodne, zda se KSČ dostane na marxisticko-leninské zásady a obvinil tím vedení strany, že jeho politika dosud marxistická není. Požadoval, aby se příští zasedání ÚV KSČ zabývalo nezodpovězenými otázkami minulosti. To se vztahovalo i na G. Husáka, který do srpna 1968 radikálními projevy podporoval politickou linii Dubčekova vedení. G. Husák pohrozil Mestekovi, že pokud svými výroky chce vedení KSČ hodit rukavici, budou mluvit jinak a bude postavena otázka odpovědnosti nynějších členů ÚV KSČ za politiku před lednem 1968, tedy i za padesátá léta. Uzavřel spor tím, že výměna legitimací má být provedena „zásadně a citlivě“.²⁹²

Nejkrajnějším způsobem napadala Husákovo vedení členka ÚV KSČ a spolubojovnice J. Trojana S. Penningerová. V lednu 1970 na československém velvyslanectví v Moskvě žádala dokonce i odchod A. Indry a V. Biřáka, kteří se podle jejího názoru zkompromitovali politikou ve vedení KSČ. Prohlásila, že Sověti by měli přijít ještě jednou udělat pořádek.²⁹³ V Kremlu ovšem věděli, že se nemohou orientovat na politické primitivy typu Penningerové, avšak chránili je a jejich prostřednictvím posunovali politiku Husáka k bez-

291 ÚSD-SKV, Rozhovor s L. Štrougalem, 23.5.1991.

292 SÚA, Zasedání ÚV KSČ 28.-30.1.1970, část I, Praha 1970, s. 135.

293 ÚSD-SKV, D III/133, Dopis D. Hanese G. Husákovi 30.8.1971.

ohlednějším účtování s „pravici“ a maximálnímu přizpůsobování československých poměrů sovětskému systému. Několik dní po zasedání ÚV KSČ navštívil v lednu 1970 sovětský velvyslanec Červoněnko J. Kempného, aby vyjádřil uspokojení Moskvy s výsledky jednání ÚV KSČ, které představuje úder „pravým silám“. Předal přitom upozornění vedení KSSS, že „nejdůležitější otázkou je, kdo bude prověřovat“.²⁹⁴ Z podrobnějšího záznamu o přijetí Červoněnka na československém ministerstvu zahraničních věcí 18. února je zřejmé, že se shodoval s kritickým postojem K. Mesteka. Varoval, že „nedůsledný postup při výměně stranických legitimací by mohl vytvořit situaci, již by potom bylo těžké napravit“. Ignoroval společenské důsledky hromadného odstraňování schopných kvalifikovaných lidí a kladl důraz na to, aby provedení kádrových změn v nižších orgánech bylo zajištěno z centra. Podle záznamu o rozhovoru „sovětský velvyslanec vyslovil upřímné znepokojení i nad tím, jak slabě se rozpracovávají pravicová politická centra, ačkoliv lednové plenární zasedání ÚV KSČ je konkrétně označilo“.²⁹⁵ Tím Červoněnko podpořil hlasy těch členů ÚV KSČ, kteří usilovali o politické procesy.

Po lednovém zasedání ÚV KSČ se rozvinula druhá nejmasovější poválečná akce politické odvety, pronásledování odpůrců režimu, zastrašování lidí a jejich donucování k přestupu na pravou marxisticko-leninskou víru. Neprobíhala s tou krutostí, jako v padesátých letech a nebyla spojena s velkým vyvlastňováním majetků, protože to nejcennější, co postihovaní měli, byla jejich možnost kvalifikovaně pracovat. Kampaň byla opět zaměřena hlavně proti kulturně nejvyspělejšímu, demokraticky orientovanému jádru národa a na potlačení veškerého svobodného projevu myšlení. Hlavní směr úderu nyní směřoval proti statisícům členů KSČ, údajným nepřátelům, protože, jak řekl G. Husák, „nepřítel s legitimací strany je nepřitelem uvnitř strany, může napáchat mnohem větší škody“.²⁹⁶ Spolu s nekomunisty a rodinnými příslušníky směřoval přímý postih a zvýšené omezování občanských práv asi proti 1/5 obyvatelstva.

V. Biřák se na poradě vedoucích tajemníků KV KSČ v březnu 1970 s nimi shodl na tom, že by se počet neprověřených členů KSČ mohl orientačně pohybovat okolo 20 %. Nechuť funkcionářů a členů základních organizací KSČ podílet se na perzekucích lidí se projevila v prvních měsících prověřování v celkově nízkém počtu vyloučených a vyškrtnutých členů, který činil necelá 3 %. Ostravský krajský tajemník Mamula to vysvětloval tím, že členská masa „není

294 SÚA, f. G. Husák, Přijetí S. V. Červoněnka u J. Kempného 6.2.1970.

295 SÚA, f. G. Husák, Záznam o přijetí S. V. Červoněnka na MZV 18.2.1970.

296 SÚA, Projev G. Husáka na poradě vedoucích tajemníků KV a OV KSČ 17.4.1970.

ideově politicky dostatečně fundovaně vybavená k tomu, aby... sehrála bitvu o čistotu strany“.²⁹⁷ Do průběhu stranických prověrek zasáhlo sovětské vedení. G. Husák informoval 17. dubna vedoucí tajemníky KV KSČ: „Súdrh Brežnev poslal mi fascikel o sovietských skúsenostiach, z ktorých sa možno poučiť, ako sa očisťovala strana v Leninových rokoch, v Stalinových rokoch, ako teraz pri výmene legitimácií v roku 1954.“²⁹⁸ Brežnev se jistě neomezil jen na odeslání materiálů. Zdá se, že rozhodujícím způsobem ovlivnil přijetí usnesení předsednictva ÚV KSČ z 14. dubna 1970 proti liberalismu při stranických prověrkách, které přivedilo obrat ke krajně radikálnímu postupu vůči tzv. pravici.

V krajích a okresech bylo 10-30 % základních organizací zbaveno práva prověřovat své členy a byly do nich vyslány prověřovací komise shora. Nejčastěji to byly organizace ve školách, vědeckých ústavech, kulturních institucích a na ministerstvech. K prosazení přísné stranické prověrky v centrálních úřadech byla ustavena zvláštní komise předsednictva ÚV KSČ v čele s L. Štrougačem a s J. Korčákem, A. Kapkem, A. Indrou, J. Kemplným a F. Ondříchem. Složení komise dávalo záruky nejvyšší tvrdého prověřování v centru, jehož úkolem pak bylo prosadit stejně bezohledný postup směrem dolů. Ožila atmosféra stalinských čistek, při kterých ten, kdo se chtěl zachránit, byl nucen obviňovat druhé a hlasovat pro jejich postih.

Z nomenklatury ÚV KSČ, pod kterou patřili nejvyšší funkcionáři ministerstev a ústředních úřadů, bylo již do počátku dubna 1970 vyměněno 48,6 % osob, z toho v mocenských orgánech státu dokonce 62 %.²⁹⁹ Když ve stranické organizaci generálního ředitelství dolů Kladno se 55 % členů zdrželo hlasování o vyloučení svého předsedy, rozhodl vedoucí tajemník KV KSČ F. Červinka, že tato organizace bude rozpuštěna a většina jejích členů prověřena nebude. S tímto prudkým zvratem stranického prověřování rychle stoupal počet lidí hledajících jakékoli zaměstnání. Současně zesílily pokusy přejít od stranických prověrek k politickým procesům. Nebylo náhodné, že na poradě vedoucích okresních a krajských tajemníků KSČ v dubnu 1970 se objevil ministr spravedlnosti J. Němec, kritizoval soudce, že se necítí při výkladu zákona vázání stranickou disciplínou a jen necelé 1 % vězňů bylo odsouzeno za trestné činy proti republice. Nabídl 5000 volných míst za mřížemi.³⁰⁰ Závažnost těchto výroků podtrhuje

297 ÚSD-SKV, D IV/2, Porada vedoucích tajemníků KV KSČ 12.3.1970.

298 ÚSD-SKV, D IV/3, Projev G. Husáka na poradě ved. tajemníků KV a OV KSČ 17.4.1970.

299 Tamtéž.

300 ÚSD-SVK, D IV/4.

skutečnost, že již 13. února 1970 přijalo předsednictvo ÚV KSČ usnesení o centrální evidenci pravicových oportunistů a organizátorů protisocialistických akcí, které krajským tajemníkům KSČ ukládalo vypracovat seznamy lidí a zařadit do nich především osoby, které musely odejít z nomenklaturních funkcí. Koncem roku 1970 bylo navrženo do těchto seznamů 10 000 lidí.³⁰¹

Politické čistky byly rozšířeny i na rodinné příslušníky. Nový ministr školství J. Hrbek ihned po svém nástupu do funkce koncem srpna 1969 vyhlásil program odstraňování nepřátel státu mezi učiteli. Počátkem roku 1970 nařídil jmenovat na školách disciplinární komise a využívat novelizovaný zákon o vysokých školách spolu s novelou zákoníku práce k urychlenému rozvazování pracovního poměru s „pravičáky“ i těmi, kteří se dříve exponovali a teď „zaujali vyčkávací stanovisko. Postupně pak – podle závěrů hodnocení všech učitelů – v odůvodněných případech i s dalšími“.³⁰² Ministerstvo školství si dovolilo veřejně porušovat ústavu ve směrnici nařizující přihlížet při přijímacích zkouškách do škol k vlivům prostředí, v němž uchazeči vyrůstali, což zdůvodnilo tím, že nelze opomíjet působení rodiny a postoje rodičů k zájmům státní politiky.³⁰³ Tak byla starost rodičů o děti zcela nestydatě zneužívána k politickému vydírání a s vědomím vedení KSČ prosazováno trestání dětí za politické názory a činy jejich otců a matek.

V hospodářském aparátu probíhaly čistky do jisté míry automaticky souběžně s vyhazováním lidí z KSČ. Platila zásada, že ti, kteří ztratí legitimaci, nemohou zastávat nomenklaturní funkci. Současně dostali vedoucí hospodářští pracovníci za úkol vypracovat politickou analýzu svého úseku, personifikovat v něm „pravicové síly“ a tím připravit jejich odvolání.³⁰⁴ Za zvláště naléhavé považovalo vedení KSČ provedení očisty základních organizací ROH, které nezájímka pokračovaly v opoziční politice. K čistkám v odborech přijalo předsednictvo ÚV KSČ v květnu 1970 usnesení, jehož obsah G. Husák vysvětlil takto: „... je třeba urychleně tyto zbytky pravicových pozic... na závodech odstranit, tedy v pravém smyslu slova zlikvidovat, kde je to možné politickou cestou, změnou, volbami atd., ale kde jsou problémy, i administrativní cestou tyto orgány zlikvidovat.“³⁰⁵ Realizaci těchto opatření zajišťovalo vedení odborových svazů, jejichž podstatná část členů byla již vyměněna. Tuto činnost řídil předsed-

301 ÚSD-SKV, D III/121, též *Lidové noviny*, 12.11.1991, s. 10.

302 *Práce*, 26.2.1970.

303 *Práce*, 19.2.1970.

304 *Rudé právo*, 30.6.1970, Projev člena ÚV KSČ K. Neuberta.

305 SÚA, f. 018, Porada ved. tajemníků KV KSČ 10.6.1970.

da ÚRO J. Piller, podle jehož zprávy byly do 4000 organizací vysláni vyšší odborovní funkcionáři, aby prosadili změny ve složení závodních výborů. Po této nečisté práci byl i Piller, stejně jako jeho předchůdce K. Poláček, zbaven funkce a nahrazen dravějším K. Hoffmanem, jehož služby Sovětům v roce 1968 tak dostaly odpovídající ocenění.

Čistky v armádě probíhaly pod trvalou kontrolou sovětských představitelů, kteří o jejich průběhu dostávali zprávy a zúčastnili se na jejich projednávání. V prvním čtvrtletí 1970 se počet stranicky neprověřených vojáků shodoval s celostátním průměrem. Na poradě vedoucích tajemníků KV KSČ 12. března si gen. Horáček stěžoval, že „skoro se svíčkou hledali aktiv“, z něhož sehnali 2000 členů prověřkových komisí. Hned následující den, 13. března, na zasedání rozšířeného byra HPS za účasti sovětského generála Turněva kritizoval náčelník HPS smířlivectví při stranických prověrkách. Rozhodně žádal pravici „odhalit a potrestat“, ale dodal: „Nechceme lidi řešit existenčně. Lidi nepřivádět do zoufalství...“ Z porady krajských tajemníků předchozího dne opakoval názor: „I když jsou soudruzi vylučováni, nemělo by to být spojeno s odchody z funkcí.“³⁰⁶

Zatímco HPS v této době hlásala mírnější postup prověřování, který lze považovat za linii Husáka, velení armády připravovalo nanejvýš radikální čistku velitelského sboru. Nejisté postavení ministra, které Dzur stále pociťoval, ho vhnálo na pozici „ultralevých“. Byl jimi kritizován, že po odvolání několika tisíc vojáků z povolání z jejich funkcí nebyla dosud většina těchto lidí propuštěna do zálohy a nalézají se stále v kádrové dispozici, a navíc že z 1678 propuštěných v roce 1969 jich jen 31 odešlo s označením jako politicky nevyhovujících. Na kolegiu ministra 15. prosince 1969 Dzur zakázal propouštět do civilu s uvedením reorganizačních důvodů, jestliže příčiny jsou politické. Propouštění vojáci pak odcházeli za stále horších podmínek. Zcela horlivě prosazoval gen. Dzur od r. 1969 trestní postih vojáků. Vedle případu gen. Peprného požadoval trestní postih generálů Procházky a Frýberta a stěžoval si, že hlavní vojenský prokurátor dosud nevyvodil závěry z materiálů, které mu předložil. Na kolegiu ministra 26. ledna 1970 za přítomnosti sovětských generálů Kožanova a Turněva sdělil, že materiály VKR o porušování kázně a zákonů vojáky v srpnu 1968 předal hlavnímu vojenskému prokurátorovi a projednal s ním další postup.³⁰⁷ Podle údajů VKR se to k 1. lednu 1971 týkalo 380 osob, z nichž na 239 byly materiály k trestnímu stíhání předány a u dalších vyšetřování probíhalo.³⁰⁸

306 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 05600/15.

307 VHA, N GŠ 1969, 24/1-7.

308 A MV, A-30/384.

Za přispění velení ČSLA stouply počty odsouzených vojáků z 2971 osob v roce 1968 na 4670 v roce 1970. Za trestné činy proti republice bylo odsouzeno v roce 1969 179, v roce 1970 252 a v roce 1971 289 příslušníků ČSLA.³⁰⁹

V prvé polovině března 1970 připravil náčelník kádrové správy gen. Korbel v součinnosti s gen. Dzúrem návrh rozkazu, nařizujícího všem vojákům z povolání vypracovat doplněk životopisu, kde byli povinni odpovědět na 48 detailních otázek k politické činnosti a postojům v letech 1967–1968, a to nejen vlastních, ale i svých příbuzných a spolupracovníků. Dotazník vyžadoval uvést všechno, co vědí o „pravicové“ politické činnosti jiných příslušníků armády. Zamlčení bylo spojeno s rizikem obvinění, že kryjí „pravicové živly“. Po vyjádření členů kolegia ministra byl rozkaz Dzúrem podepsán 13. dubna 1970 jako podklad pro hodnocení vojáků z povolání. Vyvolal vlnu nejnestydatějšího a nejubožejšího denunciantství. Hlavní politická správa začala podobnou metodu uplatňovat při stranických prověrkách. Např. předseda její prověřkové komise žádal: „Uveďte okruh osob, které měly rozhodující vliv na utváření nálad, názorů, postojů a pravicově oportunistických tendencí u velitelství leteckého svazu.“³¹⁰ Tak byly získávány informace i o nejvyšších vojenských funkciónářích.

Z dodatků životopisů a stranických prověrek hojně těžila VKR, která v roce 1970 dodala podklady na 3000 propouštěných vojáků. Jejich úroveň byla často taková: plk. L. L. – „pravicové politické názory, obdiv ke sdělovacím prostředkům po srpnu, výhrady k novému politickému vedení“, pplk. ing. R. J. – „nosí stále plnovous a podle jeho vyjádření na protest proti pobytu sovětských vojsk v ČSSR“.³¹¹ Pravdivá a významná fakta, stejně tak jako neprověřené informace a hloupé drby, byly podle příkazu ministra soustředěny na každého vojáka z povolání ve zvláštní složce jeho spisu, do které byly vloženy doplňky životopisu a další důvěrně získané informace.

Rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ ze 14. dubna 1970 o zostření politických prověrek byl pověřen zajišťovat na úseku armády A. Indra, který novou linii čistek projednal na HPS 21. dubna. Pravděpodobně z jeho podnětu se uskutečnilo 18. dubna zasedání Kontrolní a revizní komise HPS, na kterém řada členů tohoto orgánu vyslovila nedůvěru velení ČSLA a žádala vyšetření činnosti ministra Dzúra v letech 1968–1970. Velení bylo obviněno, že z velké části nese odpovědnost za destrukci armády, a hodnoceno jako neschopné bojovat s pravi-

309 VHA, Kancelář ministra 1972, 04/4.

310 VHA, HPS 1970, 25/9-1.

311 A MV, A-30/334.

cí, protože se příliš otevřeně angažovalo za Dubčekovo vedení. Zpráva o jednání KRK HPS byla odeslána na ÚV KSČ.³¹² Kritika velení pokračovala na zasedání byra HPS 4.-5. května, jež se zabývalo zostřením prověrek. Náčelník politického oddělení MNO plk. Svoboda položil otázku „zda odstraňovat jen 'malé ryby' a větší nám ujdou – má na mysli např. náčelníka GŠ“. Generál Horáček na to reagoval: „A možná, že to vyjde tak, že se zhodnotí velení – jako celková úchylnka 'doprava'. A ne říkat, že jen HPS zklamala... přece také bylo nějaké velení. To také nese odpovědnost a to je nutno dokázat...“³¹³ Kritikou Dzúrova velení se zabývalo i několik dalších jednání byra HPS. Dzúr na obvinění odpověděl více než 150stránkovou zprávou poslanou Husákovi. Obhajoval se v ní na mnoha místech tím, že jednal podle dohody se sovětskými činiteli a zapíral někdy až nejspíše svůj podíl na událostech. Tvrdil např., že děkovaný dopis náčelníku VPA prof. Menclovi za Memorandum prý podepsal, aniž dopis a Memorandum četl. Za zvláště důležité považoval dokázat, že prosazuje stále rychlejší a rozhodnější řešení kádrových otázek.³¹⁴ Dzúr přijal výzvu HPS tak, že s ní soutěžil o větší zásluhy na očistě armády od „pravice“. Na kolegiu ministra 22.5.1970 nařídil nečekat s kádrovými opatřeními u vojáků, kteří nemají politickou důvěru, na stranické pohovory. Již 29. června byro HPS zaznamenalo, že řada kádrových změn se provádí jen na základě osobních poznatků navrhovatelů.³¹⁵ Sebevětší horlivost by však Dzúra nezachránila, kdyby za ním nestál maršál Grečko.

Pohovorem s gen. Dzúrem byla pověřena komise v čele s J. Kempným. Měla k dispozici analýzy vývoje ČSLA a MNO, které byly vypracovány pod kontrolou kolegia ministra. Obsahovaly sice některá fakta vyznívající kriticky vůči gen. Dzúrovi, byly to však účelově sestavené dokumenty k obhajobě politických postojů velení armády. Část členů ÚV KSČ je odmítala. Posledního zasedání Kempného komise 20. ledna 1971 se zúčastnil i G. Husák. Kritizované výroky Dzúra z let 1968–1969 byly označeny za poplatné tomuto období a za rozhodující se považovalo, že Dzúr nikdy nezakolísal ve vztahu k SSSR. S těmito závěry komise vyjádřil písemně nesouhlas E. Mandřák.³¹⁶ O stranické prověřce velení ČSLA se objevily pochybnosti i na poradě tajemníků KV KSČ

312 SÚA, f. G. Husák, Prověřování činnosti gen. Dzúra celoarmádní KRK KSČ, 28.7.1970.

313 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 05500/40.

314 SÚA, f. G. Husák, Zpráva M. Dzúra pro ÚKRK KSČ z 9.6.1970.

315 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 05600/64.

316 SÚA, f. G. Husák, Zpráva o přešetření stížnosti KRK HPS.

v prosinci 1970. V. Biřak odpověděl: „Armáda se rozložila. Velící důstojníci podlehli. Neradi bychom personifikovali v samotné armádě. To je věc, kterou ani náš ÚV KSČ nemůže řešit.“³¹⁷

V září 1970 bylo v Československu ve funkcích zástupců Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy celkem 14 generálů a důstojníků v čele s gen. Jamščikovem. Působili na úrovni ministra, náčelníků správ MNO a GŠ, velitelů vojenských okruhů a armád a náčelníka Vojenské akademie A. Zápotockého. Byly jim předkládány návrhy všech významných dokumentů i denní operativní hlášení GŠ. Zasahovali nejen do řešení koncepčních otázek, ale udržovali si i denní kontrolu života ČSLA. Občas vystupovali (generálové Jamščikov, Kožanov, Turněv a Volodin) na zasedáních Vojenské rady nebo kolegia ministra a schůzích byra HPS. Jejich připomínky směřovaly převážně k politickému a kádrovému vývoji ČSLA. Nevycházeli z analýzy čs. poměrů, ale ze zájmů a cílů sovětské politiky v Československu a mechanicky přenášeli sovětské způsoby řízení vojsk do ČSLA. Těžištěm jejich působení byl ovšem téměř denní styk s vysokými funkcionáři ČSLA, na jejichž úsek byli přiděleni. V roce 1970 byla uzavřena dohoda, která představitelům štábů a dalších orgánů velení Spojených ozbrojených sil zajistila diplomatické výhody a imunitu včetně zproštění daní a přiznání práva neomezeného bezcelního vývozu a dovozu i pro rodinné příslušníky.³¹⁸ Řízení a kontrolu ČSLA uskutečňovalo také velení Střední skupiny sovětských vojsk, jak již bylo konkrétněji uvedeno v popisu příprav na zásah v srpnu 1969. Velení sovětských posádek a komandatury umožňovaly plošnou sovětskou kontrolu místní politické situace a jednotek ČSLA, jejichž velitelé byli rozkazem ministra přinuceni k pravidelným kontaktům a plánování společných akcí, počínaje různými oslavami a konče společným cvičením vojsk. V roce 1970 se uskutečnilo společné cvičení sovětských vojsk s 9. tankovou divizí ČSLA, která se v roce 1969 rozhodujícím způsobem zasloužila o potlačení demonstrací v Praze. Cvičení řídil velitel Střední skupiny sovětských vojsk gen. Majorov. O nejdůležitějších vojenskopolitických otázkách se rozhodovalo přímo v Moskvě. Tak tomu bylo v červnu 1970 při podepsání protokolu o výstavbě ČSLA do roku 1975, který byl vypracován podle požadavků GŠ Sovětské armády.

Velkou historickou událostí pro československé normalizátory se stala návštěva sovětské delegace v čele s L. Brežněvem a A. Kosyginem v květnu 1970. S nimi přijeli Gomulka, Živkov a vedoucí činitelé NDR a Maďarska.

317 *SÚA*, f. 018, Porada vedoucích tajemníků KV KSČ 3.12.1970.

318 *VHA*, kancelář MNO 1970, 50 1/13.

Slavnosti 25. výročí osvobození od fašismu využil Brežněv k dovršení intervenčních akcí ze srpna 1968 nerovnoprávnou spojeneckou smlouvou mezi ČSSR a SSSR. Sovětská vojenská okupace byla samozřejmě považována za trvalý stav. Preambule smlouvy spolu s jejím 5. článkem dávaly sovětské vládě právo kdykoli zopakovat „internacionální pomoc“. Článek 10 umožňoval vtáhnout Československo do jakéhokoli sovětského vojenského dobrodružství, při němž by se SSSR mohl považovat za napadený stát.³¹⁹

O zákulisním jednání československé a sovětské delegace 5.–6. května 1970 existuje stručný záznam V. Biřaka pro členy vedení KSČ. Podle něho Brežněv prohlásil, že sovětská delegace si přeje, aby její návštěva „přispěla k boji s pravicovými a protisocialistickými silami v ČSSR“.³²⁰ Výsledky Husákova boje proti těmto silám ocenil jako „kolosální práci“. G. Husák kritizoval dosavadní průběh čistek jako nedobrý a informoval Brežněva o tom, jak vedení KSČ potlačuje „nebezpečné liberalistické tendence“. Brežněv k tomu prohlásil, že „tou nejdůležitější jejich radou však je – boj s pravicí, protisocialistickými živly... musí být nekompromisní“. Podle Biřakova záznamu tuto nutnost nekompromisního boje zdůraznil Brežněv opakovaně. Současně požadoval vyloučit možnost jakéhokoli kolísání ve vedení KSČ a vládě, „kdy si každý říká, co chtěl“. Přitom se však postavil na ochranu tzv. ultralevých, o nichž mluvil jako o „zdravých silách v KSČ“. Odhadoval jejich počet na 200–300 000 lidí. Řekl o nich: „Dnes jsou možná nespokojeni. Mohou se i mýlit, jejich požadavky mohou nepřihlížet k celkové situaci ve straně. Ale je třeba s nimi počítat a zapojovat je do práce.“³²¹ Brežněvovy názory o nutnosti jednoty byly výzvou ke sjednocení Husákova křídla v KSČ s „ultralevými“ proti tzv. pravicí.

Po jednání s Brežněvem obvinil G. Husák ve slavnostním projevu pravicové síly ze záměrně organizované kontrarevoluční činnosti,³²² čímž se přiblížil těm, kdo volali po politických procesech. Ve svém vystoupení na zasedání ÚV KSČ 25. června již jednoznačně netvrdil, že politické procesy nebudou, ale pouze že nepůjdou cestou jejich umělého konstruování. Opakoval stejně jako J. Němec kritiku liberalismu v soudnictví. Zkorigoval dřívější výzvy k citlivému přístupu při prověrkách, což prý pravice zneužívala, a prohlásil, že citlivost je třeba chápat hlavně ve vztahu ke straně, totiž jako úkol principiálně ji očistit-

319 *Práce*, 7.5.1970.

320 *SÚA*, f. G. Husák, Informace o jednání mezi stranickými a vládními delegacemi ČSSR a SSSR 5.-6.5.1970.

321 *Tamtéž*.

322 *Rudé právo*, 8.5.1970.

vat. Vyšel vstříc požadavkům Sovětů a „ultralevých“ v takové míře, že na zasedání F. Tesař, vedoucí tajemník Východočeského kraje, kde dosáhl celostátního prvenství v počtu vyhozených „pravičáků“ z KSČ, s uspokojením prohlásil: „Levé nebezpečí, které pravičáci věčně připomínali a zdůrazňovali, je nyní základem nově budované strany.“³²³

Významná část „ultralevých“ však prosazovala změnu vedení KSČ nadále. Jejich jménem vystoupil na červnovém zasedání ÚV KSČ gen. O. Rytíř. Kritizoval tendence „nacházet omluvu a citlivost“ vůči některým pravičákům, které se prý objevily v článku tajemníka ÚV KSČ O. Švestky v *Tribuně* a žádal „vymýtit všechen pravicový mor“, protože poctivý oportunist je nejnebezpečnější. Obvinil Husákovo vedení z nedostatku programovosti a žádal donutit lidi k pozitivní práci pomoci státu. G. Husák upozornil, že požadavky Rytíře směřují k zavedení policejního režimu. Na následujících poradách s krajskými tajemníky hrozil, že KSČ se bude muset s některými jednotlivci rozejít a upozorňoval, že rozšiřování anonymních letáků a útoky na vedoucí činitele by mohly být stíhány jako trestný čin.³²⁴ Uvědomoval si, že tito lidé jsou pro něho nebezpeční, protože jde o vlivné funkcionáře, chráněné Moskvou. I když dosud šlo o vystupování jednotlivců a jakousi politickou sondáž, vždy se za nimi skrývala významná politická skupina členů ÚV KSČ a pracovníků stranického aparátu. Útočný článek prof. Langa z poloviny roku 1970 byl ve 13. čísle *Lidové armády* otištěn s vědomím dvou vedoucích oddělení ÚV KSČ (plk. V. Diviše a P. Bojara, jenž článek doporučil jako dobrý). V původní formulaci Langa, kterou se ani *Lidová armáda* neodvážila otisknout, byli členové Husákova vedení obviňováni z chameleonství a bezectného převlékání kabátů. Lang neuznával právo na omyl a každý „pomýlený“ podle něho „musí být usvědčen z mrzkosti“.³²⁵ Byl to pokus rozvinout politický zápas za změny ve vedení KSČ a prosadit odstranění velké skupiny již prověřených členů KSČ, kteří byli základní oporou Husákovy politické orientace.

Přesun celé KSČ k pozicím „ultralevých“ ovlivňoval další průběh čistek v armádě. Na rozdíl od výběrového vylučování lidí, kteří patřili do nejužšího okruhu Džúrova velení, z něhož pozbyl členství v KSČ jen náčelník kádrové správy plk. Stejskal (za účast na XIV. sjezdu KSČ), probíhala čistka mezi ostatními vojáky z povolání od dubna 1970 jako masová politická poprava s tvrdým existenčním dopadem. Celostátní podíl vyloučených činil 20,5 % ze všech, kteří

323 *Rudé právo*, 1.7.1970, Projev F. Tesaře na zasedání ÚV KSČ.

324 *SÚA*, f. 018, Porady s ved. tajemníky KV KSČ 21.7.1970 a 24.9.1970.

325 *VHA*, HPS 1970, 24/4-1, 05600/86; *Rudé právo*, 17.7.1970.

ztratili členství v KSČ, mezi důstojníky ČSLA jich však bylo 53 %. Zejména HPS pravidelně měnila návrhy na jejich vyškrtnutí ve vyloučení a tím je určovala k propuštění do zálohy s následující perzekucí v civilu. Atmosféra strachu ochromila myšlení a jednání vojenských funkcionářů do takové míry, že velitelé odmítali přijmout k útvaru i dřívější pracovníky týlu, kteří bojovali na východní frontě a byli bez výhrad stranicky prověřeni, ale pracovali do r. 1969 ve Vojenské politické akademii.³²⁶ Přizpůsobivost lidí, kteří se chtěli zachránit, umožnila náčelníku HPS zvýšit počet členů prověřkových komisí na 8000 lidí. Ministr Dzúr rozkazem 09 ze 17. června 1970 zapojil do čistek velitele a náčelníky tím, že jim nařídil být v čele „prověrky třídně politických a morálních kvalit vojáků z povolání“ a politicky nevyhovující vojáky bez odkladu propouštět. Tím se okruh inkvizitorů dále rozšířil, přestože část vojenských funkcionářů reagovala zdrženlivě. Přihlédneme-li k účasti politického aparátu, VKR a kádrových orgánů, lze odhadnout aktiv „nejzdravějších sil“, zabývajících se v roce 1970 čištěním armády, nejméně na čtvrtinu celkového počtu vojáků z povolání. Tato činnost zdeformovala natrvalo jejich charakter, metody práce a přístup k lidem. Stále si uvědomovali, že ochranu před odpovědností jim zajišťuje jen nepřetržitě pokračování nastoleného politického kurzu a jeho další zostřování pociťovali jako ospravedlnění vlastní bezohlednosti a proradnosti. Ačkoliv mnozí z nich do dubna 1969 odsuzovali činnost „ultralevých“, stali se jejich kořistí a oporou.

Rychlý běh času a zapomínání je důvodem alespoň ke stručnému připomenutí, co byro HPS při schvalování výsledků prověrek považovalo za velké provinění. Neudivuje, že když plk. Turek z Vojenské akademie v Brně označil srpnovou vojenskou intervenci za „tatarský vpád“, že jeho osud byl zpečetěn stejně jako těch, kteří to vyjádřili mírnějšími slovy. Avšak dr. Podlena byl vylučován, protože „přeceňoval odbornou fundovanost před ideologickou vyspělostí a politickým profilem“, pplk. Valko za to, že „v roce 1968 propadl informacím sdělovacích prostředků, kterými byl silně ovlivněn a působil v jejich duchu na ostatní“, J. Musil proto, že „byl spoluautorem rezoluce za urychlené svolání sjezdu a vypsání řádných voleb“, J. Mucha „bezstarostně přijímal útoky proti straně. Jeho bezstarostnost byla překrývána nadšením z aktivity obrodného procesu“ atd.³²⁷

Nevelká část vojáků z povolání projevila v době prověrek nezájem o další členství v KSČ nebo přímo prověřkové komise ignorovala. Z těch, co k prověrkám šli, značný počet odmítl přiznat nějaká politická provinění a projevil nesou-

326 *VHA*, HPS 1970, 24/4-1, 05600/50, s. 34.

327 *VHA*, HPS 1970, 24/4-1.

hlas s vojenskou intervencí proti Československu. Protože souhlas s „internacionální pomocí“ byl absolutní podmínkou pro setrvání v KSČ, svým postojem do jisté míry sami rozhodovali o svém osudu. Nejvíce vojáků zvolilo při prověrkách taktiku formálního přiznávání chyb a souhlasu s vojenskou okupací Československa. Kdyby G. Husák uhájil proti ultralevým svá kritéria prověřování, byli by čistky přežili. Vždyť i jezuité po Bílé hoře uznávali, že kdo hřeší, stává se znovu dobrým křesťanem, jestliže přizná vinu a přijme trest, protože tím uzná autoritu papeže a císaře. Avšak stalinský přístup vyžadoval každého, kdo se provinil, lidsky zdeptat a zničit. Kdo se dostal před komisi složenou z „ultralevých“ funkcionářů KSČ, marně se svou sebekritikou ponižoval.

Vylučování z KSČ bylo pro vojenskou kontrarozvědku konkretizací skupiny „nepřátel“ v armádě. Od 30. června 1970 VKR zavedla evidenci 3425 osob označených za pravicové a protisocialistické elementy. Z 2042 propuštěných vojáků bylo 89 % předáno pod operativní dohled teritoriálních útvarů StB a zbývajících 11 % sledovala nadále VKR.³²⁸ Zájem Státní bezpečnosti o propuštěné vojáky byl znám vedoucím hospodářským pracovníkům, a proto se z opatrnosti bránili propuštěné vojáky přijímat do zaměstnání. V dokumentu kádrové správy MNO z roku 1971 bylo uvedeno, že četné závody a instituce odmítaly přijímat propuštěné vojáky z povolání nejen na řadové funkce, ale i do dělnických profesí.³²⁹ Podle informace pro předsednictvo ÚV KSČ z 1. října 1970 je k propuštěným vojákům „všeobecně zaujímano tvrdé stanovisko... nebere se v úvahu, že jde převážně o kvalifikované kádry... není ojedinělý případ, kdy kvalifikovaní vojáci nenašli zařazení ani v dělnických profesích a pracují jako pomocné brigádnické síly.“³³⁰ Vláda sice 15. dubna 1970 vydala směrnice pro umísťování propuštěných vojáků, avšak komise pověřené touto činností nedokázaly uložený úkol zvládnout, jak o tom svědčí dopis gen. Dzúra G. Husákovi z března 1971.

Na jednání kolegia ministra 18. května 1970 upozornil náčelník kádrové správy gen. Korbela, že narůstá počet politicky nevyhovujících vojáků z povolání a přitom již chybí 12 000 důstojníků a praporčíků. Navrhoval část z nich i po ztrátě členství v KSČ ponechat ve vojenské službě. K tomu neměl Dzúr, obviňovaný ze shovívavosti k pravici, odvahu. Požádal o rozhodnutí G. Husáka, který – soudě podle výsledku – souhlasil. Vývoj v KSČ však stále pronikavěji diktovala „ultralevá“ frakce.

328 A MV, A-30/412.

329 VHA, KS 1974, 06/13.

330 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 003600/127.

X. Permanentní čistky a dotvoření totalitního režimu

Výsledky stranických prověrek „ultralevé“ neuspokojily, přestože Husákův červnový odhad, že počet členů KSČ klesne o 25 % byl o 3 % překročen. Vyloučeno bylo 67 000, vyškrtáno z KSČ 260 000 a dalších 147 000 členů odešlo z vlastního rozhodnutí bez pohovoru v prověřkových komisích. Již před prověrkami neměla KSČ svým sociálním složením charakter dělnické strany, ačkoliv v roce 1947 ji téměř z poloviny tvořili dělníci. Po prověrkách zůstalo v KSČ 26 % dělníků. Rozhodující část členů v produktivním věku (31 %) představovala inteligence, hlavně byrokraté státního, hospodářského a politického aparátu. Prověrkami se prudce snížil počet příslušníků KSČ ze škol, vědy a kultury. Podle údajů ze září 1970 bylo na mimopražských vysokých školách vyloučeno 56 % a v Praze 47 % členů KSČ, nejvíce z humanitních oborů. Materiál pro české byro ÚV KSČ odhadoval, že asi polovina neproověřených členů KSČ bude ze škol propuštěna, ale permanentními čistkami se tento počet zvýšil. Podobně na pracovištích ČSAV nebylo prověřeno 56 % členů KSČ.³³¹

Podle Husákova projevu na prosincovém zasedání ÚV KSČ v r.1970 bylo vyměněno 40 % vedoucích ekonomických kádrů. Již v září téhož roku na zasedání tajemníků KSČ G. Husák konstatoval, že byla vyražena spousta talentovaných a schopných lidí a kritizoval, že se dějí otřesné věci, jsou propouštěni ze zaměstnání i dělníci. „Někdy jsou lidé vháněni k velmi zoufalým situacím, i sebevraždám.“³³² Odmítl požadavek ultralevých přejít k permanentním čistkám. V ostravském projevu 10. září 1970 veřejně upozornil, že s vyloučenými členy KSČ by se mělo jednat lidsky. Teď se však ukázalo, jak pronikavě se již KSČ čistkami změnila a do jaké míry v ní zesílil vliv dravých a bezohledných prospěchářů a fanatiků. Aktiv 235 000 členů prověřkových komisí se tak „zocelil“ při likvidaci „pravičáků“, že se jeho značné části Husákova politika jevila oportunistická. Ohlasy z krajských výborů KSČ a stranických aktivů na Husákův ostravský projev obsahovaly kritiku jeho „přílišného demokratismu“. Souhrnná zpráva o těchto ohlasech pak pokračuje, že „jsou obavy z možného a neodůvodněného návratu těchto lidí do strany. Všeobecně je kritizován liberální postoj k inteligenci“.³³³ Podobná reakce na Husákův projev se objevila v armádě. Na MNO se vyskytly názory, že to je „útok na členy strany, kteří stáli pevně

331 SÚA – ÚV KSČ, Zasedání ÚV KSČ 10.12.1970, Praha 1970, Projev J. Kožešníka.

332 SÚA, f. 018, Celostátní porada vedoucích tajemníků OV a KV KSČ 24.9.1970.

333 ÚSD-SKV, D III/80. Rychlá informace na projev G. Husáka v Ostravě 10.9.1970.

v letech 1968–1969...“. Na aktivu Západního vojenského okruhu 16. října v Prostějově bylo vysloveno znepokojení, aby to „neumožnilo revanš těch, kteří byli očistou postiženi, proti pevným a důsledným komunistům, kteří nesli hlavní tíhu při pohovorech“.³³⁴

Po květnové návštěvě L. Brežněva bránil G. Husák vedení KSČ před útoky „ultralevých“, jaké proti němu podnikli O. Rytíř nebo K. Mestek, současně však pokračoval v usmířování „zdravých sil“ a sjednocování s nimi a opakovaně ujišťoval nejradikálnější křídlo v KSČ, že proti němu nebojuje, protože „jsou to lidé prosovější... za socialismus“.³³⁵ Ukliďoval je, že vedení KSČ nebojuje na dvě fronty, ale jen proti pravici, která zůstane hlavním nebezpečím i příštích 5 nebo 10 let. Na zmíněné poradě stranických tajemníků KSČ v září 1970 jim dal najevo, že mu nejde o skutečný návrat vyloučených členů KSČ, který ve svých projevech naznačoval, ale o to, že tito lidé v naději, že jednou je do strany přijmou, budou „čestně pracovat“.

Nátlakové akce „ultralevých“ proti vedení KSČ vyvrcholily na podzim 1970. Aktiv prověřkových komisí jejich základnu podstatně rozšířil. Uvnitř KSČ se zorganizovala s přísně výběrovým členstvím Levá fronta, která podle informace jejích vedoucích funkcionářů dosáhla 6000 osob a působila téměř ve všech okresech. Její shromáždění se konalo v dubnu 1970. G. Husák se pokoušel zlikvidovat tuto organizaci tím, že prosazoval, aby se včlenila do Socialistické akademie, kde by se její agresivita mohla vybíjet v propagandě. To však nemohlo uspokojit velké ambice vedoucích činitelů této frakce, kteří usilovali o změny ve vedení KSČ a cítili podporu ze zemí Varšavské smlouvy. Levá fronta zorganizovala ve dnech 3. a 4. října 1970 konferenci, jíž se zúčastnilo 550 delegátů. Přestože odmítavý vztah Husáka k této organizaci byl znám, vyslaly zastupitelské úřady států Varšavské smlouvy na tuto konferenci své první tajemníky a zahraniční dopisovatele. Ministr školství Hrbek označil přítomné za „pancéřovou divizi“ v boji s pravicí. Žádal „opravdu jasně, tvrdě, řekl bych i nemilosrdně, vyúčtovat politicky a ideologicky s těmi, kdož tento rozvrat organizovali a připravovali“.³³⁶ Prohlásil, že Levá fronta zůstane provždy nejpevnějším jádrem strany. Levá fronta vydávala své časopisy. Mezi místa, kde byly nejen čteny, ale i rozšiřovány, patřila Vojenská politická fakulta v Bratislavě.³³⁷

334 *Tamtéž.*

335 *SÚA*, f. 018, Porada ved. tajemníků KV KSČ 21.7.1970.

336 *SÚA*, f. 02/7, sv. 36, a.j. 61.

337 *ÚSD-SKV*, D III/115.

V ostravském kraji byly v říjnu 1970 rozesílány stranickým organizacím dopisy, vyzývající k vytvoření nové marxisticko-leninské strany a revolučních orgánů diktatury proletariátu. Tato akce pravděpodobně souvisela s činností „ultralevých“ pracovníků aparátu OV KSČ v Karviné, kteří žádali odchod většiny Husákova vedení. Velmi bojovně jednala ve Federálním shromáždění skupina poslanců okolo S. Penningerové a J. Trojana, která na podzimním zasedání Sněmovny lidu v r. 1970 požadovala politické procesy proti vedení strany z roku 1968.³³⁸ Jednání Penningerové s D. Koldrem nasvědčuje tomu, že proti G. Husákovi získávala členy ÚV KSČ. J. Trojan shromažďoval na členy vedení KSČ kompromitující materiály. Lidé jeho druhu byli v trvalém styku s pracovníky sovětské zpravodajské služby. Aktivitu Trojana ukončila jeho předčasná smrt při autohavárii.³³⁹

Dalekosáhlé prudké změny ve společnosti probíhaly jako diktát vůle komunistického panstva národu a byly otevřeny příkře rozdílným variantám vývoje s různými dlouhodobými následky. Proto nelze ignorovat boje různých frakcí uvnitř KSČ. Šlo v nich o zápas funkcionářů stalinsko-berijovského typu za nastolení nejtvrďší bolševické diktatury, Husákova křídla za udržení umírněnější „proletářské moci“, jež by nezahnila do vzpoury celý národ, a o společný útok všech těchto normalizačních sil proti reformním komunistům, kteří ve své nejvyspělejší a nejdemokratičtější části chtěli skoncovat s vládou nad lidem či dokonce proti němu a prosadit v praxi, že zdrojem moci je lid. Neméně důležité je i to, že politické čistky uvnitř KSČ měnily nejen vztahy vládnoucí stranické gardy k zavrženým bývalým členům KSČ, ale i k celé společnosti. Ovlivnily nejen morálně politický charakter všech vrstev, ale i zcela konkrétní postavení dosti širokého okruhu lidí. Odstraněním vyloučených a vyškrtnutých členů KSČ z funkcí došlo k několikanásobně většímu posunu u řídicích pracovníků směrem nahoru. Těžili z toho především nejzasloužilejší harcovníci boje s „pravicí“, ale velkou měrou na tom získali i nekomunisté, z jejichž řad pak byli verbováni noví členové KSČ.

Po nepřetržitém tlaku Moskvy přehodnotilo Husákovo vedení srpnové události roku 1968 v dokumentech, přijatých ÚV KSČ v září 1969 a lednu 1970. Avšak hned v následujícím měsíci přišel sovětský velvyslanec Červoněnko podle instrukcí Brežněva s požadavkem, aby se nové závěry o těchto událostech staly trvalou součástí připravovaného programu KSČ. Mimořádný zá-

338 *ÚSD-SKV*, D III/133, Dopis D. Hanese G. Husákovi z 30.8.1971.

339 *ÚSD-SKV*, Rozhovor s L. Štrougalem 23.5.1991.

jem sovětských vůdců na splnění tohoto požadavku souvisel nejen s tím, že chystané Poučení z krizového vývoje sloužilo jako ideologický základ sovětského ovládnutí Československa, ale i k obhajobě Brežněvovy doktriny za hranicemi SSSR. To potvrdil rozhovor čs. velvyslance Chňoupka 4. listopadu 1970 s tajemníkem ÚV KSSS Katuševem, jenž tlumočil Brežněvovy rady, jak zformulovat nejchoulostivější otázky vyvolané sovětskou vojenskou intervencí. Katuševův požadavek na konzultace o návrhu Poučení dal Husákovu vedení najevo, že Moskva zkontroluje konečnou formulaci textu tohoto dokumentu.³⁴⁰

Sovětský přístup k Poučení maximálně vyhovoval zájmům „ultralevých“ v KSČ. Jejich sblížení s Husákem se projevilo 12. listopadu při jednání předsednictva ÚV KSČ o návrhu Poučení. L. Štrougal postřehl, že tento dokument poslouží hlavně stalinským zběsilcům v KSČ. Hned na začátku diskuse upozornil: „Jejich aktivizaci zaznamenáváme. Kdyby tento směr měla analýza podpořit, potom je třeba říci, že negujeme svůj základní směr... vývoj by byl eskalován. Máme vědět, že to táhne k řešení: prásknout lidi po hlavě.“³⁴¹ Kritiku „ultralevých“, byť opatrně, podpořili J. Piller a E. Erban. Naopak hned po Štrougalově vystoupení J. Kempný prohlásil: „Základním úkolem analýzy musí být nevybočit, ale naopak být velmi tvrdý a objasnit věci tak, aby pomohly našemu kurzu...“³⁴² Za strategický cíl Poučení označil „další ujednocení strany“. Protože tzv. pravice byla již z KSČ odstraněna, vyzýval tím Kempný Husákův směr ke sjednocení s frakcí „ultralevých“. Další diskuse většiny členů předsednictva ÚV KSČ potvrdila, že to je i jejich přání. Mluvili s uznáním o zásluhách československých „internacionalistů“, kteří pevně podporovali sovětskou politiku, zároveň však připomínali, že to nevykupuje vinu těch, kteří dělali stejnou politiku s A. Novotným. M. Jakeš žádal, aby se uznalo, že „v souvislosti s ostrou kritikou nezákonnosti existovalo nutné zákonné revoluční násilí, které musela strana používat“.³⁴³ G. Husák na rozdílné přístupy Štrougala a Kempného nereagoval. V závěru však řekl: „Důležité je, aby to, co my jednotlivě hovoříme, aby [se] řeklo o trestním postihu lidí, kteří stáli na jiných názorech... my jsme se s nimi rozešli... a na trestní postih lidí nejdeme.“³⁴⁴ Biřák to doporučil udělat vyhlášením amnestie prezidenta na „určité věci“. Nabídl tak Husákovi možnost zachovat si tvář umírněnějšího politika a dosáhl to hlavní – ignorování Štrou-

340 SÚA, f. G. Husák, Zpráva B. Chňoupka o setkání s K. F. Katuševem.

341 SÚA, f. G. Husák, Záznam diskuse PÚV KSČ 12.11.1970.

342 Tamtéž.

343 Tamtéž.

344 Tamtéž.

galovy kritiky ultralevých a vtělení podstatných částí jejich koncepce do oficiálních stranických dokumentů a zejména do Poučení.

Kompromis Husákova směru s „ultralevými“ se projevilo ve výsledcích zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970, jehož rozhodnutí nadlouho určovala směr vývoje společnosti nejen na základě přijatého Poučení, ale i určením vztahu k tzv. pravici, stalinským extrémistům a ostatním lidem. V úvodním projevu G. Husák upozorňoval, že žádný režim nezahazuje talenty a že je nesmyslem vyměňovat lidi tak, že na jejich místa přijdou horší, ale snad nikdo to nebral jako nějaký vážný praktický problém. Téměř všichni diskutující na zasedání ÚV KSČ svorně vyhlášovali nutnost trvalého a neúprosného boje s pravicovými silami. V. Biřák odsoudil teorii „modrého nebe“, kterou údajně podle pamětníků zastával vedle G. Husáka také A. Indra. Měla znamenat, že po prověrkových bouřkách by se měla politická atmosféra zklidnit. S urputným nekončným bojem proti pravici prosazoval typický totalitní přístup k lidem. Na kritiku, že československé poměry dávají lidem nejistou budoucnost, odpověděl: „Ano, kdo se neztotožní s politikou strany... nemá jistotu a perspektivu.“³⁴⁵ Několik řečníků na zasedání ÚV KSČ odmítlo frakční činnost „levých“ extrémistů, nikoli však především pro obsah jejich požadavků, ale jak to řekl V. Nový, „nesmí jít o levičáctví ve straně, ale o to, aby celá strana byla levá...“³⁴⁶ V. Biřák odmítl požadavek „ultralevých“, že politiku KSČ mohou dělat jen noví lidé s čistými rukama, která byla útokem nejen na Husákovu skupinu, ale i na něho. Jejich požadavek permanentních čistek byl však v další praxi KSČ realizován. V závěrečném slově G. Husák slíbil, že ve vztahu k vyhozeným členům KSČ se nikdy nic měnit nebude, protože v tom je „pevná bariéra“ proti rozvratu. Prohlásil: „... ani za deset let – když strana nezmění svůj kurz kamsi doprava, o což budeme všichni usilovat – nikdo tu s nějakou revizí nebo rehabilitací nebo s nějakou jinou spekulací pravičáků nemůže přijít.“³⁴⁷

G. Husák dospěl na prosincovém zasedání ÚV KSČ k jakési nepsané dohodě s nejlivnější částí tzv. zdravých sil počínaje Biřákem, Kempným, Kapkem, Novým, Tesařem a dalšími a konče úchylnou Penningerovou, která po všech těch udivujících akcích a výpadech proti Husákovi byla znovu na sjezdu KSČ v květnu 1971 zvolena členkou ÚV KSČ. Smlížení s Husákem odmítla část gardy A. Novotného, která měla stále ještě velmi početné zastoupení v ÚV KSČ. K. Mestek na stranickém aktivu 26. ledna 1971 označil Poučení za začátek dal-

345 Rudé právo, 21.12.1970.

346 Tamtéž.

347 SÚA, Zasedání ÚV KSČ dne 10. a 11.12.1970. Praha 1970.

šího boje a sliboval: „Není daleko to, že se veřejnost dozví, kdo v centru a jak se zachoval.“³⁴⁸ Vyzýval své stoupence, aby se prosadili na stranických konferencích. Po sblížení s nejdůležitější skupinou „ultralevých“ si Husák bez potíží vyřídil účty s někdejší skupinou spolubojovníků Gottwalda a Novotného. Přestože většina ze 166 členů a kandidátů ÚV KSČ zvolených v r. 1966 patřila ke „zdravému jádru“, po sjezdu v roce 1971 se jejich podíl v ÚV KSČ snížil na 24 %.

Přechod do další etapy bojů s „pravcovými a antisocialistickými“ silami byl zřejmě dirigován z Moskvy. Dokumenty, jež to potvrzují, jsou spíše ojedinělé, ale dosti výmluvné. Po všech předchozích čistkách ve sdělovacích prostředcích informoval vedoucí oddělení ÚV KSČ V. Diviš v dubnu 1971 G. Husáka, že Sověti požadují směřující vyvozování kádrových a organizačních důsledků vůči lidem na tomto úseku. Podle názorů z Moskvy se tu „často nedělá zásadová kádrová politika“, a proto prý dosud působí celá masa zkompromitovaných funkcionářů.³⁴⁹ Že nešlo jen o novináře, ale všeobecný sovětský postoj, potvrdil projev L. Brežněva na sjezdu KSČ v květnu 1971, v němž důrazně vyzýval nepřipustit sebeuspokojení a ochabnutí bdělosti vůči pravcovým revizionistům. Nejbližším strážcem Sovětů, hlídajícím, aby tento politický zápas neochaboval, byl V. Biřak. Aby přinutil co nejširší okruh lidí střežit a potlačovat „pravici“, vyhlásil v hlavním projevu na zasedání ÚV KSČ v říjnu 1972: „Hlavní nebezpečí, proti kterému musíme bojovat, je pravcový oportunismus a revizionismus. To, jak důsledně vedeme boj proti tomuto nebezpečí, musí se stát hlavním kritériem při hodnocení práce našich stranických, státních i hospodářských orgánů i společenských organizací.“³⁵⁰ Tento vrcholně sektářský přístup, který povýšil boj proti údajným nepřátelům na nejdůležitější společenský úkol a zcela ignoroval hodnocení lidí podle skutečného přínosu jejich práce pro společnost, byl v usnesení ÚV KSČ schválen jako politická linie strany.

Podle informace L. Štrougala v 70. letech ovládla řízení ideologické činnosti skupina krajně konzervativních funkcionářů, složená z V. Biřaka, M. Müllera a J. Fojtíka, která výrazně ovlivňovala rozhodování předsednictva ÚV KSČ. Tito lidé se prý zabývali úvahami o integraci Československa do Sovětského svazu.³⁵¹ Fakticky tato integrace již značně pokročila. V podstatných stránkách své činnosti (ve výstavbě armády a využití teritoria ČSSR pro sově-

348 SÚA, A/S, Informace organizačně politického oddělení ÚV KSČ 1.2.1971.

349 ÚSD-SKV, D III/128, Informace V. Divíše pro G. Husáka 23.4.1971.

350 *Rudé právo*, 30.10.1972.

351 ÚSD-SKV, Rozhovor s L. Štrougalem 23.5.1991.

ské vojenské potřeby, v ekonomice a zahraniční politice, rozvědčné činnosti aj.) Československo fungovalo jako autonomní součást sovětských struktur nebo maximálně kopírovalo sovětské postupy a formy.

Při silném vlivu „ultralevých“ Husákova snaha vyhnout se politickým procesům přirozeně neuspěla. Předchozí případy nezákonnosti napraveny nebyly, když v roce 1969 po zrušení 1525 nezákonných rozsudků z 50. let byly další rehabilitace zastaveny a zpráva Pillerovy komise o odpovědnosti za politické procesy byla předsednictvem ÚV KSČ odmítnuta jako pravcově oportunistická, protože činila odpovědnými nejen osoby, ale hlavně politický systém.³⁵² Zato v roce 1971 začala celá série nových procesů. Pro „poučení“ veřejnosti referovaly sdělovací prostředky v roce 1971 o odsouzení V. Škutiny, skupiny P. Uhla, generála Prchlíka, skupiny dr. H. Steina, v roce 1972 o soudu s bývalým redaktorem J. Ledererem, skupinou lidí kolem J. Šabaty. Mezi 17. červencem a 11. srpem 1972 bylo v Brně a Praze odsouzeno v devíti skupinách 46 osob. Za přispění prezidenta L. Svobody podařilo se Husákovu a Štrougalovu křídlu pravděpodobně omezit procesy na vybrané akce pro veřejnou výstrahu. Často požadovaný proces s Dubčkovým vedením se nekonal. Na poradě vyšetřovatelů StB na Federálním ministerstvu vnitra 21. července 1971 bylo rozhodnuto stíhat za činnost v srpnu 1968 jen hlavní organizátory, a to nejvíce pět osob v každém kraji. Vedení KSČ bylo požádáno o stanovení „politicko-právních kritérií“ pro tuto činnost.³⁵³

I když je nepochybné, že československý vývoj se výše uvedeným směrem ubíral pod tlakem Moskvy a extrémních skupin v Československu, stupňující se běsnění proti pravici nebylo jen výsledkem politiky, ale i iracionálních potřeb lidí. Touha udržet se u moci, ovládat lidi, sklízet uznání zásluh, postupovat nahoru apod. jsou podle významného psychologa a sociologa E. Fromma svou povahou neukojitelné, uspokojí nanejvýš jen na chvíli. E. Fromm dospěl při uvažování o těchto lidech k závěru: „Neproduktivnost a z toho vyplývající bezmocnost a strach jsou kořeny těchto náruživých tužeb a iracionálních přání. I když by člověk mohl ukojit všechna svá přání po moci a destrukci, nezměnilo by to jeho strach a osamělost, a tím by také napětí zůstalo.“³⁵⁴

352 SÚA, Předsednictvo ÚV KSČ, 1971, P 3368.

353 Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970. Zeiner, J.: *Postavení bezpečnostních sborů, zejména státní bezpečnosti v politickém vývoji 1967–1970*. Praha 1991, s. 93–94.

354 Fromm, E.: *Člověk a psychoanalýza*. Praha 1967, s. 147.

Přechod k permanentním čistkám zřetelně prokazuje vývoj v armádě. Podle kádrové správy MNO šlo v první etapě od dubna 1969 do března 1970 o prověření správnosti rozmístění vojenských kádrů. Sovětské požadavky očisty ČSLA maršál Grečko diktoval Džúrovi při jednání o změnách makrostruktury ČSLA v roce 1969. Z politických důvodů bylo v této době z armády propuštěno 2000 vojáků z povolání a tisíce se ocitly v kádrové rezervě. Druhou etapou čistek se staly stranické prověrky, jejichž hlavní část proběhla od března do září 1970. O členství v KSČ při nich přišlo 7807 vojáků z povolání, přes 20 % z celkového počtu důstojníků. Relativně největší pokles členů KSČ nastal ve věkové skupině do 30 let. Mezi vyloučenými bylo 39 % vysokoškoláků, ačkoliv tvořili 25 % důstojníků. Podobně jako vysokoškoláci byli z KSČ vylučováni Češi dvojnásob častěji než Slováci. Ve Východním vojenském okruhu bylo postiženo 7 % a v Západním VO 18 % vojáků z povolání. Z celkového počtu vyhozených z KSČ bylo 80 % vojáků, kteří přišli do armády v padesátých letech. Zpočátku se předpokládalo, že v důsledku ztráty členství v KSČ odejde z ČSLA asi 2000 vojáků z povolání. V prosinci 1970 dospěla HPS (generálové Horáček a Brabec) k závěru, že nelze dělat rozdíly mezi vyloučenými a vyškrtnutými. Náčelník kádrové správy je však upozornil, že po propuštění všech těchto lidí by v ČSLA chybělo 40 % vojáků z povolání.³⁵⁵ To přimělo HPS a velení ČSLA smířit se s řešením na etapy.

Podle směrnice ministra z 6. srpna 1970 bylo nařízeno vojáky z povolání, kteří ztratili členství v KSČ, do konce roku služebně vyhodnotit a nezpůsobilé urychleně propouštět. Koncem roku však bylo k nespokojenosti velení armády navrženo k propuštění pouze 37 % vyloučených.³⁵⁶ Generál Džúr proto nařídil, aby se během dalšího čtvrtletí přehodnotili všichni vyloučení a vyškrtnutí, kteří dosud sloužili. Tak v této třetí etapě čistek do března 1971 bylo propuštěno 2630 vojáků z povolání a podle výsledků přehodnocení dalších 934 označeno za nezpůsobilé pro službu. Podle rozkazu ministra 019 ze 7. října 1970 se rozběhla celý další rok trvající čtvrtá etapa čistek formou 3. řádného hodnocení všech vojáků z povolání. Při něm byla z armády propuštěna další část vyloučených a vyškrtnutých (celkem 2629 osob) a z politických důvodů také 395 nestraníků. Stále nespokojené velení ČSLA nařídilo, aby v roce 1972 bylo přehodnoceno i 3. řádné hodnocení vojáků z povolání. Gen. Džúr rozhodl, že vojáci, kteří ztratili členství, nesmějí zastávat žádnou funkci vyšší než velitel nesamostatného praporu. Protože v roce 1972 bylo z armády propuštěno jen

355 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 05600/136.

356 VHA, KS 1971, 12/2-6.

84 vyloučených či vyškrtnutých vojáků a 18 nestraníků, byly hlavním obsahem přehodnocování přesuny do nižších funkcí. To pokračovalo i v roce následujícím. Ministr Džúr nařídil 27. března 1973 vytáhnout znovu doplňky životopisů z roku 1970 a komisionálně je nově vyhodnotit. Souběžně s čistkami vojáků ve službě probíhalo na etapy i prověřování záloh velitelského sboru, odebírání významání, snižování vojenských hodností atd.

Poslední etapa skupinových čistek se uskutečnila na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ z 29. března 1974 „k dalšímu třídně politickému zpevnění velitelského sboru ozbrojených sil v ČSSR“.³⁵⁷ Do 31. října 1974 bylo z armády propuštěno 466 z KSČ vyloučených vojáků z povolání a zůstal jen jeden, někdejší přítel Džúra. V armádě poté sloužilo ještě necelé 2000 vyškrtnutých členů KSČ. Boj proti pravici pokračoval individuálním výběrem obětí. Při čistce v r. 1974 nebyl brán sebemenší ohled ani na nejzasloužilejší vojáky východní fronty z druhé světové války.

Protože se dosud nepodařilo zjistit přesný počet vojáků propuštěných z politických důvodů do konce roku 1969, zaznamenáme alespoň další údaje. V letech 1970–1974 bylo po ztrátě členství v KSČ propuštěno 5241 vojáků z povolání. Z nestraníků, jichž bylo v ČSLA 27,2 %, odešlo do civilu z politických důvodů za tři roky 1970–1972 celkem 548 vojáků (5,5 %). Vysvětlení spočívá v tom, že šlo o převážně mladé vojáky na nižších funkcích, kteří při nedostatku politických zkušeností zůstávali často při polednových událostech v pozadí. V uvedených třech letech bylo z politických důvodů propuštěno také 55 členů KSČ.³⁵⁸ Ani KSČ se nepodařilo úplně znormalizovat.

Čistky přinesly prospěch nejen těm politicky nejangažovanějším, ale i velké části ostatního velitelského sboru. Obraz o rozsáhlosti přesunu do vyšších funkcí si lze alespoň přibližně udělat z čísel o politickém aparátu armády. Členství v KSČ zde pozbylo jen 10,5 % pracovníků, avšak řetězovým pohybem jich 60 % postoupilo do vyšších funkcí.³⁵⁹ Není proviněním samo o sobě to, že vojáci, kteří mohli dále sloužit, přijímali vyšší funkce. Lze pochopit i jistou míru jejich politické přizpůsobivosti, jež se projevovala často i u lidí, kteří přišli o členství v KSČ. Podle E. Fromma je každé rozhodnutí v neřešitelné situaci, kdy člověk svou volbou musí obětovat možnost seberealizace anebo jednáním proti vlastnímu svědomí ztratit svou integritu, správné i nesprávné zároveň. Považuje volbu ve prospěch vlastní integrity za morálně vyšší, neodsuzuje však

357 VHA, kancelář ministra 1974, 017/10.

358 VHA, KS 1972, 08/27; KM 1974, 017/10.

359 VHA, HPS 1970, 24/4-1, 0056/127.

jiné rozhodnutí.³⁶⁰ V každém případě je však neprominutelné, když ten, kdo zachraňoval sám sebe, ničil jiné.

Velení ČSLA odmítalo přiznat jako následek čistek pokles bojeschopnosti armády. Nejen celková nenaplněnost, ale zejména takové konkrétní případy, jako vyřazení 39 % vojenských pilotů ze služby, 80 % důstojníků ze štábu svazku Pohraniční stráže a podobné situace, ovlivnily již v roce 1970 špatné výsledky výcvikového roku. Na kolegiu ministra 3. listopadu 1970 přiznal gen. Blahut všeobecný pokles úrovně štábů, gen. Horáček mluvil o zarážejícím zaostávání 15., 19. a 20. motostřelecké divize, sovětský generál Kožanov konstatoval, že „v divizích není mnohde ani jeden pluk hodnocen jako dobrý“, gen. Rusov si vzpomněl, že „dříve dělostřelecké útvary dosahovaly dobrých výsledků“ a ministr Dzúr to dokreslil přiznáním, že žádná vševojsková divize a tankové pluky, které při poslední prověrce vyhodnotil maršál Jakubovskij jako výtečné a dobré, nyní nedosáhly dobrého hodnocení.³⁶¹ Velení armády se však nadále shodovalo na stanovisku, že „odborná kvalifikace nemůže být určující“.³⁶² Rozhodlo se nabídnout vojenskou kariéru za zvýhodněných podmínek po zkráceném studiu politicky přijatelným a přizpůsobivějším mladým lidem. Ačkoliv do roku 1969 probíhal nábor do vojenských škol značně neuspokojivě, v době nejběžnějšího řádění normalizátorů začal být v plánovaném rozsahu plněn. V obou letech 1971 a 1972 nastoupilo do vojenských škol po pěti tisících nových posluchačů, takže po roce 1972 se celkový úbytek vojáků z povolání změnil v přírůstek.

Pokles bojeschopnosti ČSLA její velení tak silně neznepokojoval, protože zvenčí se žádné ohrožení republiky neprojevovalo a pro vnitřní funkci armády bylo schopno nabídnout dostatečné síly. Podle usnesení Rady obrany státu ze 3. října 1970 vydal generál Dzúr 28. dubna 1971 trvale platný rozkaz „pro vyčlenění sil a prostředků ČSLA k zabezpečení klidu a pořádku na území ČSSR“. Respektoval zkušenosti ze srpna 1969 při potlačování velkých demonstrací a nařídil udržování průběžné bojové pohotovosti vyčleněných sil v počtu 14 510 vojáků, 756 nákladních aut, 130 obrněných transportérů a 155 tanků. Při opatřeních podle stupně 7 se předpokládalo použití všech sil ČSLA. Rozkaz z roku 1971 platil až do roku 1989.

360 Fromm, E.: c.d., s. 185.

361 VHA, N GŠ 1969, 24/1-7, KM 3.11.1970.

362 Tamtéž, KM 4.9.1970, vystoupení gen. A. Muchy.

Závěrem

Od podzimu 1968 někteří jednotlivci buď ze znechucení posrpnovou politikou nebo vlivem vlastních analytických pohledů na možnosti a perspektivy dalšího vývoje okupovaného Československa opouštěli politické kolbiště, aby se věnovali odborné profesi, nebo emigrovali. Významná část lidu a zejména většina inteligence setrvala do dubna 1969 ve veřejném odporu proti normalizaci a poté, nejméně do podzimu 1969, se otevřeně i skrytě snažila zmařit prosazování totalitního režimu.

Do nástupu Husáka k moci se v ekonomické a kulturní oblasti objevilo mnoho zajímavého a poučného v návrzích a pokusech na řešení společenských problémů, což stále stojí za pozornost. Avšak o osudu národů Československa se nerozhodovalo na těchto úsecích, ale tam, kde se skutečná politická moc soustřeďovala. Pro Brežněvovo vedení i jeho soukmenovce v Československu muselo být zjevné, že naprostou většinu občanů této země nemohou získat přesvědčováním, a proto ji musí k uznávání nových politických poměrů donutit. Donucovací moc mohla být věrohodná jen na základě své schopnosti kdykoli použít k potlačení lidového odporu ozbrojené síly. Proto byla pravidelně v obdobích zvýšeného politického napětí uváděna do pohotovosti sovětská vojska. Od dubna 1969 jejich roli prakticky převzala ČSLA s čs. bezpečností, takže se sovětské jednotky mohly přesunout do zálohy.

Zákulisní politický zápas o ovládnutí nejvyšších orgánů stranické a státní moci mohl skončit vítězstvím prosovětských sil jen po vyloučení veřejnosti z této hry, což do značné míry umožnily ozbrojené síly svou schopností rozehnat protestní shromáždění a zajistit realizaci normalizačních opatření ochranou a kontrolou sídel centrální moci, veřejných sdělovacích prostředků, spojovacích ústředí, znemožněním vstupu do nich pro osoby označené za politicky nežádoucí, možným zadržováním opozičních představitelů a mnoha dalšími způsoby donucování a potlačování opozice. Účinnost kroků donucovací moci mohla nejvíce narušit generální stávka. Tou však odbory jen planě strašily, aniž by uskutečnily nějaké přípravy pro využití tohoto bojového prostředku v kritické zlomové situaci. Ostatně i provedením takové stávky nemohlo být dosaženo více, než zmírnění postupu normalizátorů, neboť Moskva od svých cílů bez ohrožení celého impéria ustoupit nemohla.

Role bezpečnosti a zejména armády v dubnu 1969 nemá v celé československé historii obdobu. V padesátých letech sice vojáci daleko šířeji, pronikavěji a s mnohem většími důsledky ovlivňovali vývoj čs. ekonomiky a kultury a Čepičkovo velení spolu s orgány bezpečnosti daleko hruběji a bezohledněji posílápávalo právní normy, ale respektovali přitom nejvyšší stranickostátní cent-

ra moci v Československu. Avšak v dubnu 1969, byť jen na několik dnů, se jim velící složky armády a bezpečnosti natolik politicky nadřadily, že lze mluvit o diktátorském vymáhání změn politických poměrů, a to navíc v cizím, totiž sovětském zájmu. Při své bezprostřední reakci to premiér Černík označil za pokus o vojenský puč. To, že se velení ČSLA vymklo kontrole vlády a vystoupilo jako mocná nátlaková síla, umožnilo Husákově skupině převzít moc bez nového vojenského zásahu zvenčí. I později, při horlivé službě Husákovu vedení, významná část velitelských kádřů armády a bezpečnosti pokračovala v nátlakové politice k prosazení stále tvrdšího a bezohlednějšího normalizačního režimu. Nikdy dříve nebyla stranická a státní politika v Československu obyvatelstvem tak spontánně odmítána, a proto tak silně závislá na ochraně ozbrojenými silami, jako tomu bylo od nástupu Husáka do čela KSČ do provedení masových politických čistek. Během roku 1970 však pacifikace obyvatelstva a formování sociální a politické základny normalizačního režimu pokročily natolik, že stále znovu vyhlášená a připravovaná preventivní opatření proti rebelujícím občanům se stala již zbytečným rituálem, chránícím normalizační vládcé hlavně před vlastním neutišitelným strachem. Totalitní systém se dočasně stabilizoval. Avšak moc, která učinila trvalým východiskem řešení všech základních problémů boj s nepřáteli a neúprosnou politickou očistou, ztratila tímto procesem navždy schopnost povznést se k racionálnímu celospolečenskému rozhodování.

Zkratky

BLR	– Bulharská lidová republika
CO	– Civilní obrana
ČKD Praha	– Českomoravská Kolben-Daněk Praha
ČNR	– Česká národní rada
ČSL	– Československá strana lidová
ČSLA	– Československá lidová armáda
ČSS	– Československá strana socialistická
ČSSR	– Československá socialistická republika
ČTK	– Československá tisková kancelář
FMV	– Federální ministerstvo vnitra
GŠ	– generální štáb
HPS	– Hlavní politická správa
KGB	– komitét gosudarstvennoj bezopasnosti
KRK HPS	– Kontrolní a revizní komise Hlavní politické správy
KV KSČ	– Krajský výbor KSČ
LM	– Lidové milice
LA	– Lidová armáda
MLR	– Maďarská lidová republika
MNO	– ministerstvo národní obrany
MSDS	– Maďarská socialistická dělnická strana
msp	– motostřelecký pluk
MZV	– ministerstvo zahraničních věcí
NATO	– North Atlantic Treaty Organization
NDR	– Německá demokratická republika
NHKG Ostrava	– Nová huť Klementa Gottwalda Ostrava
NSR	– Německá spolková republika
OSN	– Organizace spojených národů
OT	– Obrněný transportér
OV KSČ	– Okresní výbor KSČ
PLR	– Polská lidová republika
PÚV KSČ	– předsednictvo ústředního výboru KSČ
pzpr	– průzkumný prapor
SČS	– Svaz českých spisovatelů
SED	– [německá komunistická strana]
SONP Kladno	– Spojené ocelárny, národní podnik, Kladno

SRN	– Sjednocená republika Německo
SSSR	– Svaz sovětských socialistických republik
StB	– Státní tajná bezpečnost
SVS	– Svaz vysokoškolských studentů
td	– tanková divize
tp	– tankový pluk
ÚKRK KSČ	– Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ
USA	– United States of America (Spojené státy americké)
ÚV KSČ	– ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSSS	– ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
VB	– Veřejná bezpečnost
VKR	– vojenská kontrarozvědka
VO	– Vojenský okruh
VPA	– Vojenská politická akademie
VR	– Vojenská rada
VR MNO	– Vojenská rada ministerstva národní obrany
VTŽ Chomutov	– Válcovny trub a železa Chomutov
ZVO	– Západní vojenský okruh
ZVP	– Zástupce velitele pro věci politické (politruk)

Jmenný rejstřík

A

Auersperg Pavel – vedoucí odd. mezinárodní politiky ÚV KSČ (1969–1974), 98
 Axen Herman – tajemník ÚV SED, 76, 124, 125

B

Baloušek R. – člen pléna ÚV KSČ (1969), 38
 Battěk Rudolf – poslanec ČNR, 129
 Bedřich František, generál – náčelník HPS, člen Vojenské rady MNO (1969), 33, 34, 50, 61, 67, 81, 87, 88, 92, 98, 104, 129
 Biřák Vasil – člen Výkonného výboru PUV KSČ (1969), 29, 36, 38, 40, 54, 57, 58, 64, 65, 67, 76, 124, 125, 127, 133, 135, 140, 142, 143, 150-152
 Blahut Evžen, gen. – člen GŠ ČSLA, 102, 106, 107, 156
 Boček Ota – předseda Nejvyššího soudu (1969), 118
 Bojar Pavel – vedoucí oddělení ÚV KSČ (1970), 144
 Borůvka Josef – člen předsednictva FS (1969), 116
 Brabec, gen. – člen HPS, 154
 Brežněv L.I. – 9, 10, 13, 26, 28, 30, 31-35, 37-40, 42, 50, 55, 56, 58, 64, 67, 75, 76, 114, 123-126, 128, 131, 133, 134, 137, 142, 143, 148-150, 152, 157
 Brůžek Miloslav – ministr kultury (od r. 1969), 132

C

Carapkin – sovětský velvyslanec v Bonnu (1968), 9
 Císař Čestmír – člen předsednictva FS (1969), 116, 118, 119, 123, 125, 135
 Colotka Peter – předseda FS, člen Výkonného výboru PUV KSČ (1969), 21, 27, 52, 53

Č

Čepička Alexej – ministr národní obrany ČSR (1953–1954), 24, 60, 157
 Černík Oldřich – předseda vlády (do ledna 1970), člen Výkonného výboru PUV KSČ (1969), 24, 27-30, 35, 37, 38, 40, 42, 44, 45, 53, 54, 57-59, 63, 65, 66, 70, 73, 77, 78, 86, 97-100, 102, 104, 105, 108, 110, 111, 114, 116, 117, 123-125, 127, 128, 132, 133, 158
 Černý Alfréd – člen ÚV KSČ (do r. 1969), 126, 127
 Černý R. – člen pléna ÚV KSČ (do r. 1969), 38
 Červinka F. – vedoucí tajemník středočeského KV KSČ, 137
 Červoněnko S. V. – sovětský velvyslanec v Praze (1969), 41, 57, 58, 125, 126, 136, 149
 Činčár, gen. – vedoucí odboru pro ochranu a bezpečnost při předsednictvu vlády (1969), 97
 Čížek, mjr. – pracovník městské správy VB (1969), 112

D

Devera Miroslav, plk. – zástupce náčelníka HPS (1969), 24
 Diviš Vladimír, plk. – vedoucí odd. ÚV KSČ pro tisk, rozhlas a televizi (od dubna 1969), 60, 71, 144, 152
 Dluhoš – náměstek ministra financí ČSSR (1970), 24
 Dobiáš František, plk. – zástupce náčelníka Hlavní politické správy (do r. 1969), 33
 Dobrynin A. – sovětský velvyslanec v USA (1968), 8
 Dubček Alexander – 1. tajemník ÚV KSČ (do r. 1969), 14, 20, 26, 27, 30-32, 35-42, 44, 45, 47, 50, 52-58, 63-67, 69, 70, 72, 74, 78, 82, 90, 99, 105, 116, 119, 122-127, 135, 141, 153
 Dvořák Václav, gen. – člen Vojenské rady MNO, státní tajemník MNO (1969), 33, 50, 51, 63, 90, 94, 99, 102, 104
 Džúr Martin, gen. – ministr národní obrany ČSSR (1969), 15, 18, 22-28, 30-35, 42, 44-47, 50-55, 57-59, 61-63, 67, 87-91, 94, 97, 98, 102, 104-110, 119, 125-127, 144-146, 154-156

E

Erban Evžen – předseda ÚV Národní fronty, člen Výkonného výboru PUV KSČ (1969), 34, 52, 54, 62, 72-74, 78, 79, 133, 150

F

Fedorčuk, gen. – náčelník III. správy KGB, 24

Feješ Ján – generální prokurátor ČSSR (1969), 118

Fojtík Jan – člen ÚV KSČ (1969), člen PUV KSČ, 152

Frolík Josef – funkcionář FMV (1969), 42, 50

Frybert Jaroslav, gen. – 139

G

Gabriška Jozef – poslanec FS (1969), 116
Gaulle Charles de – prezident Francie (1968), 10

Goldstücker Eduard – poslanec ČNR, 27, 129

Gomulka Wladyslaw – první tajemník ÚV PSDS, 59, 125, 127, 142

Grečko A., maršál – ministr národní obrany SSSR (1969), 15, 18, 20, 22, 23, 31-33, 35, 43, 44, 46-49, 51-53, 57-59, 63, 65, 86, 89-91, 141, 154

Grišin V. V. – 85

Gromyko Andrej – ministr zahraničních věcí SSSR, 31

Gross Alois, gen. – předseda pracovní skupiny předsedy vlády pro přípravu represivních akcí v r. 1969, 98, 99

Grösser Josef – ministr vnitra ČSR (1969), 36, 63

H

Hamouz František – místopředseda vlády a ministr zahr. obchodu ČSSR, 104

Hatala Vojtech – předseda ústavněprávního výboru Sněmovny národů FS (1969), 118

Havel Václav – publicista, dramatik, 73, 74, 83, 97

Havelka Jaroslav – člen ÚV KSČ, předseda Výboru pro tisk a informace (1969), 28, 97

Havlín Josef – člen ÚV KSČ (1969), 78

Hečko J. – redaktor Rudého práva (1969), 108

Hejna Jaroslav, gen. – od února 1969 pracovník byra ÚV KSČ pro stranickou práci v českých zemích, od května 1969 vedoucí tajemník jihočeského KV KSČ, 60

Hendrych Jiří – člen ÚV KSČ, 60, 128, 134
Hoffman Karel – předseda ÚRO, 139

Hochman Josef – novinář, 60

Holeček Luboš – funkcionář Svazu vysokoškolských studentů, 83

Horáček Václav, gen. – náčelník HPS (po srpnu 1969), 129, 139, 141, 154, 156

Hrbek Jaromír – ministr školství ČSR (1969/70), 138

Hrdinová Libuše – členka předsednictva ÚV KSČ (1969), 54

Hübl Milan – historik, člen ÚV KSČ, poslanec ČNR (1969), 66, 68, 74, 127, 129

Hubina Štefan, pplk. – člen StB, 54, 55, 63

Husák Gustáv – člen Výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ, od dubna 1969 první tajemník ÚV KSČ, 7, 25, 26, 27, 29-31, 34, 36, 37, 40-44, 50, 52-54, 57, 58, 59, 62, 64-88, 91-94, 97, 98, 101, 103-106, 109, 111, 114-117, 119, 122-126, 129-139, 141, 143, 144, 146-153, 157, 158

Ch

Chňoupek Bohuslav – velvyslanec ČSSR v Moskvě (1970), 150

Chruščov N.S. – 18, 40

Chudík Michal – poslanec FS (1969), 82

I

Indra Alois – člen ÚV KSČ (1969), 30, 64, 98, 105, 106, 124, 133, 135, 136, 140, 151

J

Jakubovskij I. I., maršál – 48, 89, 90, 156

Jamščikov A. M., gen. – zást. Hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy v Československu, 17, 19, 90, 94, 142

Jakeš Miloš – předseda ÚKRK ÚV KSČ (1969), 60, 150

Jepišov A., gen. – náčelník HPS Sovětské armády, 104

Jesenská Zora – slovenská spisovatelka, 44

Jičínský Zdeněk – poslanec ČNR, 129

Jodas Josef – 82

K

Kádár János – první tajemník ÚV MSDS, 52, 59, 70, 75, 76, 95, 97, 132, 133

Kabrna Vlad. – člen předsednictva ÚV KSČ (1969), 54, 65

Kamenický Zdeněk, gen. – 129

Kapek Antonín – člen ÚV KSČ (1969), od konce roku 1969 vedoucí tajemník MV KSČ v Praze, člen předsednictva ÚV KSČ od ledna 1970, 28, 80, 132, 133, 136, 137, 151

Katušev K. F. – tajemník ÚV KSSS (1969), 25, 39, 150

Kempný Josef – člen Výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ (1969), 54, 58, 60, 71, 79, 133, 136, 137, 141, 150, 151

Kiesinger Kurt Georg – spolkový kancléř NSR (1968), 10

Kladiava Jaroslav – člen ÚV KSČ (1969), 81

Klokoč Ondrej – poslanec FS (1969), 116

Knapp Viktor – poslanec FS (1969), 131

Kohout František – zastřelený v srpnu 1969 v Praze, 108

Kolder Drahomír – tajemník ÚV KSČ (1969), 64, 81, 119, 149

Korbela Martin, gen. – čs. vládní zmocněnec (1969) pro styk se sovětskými vojsky v Československu, po srpnu 1969 náčelník kádrové správy, 21, 48, 129, 140, 146

Korčák Josef – člen předsednictva ÚV KSČ (1970), 133, 136, 137

Kosík Karel – člen ÚV KSČ (do květa 1969), 66, 81

Kosmela, gen. – zástupce náčelníka GŠ ČSLA (1969), 10

Kosygin A. – předseda rady ministrů SSSR, 12, 26, 31, 32, 38, 58, 124, 131, 142

Koucký Vladimír – čs. velvyslanec v Moskvě (1969), 39, 56, 80, 123

Kozelka Bedřich – člen ÚV KSČ (1969), 80

Kočanov, gen. – zástupce Hlav. velitele Spojených ozbr. sil Varšavské smlouvy v ČSSR, 139, 142, 156

Krajčír František – člen ÚV KSČ (1969), 80

Králík Bedřich – člen ÚV KSČ (1969), 80
Krejča Otomar – režisér, 75

Kriegel František – poslanec FS, člen ÚV KSČ (do května 1969), 27, 34, 35, 69, 72, 77, 81, 94

Krolikowsky W. – velvyslanec NDR v Praze (1969), 124

Kruba Vladimír – zastřelený v srpnu 1969 v Praze, 108

Kubík Štefan – náměstek federálního ministra vnitra (1969), 44

Kučera, gen. – člen GŠ (1969), 44

Kučera Bohuslav – předseda Čs. strany socialistické, 79

Kúkel Jozef, gen. – 129

Kyncl Karel – novinář, 60

L

Laco Karol – místopředseda vlády ČSSR (1970), 116

Lederer Jiří – redaktor, 153

Lemnitzer Lyman, gen. – hlavní velitel NATO, 10

Lenárt Jozef – člen ÚV KSČ, PUV KSČ (od ledna 1970), 133

Litovcev, genpor. – sovětský vládní zmocněnec, zástupce velitele Střední skupiny sovětských vojsk (1969), 21, 43

Lux Jan, gen. – člen VR MNO (1969), 89

M

Macháček, plk. – vedoucí odboru pro brannou politiku ÚV KSČ, 60

Machačová-Dostálová Božena – poslankyně FS (1969), 116

Majer Josef – státní tajemník FMV, 96, 102, 119

Majorov A., gen. – velitel Střední skupiny sovětských vojsk, 46, 57, 58, 142

Mamula Miroslav – tajemník severomoravského KV KSČ, 136

Mandák Eduard – poslanec FS, 141

Marko Jozef – ministr zahraničních věcí ČSSR (1969), 31

Matějka Oldřich – vedoucí tajemník MV KSČ v Praze (1969), 84
McNamara Robert – ministr národní obrany USA, 12, 13
Mencl Vojtěch, plk. – náčelník VPA (do r. 1969), 129, 141
Mestek Karel – člen ÚV KSČ (1969), 80, 135, 136, 148, 151
Miková Marie – poslankyně FS (1969), 82
Miljutin, gen. – náměstek ministra nár. obrany SSSR, 23
Mlynář Zdeněk – 40
Molnár Bohumil, plk. – pracovník StB (1969), 43, 54
Mucha Antonín, gen. – člen Vojenské rady MNO, náčelník Hlavní správy pozemních vojsk (1969), 33, 50, 89, 129, 156
Müller Miroslav – zást. vedoucího odd. mezinárodní politiky ÚV KSČ (1969–1971), 152
Muzikářová Dana – 18 let, zastřelena v srpnu 1969 v Brně, 113

N

Němec Jan – člen ÚV KSČ (1969), ministr spravedlnosti (1970), 137, 143
Nenni Pietro – ministr zahraničních věcí Itálie (1969), 8
Neubert Karel – poslanec FS (1969), 116, 138
Nixon Richard – prezident USA (1969), 48, 121
Novák M. – zástupce Hlavního štábu Lidových milicí, 102
Novotný Antonín – prezident ČSSR (do 1968), 10, 60, 68, 76, 80, 128, 134, 135, 150-152
Nový Vilém – člen ÚV KSČ, 151

O

Obzina Jaromír, plk. – vedoucí oddělení ÚV KSČ pro školství, vědu a kulturu (od dubna 1969), 60, 64
Ondřich František – člen PÚV KČS a prověřkové komise (1970), 137

P

Pachman Luděk – novinář, 83, 129
Palach Jan – student, 20, 27-29, 38, 42, 71

Paluš, plk. – zástupce náčelníka kádrové správy, 129
Paris Miroslav – poradce prezidenta L. Svobody (1969), 42
Pavlíček František – člen ÚV KSČ (vyloučen v květnu 1969), 81
Pavlišťák Karel – člen ÚV KSČ (vyloučen v květnu 1969), 65, 81
Pavlovský Oldřich – člen ÚV KSČ (1969), 81
Pelnář Josef – ministr vnitra ČSSR (1969), 24, 34, 40, 42, 55, 63, 97, 102, 110
Penningerová Soňa – poslankyně FS, předsedkyně Sněmovny lidu FS (od října 1969), 82, 128, 135, 149, 151
Pepich Egd – ministr vnitra SR (1969), 44
Peprný Karel, gen. – 92, 139
Piller Jan – člen PÚV KSČ (1969), předseda ÚRO (1970), 39, 65, 104, 139, 150, 153
Pinkava Josef – člen ÚV KSČ (do září 1969), 54
Pleskot Václav – státní tajemník MZV ČSSR (1969), 23
Plojhar Josef – člen vedení Československé strany lidové (1969), 79
Podgornyj N. – předseda prezidia Nejvyššího sovětu SSSR, 31
Poláček Karel – člen PÚV KSČ (od dubna 1969), poslanec FS, předseda ÚRO (do ledna 1970), 65, 78, 79, 116, 132, 133, 139
Poljanskij – tajemník ÚV KSSS (1969), 123
Potočár J., pplk. – náčelník průzkumného a zpravodajského oddělení 10. LA (1969), 20
Prchlík Václav, gen. – člen ÚV KSČ (do září 1969), 81, 126, 127, 129, 153
Procházka Jan – spisovatel, 84
Procházka Stanislav, gen. – 139

R

Rašková Helena – členka ÚV KSČ (1969), 27
Rázl Stanislav – předseda vlády ČSR (1969), 59
Rogers William Pierce – státní tajemník USA (1969), 121
Ruml Jiří – novinář, 60
Rusk Dean – státní tajemník USA (1968), 9

Rusov Karel, gen. – náčelník GŠ, 13, 15, 19, 24, 27, 33, 35, 45, 46, 50, 63, 89, 90, 98, 99, 102, 104, 106, 107, 120, 129, 156
Rytíř Otakar, gen. – vládní zmocněnec pro styk se sovětskými vojsky (1969), 92, 94, 144, 148

S

Sádovský Štefan – člen Výkonného výboru PÚV KSČ (1969), první tajemník ÚV KSS (do ledna 1970), 52, 80, 132, 133
Sedláček F., gen. – čs. vojenský přidělenec v Moskvě (1969), 87, 122, 128
Sedláková Mária – členka předsednictva FS (1969), 116
Seifert Jaroslav – spisovatel, předseda SČS (1969), 83, 84
Semjonov I. I. – rada velvyslanectví SSSR v Praze, 131
Semjonov V. S., gen. – zástupce ministerstva zahraničních věcí SSSR (1969), 46, 52, 57, 58, 65
Siřínek Bohumil – 13 let, zastřelen v srpnu 1969 v Praze, 112
Slavík Václav – člen sekretariátu ÚV KSČ (do května 1969), 54, 65, 81, 126, 127
Smrkovský Josef – předseda NS ČSSR (1968), člen Výkonného výboru předsednictva ÚV KSČ (1969), 20, 26-28, 36-39, 45, 52-55, 62, 63, 65, 67, 71, 82, 84, 123, 125-127
Sobotníková – členka předsednictva Sněmovny lidu FS (1969), 118
Sokolov, gen. – první náměstek ministra národní obrany SSSR, 21, 23
Stavinoha Josef, gen. – náčelník VKR, 24, 96
Stejskal Miroslav, plk. – náčelník kádrové správy, člen Vojenské rady MNO (1969), 51, 61, 144
Svoboda Antonín, plk. – náčelník politického odd. MNO (1970), 141
Svoboda Josef – člen ÚV KSČ (1969), 65, 80
Svoboda Ludvík, gen. – prezident ČSSR, 7, 25, 28, 30, 34-36, 44-47, 53, 57-59, 61, 63, 65, 69, 92, 94, 98, 104-106, 114, 125, 127, 153

Š

Šabata Jaroslav – 153
Šádek František, gen. – velitel Západního vojenského okruhu (1969), 61
Šik Ota – člen ÚV KSČ (do května 1969), poslanec ČNR, 27, 30, 81, 129
Šimon Bohumil – tajemník MV KSČ v Praze, 42
Šimůnek Otakar – člen ÚV KSČ (1969), 80
Širůčka Josef, gen. – 105
Škutina Vladimír – novinář, 153
Šmoldas Miroslav, generál – generální inspektor ČSLA (1969), 33, 46, 50, 90
Šotola Jiří – spisovatel, 74
Špaček Josef – tajemník ÚV KSČ, člen Výkonného výboru PÚV KSČ (do května 1969), 52, 53, 81
Štrougal Lubomír – člen Výkonného výboru PÚV KSČ, (1969), 27, 29, 30, 40, 42, 45, 53, 54, 58, 60, 62, 65, 66, 76, 80, 82, 86, 105, 119, 124, 127, 129, 133, 134, 136, 137, 150, 152, 153
Švarc Bořivoj, pplk. – pracovník VPA, 13
Švestka Oldřich – tajemník ÚV KSČ (1970), 144

T

Tesař František – ved. tajemník východočeského KV KSČ, 28, 129, 144, 151
Trochta, kpt. – velitel zásahových jednotek v srpnu 1969, 111, 112
Trojan Jaroslav – člen ÚV KSČ, místopředseda Sněmovny lidu FS (od října 1969), 128, 135, 149
Turnev, gen. – zástupce Hlav. velitele Spojených ozbr. sil Varšavské smlouvy v ČSSR, 139, 142

U

Uhl Petr – 153
Ulbricht Walter – první tajemník ÚV SED, předseda Státní rady NDR, 59, 124, 131

V

Vaculík Ludvík – 60
Vaculík Martin – člen ÚV KSČ (1969), 65
Valo Jozef – poslanec FS (1969), 116, 117
Valehrach S. – 28 let, zastřelen v srpnu 1969 v Brně, 113

Vodsoň František – člen ÚV KSČ (do května 1969), 81
Volodin, gen. – zástupce Hlav. velitele Spojených ozbr. sil Varšavské smlouvy v ČSSR, 142
Vošτέρα Jan, gen. – náčelník operační správy, 98, 99

W

Wichterle Otto – poslanec ČNR, 129

Z

Zabov, gen. – 32
Zuska Zdeněk – vedoucí pracovník ÚV KSČ (1969), později primátor Prahy, 117

Ž

Ždímal Milan, plk. – pracovník VPA, 13
Živkov Todor – první tajemník KS Bulharska, předseda Státní rady, 142

The Soviet Occupation of Czechoslovakia, Normalization and the Armed Forces, 1969–1970

by Jindřich Madry

This study's primary aim is to throw light on the activities of the Communist Party's organs which set Czechoslovakia's future course after the Soviet occupation of August 1968. It also records the important manifestations of civil resistance to 'normalization', which the regime retaliated against by trying to silence opponents, as well as by corrupting and frightening the public, and, in extreme cases, through the use of armed force.

Only after the political changes of 1989 was it possible to study documents which had previously been classified and learn with certainty the significance and role of individuals and political groups, as well as the methods which had virtually turned Czechoslovakia into a Soviet province. (The most ardent Czechoslovak Stalinists even considered the country ripe for direct incorporation into the Soviet Union.)

This study has been prepared using numerous archival documents which contain a great deal of data on Moscow's military and political interests and its objectives vis-à-vis Czechoslovakia, as well as the methods used to achieve them. The basis of a number of decisions and the motivations for the behaviour of many Czechoslovak politicians remain largely a mystery, especially as there is very little extant documentation of the personal meetings of high-ranking Czechoslovak and Soviet functionaries; what information there is on the almost daily personal contact between Soviet representatives and high ranking officers of the Czechoslovak armed forces and ministry of the interior exists only in the memories of the participants – and they are not inclined to share it with others. Only little has been learnt about the role of the Soviet Embassy in Prague. The documents on the Central Division of the Soviet armed forces, which the then Communist Czechoslovak president, Gustáv Husák, called key for the normalization of Czechoslovakia, are inaccessible.

A significant part of the public and, in particular, the majority of the intelligentsia remained in open opposition to normalization until April 1969. Later, at least until the autumn of 1969, they tried both openly and clandestinely to thwart the installation of a totalitarian regime. It was clear to the Brezhnev leadership and the pro-Soviet forces that the vast majority of the citizens of Czechoslovakia could not be won over by persuasion and, as a result, had to be forced

to acknowledge the new political circumstances. An imposed regime, however, could be credible only on the basis of its ability to use armed force each and every time it wished to suppress public opposition. In times of increased political tension, therefore, the Soviet armed forces were regularly placed on the alert. From April 1969, their role was for all practical purposes taken over by the Czechoslovak armed forces and the state security apparatus, to allow the Soviet units to return to the reserves.

The pro-Soviet forces were able to win the behind-the-scenes political battle for control of the highest organs of Party and state power only after the public had been pushed out of the arena. This was achieved to a significant extent by the armed forces' ability to disperse public protest demonstrations and ensure the implementation of the normalization measures through the security and control of the centres of power, the mass media, and the communications networks, as well as, where necessary, the detainment of members of the opposition.

The role of the state security apparatus and the armed forces in April 1969 is unparalleled in the entire history of Czechoslovakia. At that time, although only for several days, government was subordinated to both these forces to such a degree that changes in the political system were achieved virtually by a dictatorship which had a foreign power's interests (the Soviet Union's) in mind. As a strong force of oppression, it enabled Husák's group to take over power without having to resort to another military intervention from the outside. Later, a significant part of the command of the armed forces and security apparatus continued their policy of coercion for the installing of the increasingly tougher and single-minded regime. Never before had Party or state power been so spontaneously rejected by the public in Czechoslovakia and so dependent, therefore, on the support of the armed forces, beginning with Husák's taking over the leadership of the Czechoslovak Communist Party, through to the carrying out of politically motivated mass purges. During 1970, the totalitarian system was temporarily stabilized. The regime, however, had one fixed starting point in its approach to all basic problems. This was true of its struggle against its opponents and the way it carried out the continuous purges. As a result, it irrevocably lost its ability for rational decision-making.

This study is divided into ten chapters: (1) Soviet interests in the military concept of Czechoslovakia; (2) Soviet occupation policy in early 1969 and the intensification of the crisis in the country; (3) the confrontation of Dubček's hopes and illusions with the power politics of the Kremlin; (4) the political convulsion brought on by the installment of Husák as leader of the Party; (5) the

silencing of the opposition after 17 April 1969; (6) political, security and military preparations for the decisive suppression of the opposition; (7) strikes, demonstrations and clashes in the street in August 1969; (8) retaliatory measures, the completion of extensive personnel changes in the central organs and the renewal of methods which had existed prior to January 1968; (9) politically motivated mass purges and their intensification under pressure from Moscow and the 'ultra-left'; (10) on-going purges and the completion of the establishment of the totalitarian regime.

Jindřich Madry
**Sovětská okupace Československa,
normalizace v letech 1969–1970
a role ozbrojených sil**

Redakce Milena Janišová, anglické résumé Derek Paton
Počítačová sazba Věra Škvorová
V ediční řadě Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, svazek 16, vydal
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
Praha 1994

Publikace vyšla s přispěním Nadace Konráda Adenauera
a Grantové agentury AV ČR (registr. č. 963103)

Mimo ediční řady dosud vyšlo:

Karel Kaplan: *Dva retribuční procesy* (rozebráno)
Eva Broklová: *První československá ústava* (rozebráno)
Československo a Izrael 1945-1956. Soubor dokumentů
Jiří Dufek, Karel Kaplan, Vladimír Šlosar: *Československo
a Izrael v letech 1947-1953. Studie*
Stránkami soudobých dějin.

Sborník statí k pětadesátinám Karla Kaplana
Karel Kaplan: *Poslední rok prezidenta - Edvard Beneš v roce
1948* (rozebráno)
Karel Kaplan: *Stát a církev v Českoslovenku 1948-1953*

Připravujeme:

M. Bulínová a K. Kaplan: *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951.*
Edice dokumentů
K. Jech a K. Kaplan: *Dekrety prezidenta republiky. Dokumenty*